**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Навчально-науковий інститут філософії та освітньої політики

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 55

Збірник статей з актуальних наукових проблем

**До 190-річчя Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова**

**До 20-річчя Навчально-наукового інституту
філософії та освітньої політики**

2025

УДК 159.9+1+37+93](063)
Г94

Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 7 від 26 лютого 2025 р.)

Редакційна колегія:
Бондаренко В.Д., доктор філософських наук, професор, завідувач богослов'я та релігієзнавства Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Глушко Т.П., доктор філософських наук, професор кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків
Гончаренко К.С., кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Мелещенко Т.В., кандидат історичних наук, професор, декан історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Корицький Я.Б., голова Наукового товариства студентів та аспірантів Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, аспірант ІІ року навчання
Осадча Л.В., кандидат філософських наук, професор, професор кафедри філософської антропології, філософії культури та культурології Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Саган О.П., доктор філософських наук, професор, завідувач відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
Потильчак О.В., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Целковський Г.А., кандидат філософських наук, доцент кафедри богослов'я та релігієзнавства Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Черній Л.В., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціології та публічних комунікацій факультету соціології та соціальної політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Stepaniuk Joanna, Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

У збірнику подано наукові статті за матеріалами ІІ Міжнародної науково-практичної конференцій «Наука та суспільство: міждисциплінарні підходи та новітні дослідження» (31 січня 2025 р.), яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій Google Meet.

У працях вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:
Русаков С.С., директор Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики, кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри філософської антропології, філософії культури та культурології Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Можгін Віктор, міжфакультетські кандидатські культурологічні студії, Факультет міжнародних і політичних досліджень, Ягеллонський університет в Кракові
Карпенко О.А., студентка ІІІ курсу Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Г94

Гуманітарний корпус: [збірник статей з актуальних наукових проблем] –
Випуск 55. – Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2025. – 128 с.

УДК 322:2-7(082)
Г94

© Автори статей, 2025
© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2025
© Видавництво ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2025

ISBN 978-966-999-509-4

DRAHOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY
Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy

HUMANISTIC CORPUS

Issue 55

Collection of articles on scientific contemporary problems

To the 190th Anniversary of the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov

To the 20th anniversary of the Educational and Research Institute of Philosophy and Educational Policy

2025

Recommended for publication by the Academic Council
Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy
Drahomanov Ukrainian State University
(protocol No. 7, February 26, 2025)

Members of Scientific Board:
Bondarenko V.D., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Head of the Department of Theology and Religious Studies of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of Drahomanov Ukrainian State University
Hlushko T.P., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor of the Department of Philosophy of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of the Drahomanov Ukrainian State University, Deputy Director for Scientific Work and International Relations
Honcharenko K.S., PhD in Philosophy, Associate Professor, Head of the Department Philosophy of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of Drahomanov Ukrainian State University
Meleshchenko T.V., PhD in History, Professor, Dean of the Faculty of History of Drahomanov Ukrainian State University
Korytskyi Ya.B., Head of the Scientific Society of Students and Postgraduates of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of Drahomanov Ukrainian State University, 2nd year postgraduate student
Osadcha L.V., PhD in Philosophy, Professor of the Department of Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture and Cultural Studies of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of Drahomanov Ukrainian State University
Sagan O.P., Doctor of sciences in Philosophy, Professor, Head of the Department of Religious Studies at the H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine
Potylchak O.V., Doctor of Sciences in History, Professor, Head of the Department of Source Studies and Special Historical Disciplines of the Faculty of History of Drahomanov Ukrainian State University
Tselkovsky G.A., PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theology and Religious Studies of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of Drahomanov Ukrainian State University
Cherni L.V., PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of Sociology and Public Communications at Drahomanov Ukrainian State University
Stepaniuk Joanna, Doctor of Social Sciences, State University of Stefan Batory in Skierniewice, University of Warsaw

The collection presents scientific articles based on the materials of the II International Scientific and Practical Conference "Science and Society: Interdisciplinary Approaches and the Latest Research" (January 31, 2025), which was held using the Google Meet video conferencing service.

Works by undergraduate, postgraduate and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:
Rusakov Serhii, Director of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy, PhD in Philosophy, Professor of the Department of Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture and Cultural Studies of the Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy of Drahomanov Ukrainian State University
Możgin Wiktor, mgr, Faculty of Cultural Studies Doctoral Studies, Faculty of International and Political Studies of the Jagiellonian University in Krakow
Karpenko Olha 3rd year student of Drahomanov Ukrainian State University

Humanitarian Corpus: [collection of articles on current scientific problems]. – Issue 55. – Kyiv: NVP Interservice Publishing House, 2025. – 128 p.

ISBN 978-966-999-509-4

© Article authors, 2025
© Dragomanov State University of Ukraine, 2025
© NVP Interservice Publishing House, 2025

ФІЛОСОФІЯ
PHILOSOPHY

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ЗВО

Васюк Ірина Василівна
к.філос.н., викл. кафедри філософії, біоетики та історії медицини
НМУ імені О.О. Богомольця
irina_nina@ukr.net

Освітній простір України переживає глибокі трансформаційні зміни. Вони пов'язані з російською військовою агресією, адаптацією студентства до навчання в умовах війни, внутрішніми переміщеннями і виїздом студентської молоді за кордон. На тлі цих загроз зберігається вимога отримання молоддю якісної освіти, формування компетентних фахівців, здатних впливати на соціально-економічний поступ країни.

Освіта є процесом культурного формування особистості шляхом передачі їй інформації, яка була накопичена століттями та зберігається у вигляді специфічних кодів наукового знання. Професійна соціалізація особистості студента передбачає розвиток професійної свідомості через практики пристосування до правил і норм, які діють у певному середовищі, поєднання освіти і самоосвіти. Власне, процес набуття та усвідомлення інформації пов'язують не лише із процесом навчання, а також із процесом виховання. Й навпаки: виховання також містить значну інформаційну компоненту, оскільки апелює до глибинних шарів духовного досвіду людства.

Освіта, як соціальний інститут, постає одним з провідних агентів професійного становлення особистості, тому її можна визначити як процес збереження культурних норм з орієнтацією на їхнє відтворення у майбутньому. Актуальні соціальні умови розширюють діапазон самовизначення людини й водночас вимагають максимальної концентрації щодо власного професійного розвитку. Тому постає необхідність формування чітких світоглядних інтенцій на тлі індивідуальних освітніх траєкторій. Не випадково стратегія підготовки здобувача освіти спрямована на формування навичок менеджменту, як наприклад: дисциплінованість, професіоналізм, критичне мислення, кваліфікований відбір і оцінка інформації, зрілі неупереджені судження, прийняття обдуманих компетентних рішень, навички роботи в команді.

Проте наразі спостерігається невтішна ситуація, пов'язана з недооцінкою проблемно-орієнтованого гуманістичного мислення. Цілком очевидно, що такий підхід, ніби-то виправданий з позицій ринку, утім, руйнівний з позицій цінностей людської особистої і європейської освітньої традиції, яка у всі епохи поєднувала універсальне і професійне знання. Редукуючи людину «до функцій і опцій», він пропонує вибірковість у розвитку її здібностей, що й актуалізує необхідність посилення гуманітарної складової в освітній і науково-дослідній сферах. Саме тому надзвичайно важливим є збереження у навчальних планах університетів таких дисциплін, як філософія, етика, естетика, біоетика, деонтологія, соціологія, теорія пізнання та медицина, філософія науки, професіоналізм та медична культура тощо, що сприяє формуванню ціннісних і світоглядних засад сучасного фахівця.

На жаль, актуальні трансформації у сфері вищої освіти не завжди сприяють багатогранному професійно-особистісному становленню молоді. Так, у публічному дискурсі дискутується питання модернізації мережі закладів вищої освіти через централізацію гуманітарних кафедр у класичних університетах [1], що, на мою думку, нівелює низку особливостей гуманітарної освіти галузевих університетів, їхню специфіку загалом. Наприклад, серед дисциплін, які передбачені навчальними програмами у медичних ЗВО є досить значна кількість курсів за вибором, що корелюються не лише з начальними програмами певних спеціальностей, а й враховують структуру і темпоритм навчального процесу у галузевих ЗВО. Це стосується не лише гуманітарних, а й фундаментальних і прикладних дисциплін.

Студентство як соціальна спільнота формується в процесі адаптивної стадії професійної соціалізації, що зумовлює її вивчення з позицій соціальних, вікових, етичних, інтелектуальних, діяльнісних, корпоративних тощо ознак, що вирізняють її поміж інших соціальних спільнот [3, с. 106-119, 121]. Студентство належить до найбільш мобільної, адаптивної і соціально активної групи, яка сприймає і продукує новації, будучи прибічником соціальних перетворень і реформ [3, с. 109]. Попри це у галузевих, зокрема, у медичних університетах помітної ваги набуває фактор належності до медичної спільноти, так би мовити, медичний корпоративізм і формування габітусу медика.

У даному випадку йдеться про оволодіння «кодом» майбутньої професії в тому контексті як про це розмірковував П. Бурдьє. Габітус – це «цілісна система диспозицій сприйняття, оцінювання, класифікації і дій, результат досвіду та інтеріоризації індивідом соціальних структур, яка має неусвідомлений характер», а також сукупність сталих набутих схильностей, призначених для «функціонування … в якості принципів, які породжують і організовують практики і уявлення» [2]. Це своєрідні габітуальні практики, які засвоюються у процесі здобуття вищої освіти; своєрідні автоматизми, що виступають супроводом успішного виконання професійних ролей.

Виняткову роль у формуванні габітусу майбутнього фахівця мають горизонтальні комунікації: студентів зі студентами або викладачів зі

студентами; не з позиції ієрархії, а обміну професійним і життєвим досвідом. Значуще місце у формуванні особистісної габітуальної «матриці» належить саме неформальному спілкуванню. Так, якщо це професія лікаря, то йдеться про стиль поведінки з пацієнтами і колегами, професійні табу і забобони, прояви емпатії, медичний гумор, спосіб відпочинку, спосіб реагування на стресові реакції, навіть зовнішній вигляд і стиль одягу тощо.

Стикаючись зі стандартними для своєї майбутньої професії ситуаціями, молода людина засвоює стереотипні варіанти реагування на них. Сукупність всіх цих атрибутів має зворотній бік, так звану професійну деформацію характеру. Попри це, фактор етосу дозволяє професіоналу ідентифікувати «своїх» і бути ідентифікованим у якості «свого» за малопомітними, а інколи навіть невловимими для представників інших професій ознаками. Навпаки, невідповідність етосним (габітуальним) стандартам професії може викликати несприйняття і навіть відторгнення цієї людини професійною спільнотою [4]. У медичних ЗВО загальна уява про габітус професії медика закладається, у тому числі, на гуманітарних кафедрах через низку специфічних дисциплін.

Також запорукою успішної професіоналізації студентів є дуальна форма навчання, яка існує у профільних ЗВО, зокрема медичних. Нею передбачено залучення студентів до оволодіння практичними навичками безпосередньо на профільних фундаментальних і клінічних кафедрах з перших курсів навчання.

Так, на сьогодні функціонує розгалужена мережа навчальних закладів різних типів, форм власності, рівнів та напрямів підготовки. Відповідно до Постанови КМУ № 1074 від 05.09.1996 р. «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» [5] в Україні поряд з класичним університетом - багатопрофільним вищим навчальним закладом, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою з широкого спектру природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, також можуть створюватися профільні (технічні, технологічні, економічні, медичні, сільськогосподарські) та інші університети (педагогічні, мистецькі, культурологічні та ін.), які здійснюють багатопрофільну підготовку фахівців з вищою освітою у відповідній галузі. Відповідно до галузевої специфіки ЗВО підпорядковані не лише МОН України, а й іншим профільним Міністерствам і відомствам.

Безумовно, повномасштабна російська агресія на території України внесла суттєві структурні зміни в траєкторії освітнього процесу кожного українського ЗВО. Загострюється необхідність поглибленого опанування навичок роботи лікаря в умовах, наближених до військових. Це і реанімаційні заходи, й терапевтичні, й соціально-медична реабілітація постраждалих тощо. Звичайно, високий рівень соматичного й психічного травматизму, посттравматичні розлади і віддалені наслідки війни, стрімке падіння тривалості життя українців потребують ефективних і продуктивних рішень у сфері охорони здоров'я. У тому числі, вони повинні передбачати

збереження і розвиток мережі медичних ЗВО, збільшення бюджетних місць для абітурієнтів, які вступають на медичні спеціальності.

Література :

1. Онищенко О. Михайло Винницький: «У вищій освіті триває інтенсивна трансформація» // Дзеркало тижня, 30.11.2024. Режим доступу : https://bit.ly/3PotRS0
2. Батурчик М.В. Габітус / Соціологічний простір П'єра Бурдьє. Режим доступу : http://bourdieu.name/content/gabitus-enciklopedija-sociologii
3. Васюк І.В. Соціальна адаптація особистості студента в період суспільних трансформацій: філософський аналіз // Дис. … канд. філос. наук : 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2021. - 208 с.
4. Ishchuk, Nataliia, Vasiuk, Iryna. Network Strategies in the Discourse of Education: Advantages, Disadvantages, Prospects // Skhid, Vol. 4 No. 1 (2023). Режим доступу: http://skhid.kubg.edu.ua/article/view/276454
5. Постанови КМУ № 1074 від 05.09.1996 р. «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад». Режим доступу : https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/2494/

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ І МАШИННЕ НАВЧАННЯ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

Глушаєв Денис Ярославович
аспірант Харківського національного університету радіоелектроніки
glushayev@gmail.com

Науковий керівник – д. філос. наук, проф., В.І. Штанько

Антропоцентризм – це концепція, яка ставить людину в центр всесвіту як найвищу форму інтелекту та джерело пізнання [1]. У контексті сучасних технологій машинного навчання ця філософська ідея зазнає переосмислення. Алгоритми, які можуть навчатися, адаптуватися і приймати рішення, кидають виклик традиційному уявленню про людський інтелект як виняткове явище. Особливо це стосується адаптивних методів, які демонструють здатність моделювати процеси розпізнавання, що раніше вважалися виключно людськими.

Традиційно пізнання розглядалося як унікальна властивість людської свідомості [2]. Антропоцентрична парадигма передбачає, що будь-яке знання – це результат людської інтерпретації дійсності через сенсорні канали та розумові процеси. У випадку з розпізнаванням образів людське око і мозок вважалися незамінними інструментами аналізу зорової інформації.

З появою алгоритмів машинного навчання, ця парадигма почала змінюватися. Алгоритми здатні аналізувати зображення, виявляти патерни

та приймати рішення на основі складних математичних моделей. Наприклад, вони спроможні використовувати багатовимірні простори для пошуку оптимальних гіперплощин, які розділяють класи об'єктів. Це ставить під сумнів припущення про винятковість людського сприйняття, адже машини демонструють здатність виконувати ці завдання швидше та точніше.

Основний виклик антропоцентризму полягає в тому, що алгоритми машинного навчання не просто імітують людські когнітивні процеси, але й перевершують їх у багатьох аспектах. Наприклад:

1. Людський мозок обмежений у кількості інформації, яку він може обробляти одночасно, тоді як алгоритми машинного навчання можуть працювати з терабайтами даних.
2. Алгоритми позбавлені людських емоцій та когнітивних упереджень, що дозволяє їм приймати більш раціональні рішення.
3. Адаптивні методи здатні динамічно змінювати свої параметри, що робить їх більш гнучкими у порівнянні з людськими методами пізнання.

Водночас ці переваги викликають питання: чи може машина бути автономним суб'єктом пізнання? Відповідь залежить від того, як ми визначаємо пізнання. Якщо пізнання – це здатність створювати нові знання, то машинне навчання лише виконує завдання, поставлені людиною, і діє в межах заданих параметрів. Проте якщо розглядати пізнання як здатність до адаптації та аналізу даних, машини можуть вважатися суб'єктами цього процесу.

У контексті сучасних дискусій про роль машинного навчання важливо враховувати виклики, пов'язані з технократизмом і технологічним детермінізмом. Техніка розцінюється як єдиний засіб вирішення всіх людських проблем і досягнення гармонії на шляхах раціонально спроектованої світобудови[3]. Це акцентує увагу на тому, що сліпа віра у всемогутність технологій може призвести до абсолютизації їхньої соціальної цінності, знехтувавши людські цінності та етичні аспекти. У випадку з машинним навчанням це означає ризик надмірного довір'я до алгоритмів, зокрема у сферах, де від їхніх рішень залежить добробут чи життя людей.

Попри всі досягнення, машинне навчання залишається залежними від людського втручання. Людина визначає цілі (що саме алгоритм має вивчати), якість даних (алгоритми не можуть працювати без правильно підготовлених наборів даних) та функції ядра.

Ця залежність підкреслює, що машинне навчання – це інструмент, а не автономна система. Проте його можливості значно розширюють межі людського пізнання, дозволяючи аналізувати явища, які раніше були недоступними для розуміння.

Одним із ключових питань є характер взаємодії між людиною і машиною: чи це взаємодоповнення, чи потенційна конкуренція?

Машини не здатні до креативності в людському розумінні. Вони можуть генерувати нові комбінації даних, але не створюють знання з інтуїтивною глибиною, яка характерна для людини. Проте їхні можливості

у швидкому аналізі та адаптації роблять їх цінними помічниками у складних задачах.

Наприклад, у медицині алгоритми розпізнавання зображень допомагають виявляти патології, які людський лікар може пропустити. У мистецтві технології штучного інтелекту створюють візуальні твори, що стимулюють дискусії про природу творчості. Але в обох випадках кінцеве рішення та оцінка залишаються за людиною.

Етика машинного навчання – це окремий напрям, який заслуговує уваги [4]. Антропоцентрична позиція вимагає, щоб людина залишалася відповідальною за наслідки рішень, прийнятих машинами. Зокрема:

1. Прозорість алгоритмів – як саме приймається рішення. Людина повинна розуміти логіку дій машини.
2. Відповідальність – хто несе відповідальність за помилки, допущені алгоритмом.
3. Межі автономності – у яких сферах машини можуть діяти самостійно, а де їхня діяльність має контролюватися.

Ці питання набувають особливої ваги у випадках, коли рішення машин безпосередньо впливають на людське життя, наприклад, у правосудді, фінансах чи охороні здоров'я.

Машинне навчання, зокрема адаптивні алгоритми, кидає виклик антропоцентризму, демонструючи нові способи аналізу та пізнання дійсності. Проте цей виклик не означає витіснення людини з процесу пізнання. Натомість це співпраця, в якій людина продовжує грати ключову роль у визначенні цілей, меж і напрямів використання машинних алгоритмів. Машини ж виступають інструментами, що розширюють людські можливості та змушують переосмислити традиційні філософські категорії пізнання, розуму та інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Іванова Л. С. Філософія психології, 2024.
2. Фурман А. В. Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування, 2017.
3. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки.Підручник: Харків, 2017.
4. Бібік І.М., Вишняк В.Є., Кравченко Є.Р. Етичні наслідки штучного інтелекту: баланс між прогресом і відповідальністю в епоху машинного навчання. Scientific Collection «InterConf», 2023. №. 156. С. 551-554.

КЛІКБЕЙТ У ЗМІ: МІЖ УВАГОЮ ЧИТАЧІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ АВТОРІВ

Кузнецов Вадим Сергійович
викладач військового коледжу
сержантського складу
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У загальному вигляді під заголовком розуміємо назву статті чи розділу в статті, що наперед анонсує тему та основний настрій тексту. На думку вітчизняної дослідниці Л. Майбороди, «Заголовок – це не просто назва твору або його частини, яка розміщується вгорі тексту. Це перше слово, яке автор статті використовує, щоб звернутися до своїх читачів. Заголовок є постійним і незмінним елементом публікації і є свого роду кодифікатором її змісту, що представляє головну думку автора і тему матеріалу. Заголовок розташовується над текстом і може існувати самостійно як самодостатня мовна одиниця» [3]. Саме він вирішує, чи виділиться публікація серед тисяч інших і чи захоче читач дізнатися більше. З давніх часів у журналістиці вважається вдалим той заголовок, який інтригує, викликає цікавість, обіцяє конкретну інформацію, торкається актуальних тем, які хвилюють аудиторію, а також викликає у читачів певні почуття (здивування, радість, гнів тощо).

Сьогодні журнали і газети у паперовому варіанті швидко витісняють інтернет-видання, які несуть із собою зміни у підході до звичних у журналістиці понять. Так, новацією у засобах масової інформації (далі – ЗМІ) є клікбейт. Під цим поняттям розуміють практику створення заголовків або контенту, які привертають увагу користувачів і змушують їх переходити за посиланням, часто використовуючи емоційні, шокуючі чи провокаційні елементи [1]. Ця специфічна стратегія має як позитивні, так і негативні сторони.

Нами встановлено суттєву різницю між простим заголовком і клікбейтом, її відображено у таблиці. Таке порівняння дає підстави зробити висновок про клікбейт як про нечесний маніпулятивний прийом у ЗМІ, який пов'язаний із безвідповідальним ставленням авторів контенту до заголовків і матеріалів, що несе певні загрози для суспільства в цілому.

Різниця між заголовком і клікбейтом

Критерії	Заголовок	Клікбейн
Мета	чітко та лаконічно описати зміст статті або матеріалу. Приклад:	привернути увагу за будь-яку ціну, часто використовуючи маніпулятивні прийоми. Приклад:
Точність	Простий заголовок точно відображає зміст	Клікбейт *може* вводити в оману.
Емоційність	Простий заголовок може бути емоційним, але не на шкоду точності	Клікбейт *часто* перебільшує або спотворює інформацію для посилення емоційного ефекту
Довіра	Прості заголовки будують довіру	Клікбейт *часто* руйнує довіру
Приклад	«Новий закон про освіту: що зміниться для студентів?»	«Ви не повірите, що сталося з цією дівчиною після того, як вона з'їла банан щоранку!»

Але ми віднайшли і позитивні сторони клікбейту. Серед них:

1. Привернення уваги до матеріалів. Клікбейт дозволяє медіа збільшити кількість переглядів і привернути більше читачів до новин чи статей. Можна передбачити, що заголовок «Ви ніколи не здогадаєтесь, що сталося далі: історія, яка шокувала тисячі» приверне увагу більшої кількості читачів через інтригу, цікавість та емоційний вплив Такий заголовок створює відчуття загадковості та змушує читача перейти за посиланням, щоб дізнатися деталі. Копірайтери вдало використовують виокремлені нами техніки для створення ефектних заголовків (про їх ефективність – трохи згодом): а) використання цифр («7 звичок успішних людей, про які ви ніколи не чули»); б) питання («Чи зможе штучний інтелект замінити людей? Відповідь вас здивує»); в) провокаційні твердження («Усе, що ви знали про здорове харчування – міф»); г) використанням сильних емоційних слів («Шокуюча правда про...»); д) використання несподіваних поєднань слів («Космос і кава: як одна чашка може змінити ваше життя»).

2. Залучення нової аудиторії. Завдяки цікавим і провокаційним заголовкам, видання можуть залучити тих, хто раніше не відвідував ресурс. Тематичні обрії таких заголовків обіймають різні сфери: а) технології (приклад: «Штучний інтелект захопить світ? Не такі швидкі: ось чому ми все ще контролюємо ситуацію»); б) здоров'я («Ліки від старості вже створені? Науковці розкривають шокуючу правду»); в) суспільство («Чи є сенс жити вічно? Несподівані наслідки пошуку безсмертя»; г) подорожі («Забуті міста України: чому їх варто відвідати ще до того, як про них дізнається весь світ?»); д) екологія («Планета вмирає? 5 простих звичок, які врятують світ (і ваш гаманець)) тощо.

3. Підвищення доходів медіа. Збільшення трафіку на вебсайті позитивно впливає на монетизацію через рекламу. Приклади клікбейтів на користь цієї тези: «Схудніть на 10 кг за тиждень без дієт!» (занадто гучні обіцянки), «Ви будете шоковані, дізнавшись, що...» (маніпуляція страхами),

«Фото, які змусять вас забути про все!» (багатозначний підтекст) тощо.

4. Поширення важливої інформації. Клікбейтні заголовки можуть спонукати людей читати про важливі події або проблеми, які вони інакше могли б пропустити. Щодо цієї тези маємо зауваження. Якщо порівняти клікбейт «Ви не повірите, що відбувається з кліматом!» із простим заголовком «Глобальне потепління: нові дані та наслідки» чи інший приклад «Ця хвороба вбиває тисячі людей щороку, а ви про неї навіть не чули!» (клікбейт) та «Рідкісне захворювання X: симптоми, причини та профілактика» (заголовок), то можна зрозуміти різницю між спрямованістю першого на емоційне загострення, інтригу, таємницю, провокацію, використання модних трендів та звичайною констатацією фактів у другому. Тож з одного боку, клікбейт – це ефективний інструмент для залучення уваги, але з іншого – він часто базується на маніпуляції та обмані. Звідси постає питання: чи етично використовувати клікбейт у ЗМІ? Адже у наведених прикладах явно відстежуються обман користувачів, що призводить до зниження довіри, а поширення дезінформації і маніпуляції увагою користувачів контенту однозначно є неприпустимими.

Хоча прямих законів, які б карали виключно за клікбейт, нема, але автори можуть порушувати інші законодавчі норми. Наприклад, якщо клікбейт вводить споживача в оману щодо якості товару або послуги, це може бути розцінено як порушення прав споживача, відповідно, на його захист існує «Закон про захист прав споживачів». Якщо клікбейт використовується в рекламних цілях, то він може порушувати норми законодавства про рекламу, особливо якщо реклама є неправдивою або вводить в оману, у такому випадку варто орієнтуватися на «Закон про рекламу». Траплялися випадки, коли було доведено, що клікбейт завдав постраждалій стороні матеріальної або моральної шкоди, і позивач звертався з позовом до суду позов про відшкодування збитків. Це про цивільну відповідальність за клікбейт. Навіть без прямих юридичних наслідків, використання клікбейту може негативно вплинути на репутацію автора або медіа, що його опублікувало. Але все ж таки варто відзначити, що відповідальність за клікбейт настає рідко. Часто складно довести, що саме клікбейт став причиною конкретних збитків. Кожен випадок використання клікбейту індивідуальний і вимагає детального розгляду. Враховуючи те, що розвиток Інтернет-видань, блогів, спільнот, – доволі молоде явище, законодавство в багатьох країнах ще не досконале в цій сфері.

На нашу думку, неетичне використання клікбейту є проявом безвідповідальності авторів, бо часто такі заголовки обманюють, дезінформують споживачів контенту, використовують маніпуляції емоціями, нехтують наслідками їх використання. Використання клікбейту часто межує з порушенням журналістських стандартів і етики, особливо коли йдеться про чутливі теми. Тому варто уникати маніпулятивних прийомів і фокусуватися на створенні якісного контенту, який буде корисним для аудиторії.

Клікбейт може бути корисним інструментом для привернення уваги,

але його надмірне або неетичне використання шкодить репутації медіа та довірі аудиторії. Баланс між привабливістю заголовків і достовірністю змісту є ключем до ефективного використання цієї стратегії. Клікбейт – це маркетинговий прийом, привабливий спосіб збільшити трафік, але саме через неетичність він згодом виявиться неефективним підходом в довгостроковій перспективі.

Наслідки безвідповідального використання авторами клікбейту обіймають такі важливі для суспільства норми: прийняття неправильних рішень, загострення соціальних конфліктів, підрив довіри до репутації інституцій, підсилення розбіжності в думках споживачів. Авторам контенту безвідповідальне використання клікбейту загрожує втратою аудиторії, погіршенням репутації, та навіть юридичними проблемами [2]. Пошукові системи, використовуючи клікбейт, ризикують зменшити довіру користувачів та знизити якість контенту, тому відомо, що Google намагається відстежувати такі заголовки і не показувати їх. Є негативні наслідки безвідповідального, неетичного використання клікбейту в економіці.

Простий і точний заголовок не тільки привертає увагу, але й будує довіру до контенту. Клікбейт може дати короткочасний ефект, але в довгостроковій перспективі він шкодить бренду. На нашу думку, використання клікбейту – це не просто маркетинговий прийом, а прояв безвідповідальності. Це підриває довіру до інформаційного простору, дезорієнтує суспільство і шкодить репутації тих, хто його використовує. Тому важливо відмовитися від клікбейту і зосередитися на створенні якісного, достовірного і корисного контенту.

Література:

1. Ануфрієва Н.Д. Структурно-семантична специфіка газетних заголовків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 38. Том 3. С. 7-9. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_3/4.pdf

2. Глушко Д. Що таке клікбейт? Коли заголовки мають важливе значення. *Ґвара медіа*. URL: https://gwaramedia.com/shho-take-klikbejt-koli-zagolovki-mayut-vazhlive-znachennya/

Майборода Л. І. До проблеми способів та засобів увиразнення газетного заголовка. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=141

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Шагун Євгенія Максимівна
студентка ХНАДУ
evgeniashagun@gmail.com

Науковий керівник – к. філос. наук, доцент Чхеайло І.І.

Сучасна екологічна криза виявляє глибокі філософські питання, які

потребують переосмислення з огляду на виклики сьогодення. Філософія екології, що об'єднує різні аспекти людського мислення, технологічного розвитку та моральних зобов'язань, виступає важливою складовою для пошуку рішень цієї кризи. Однією з центральних проблем є осмислення взаємозв'язку між людиною та природою, який є як практичним, так і моральним викликом.

Проблема складності екологічних систем, які мають унікальні емерджентні властивості, ускладнює формулювання універсальних моделей для прогнозування змін у довкіллі. Екосистеми є надзвичайно динамічними, маючи здатність до саморегуляції та адаптації, але вони також вразливі до антропогенного впливу. Ця складність створює фундаментальні труднощі для екологічних досліджень, адже багато природних явищ не можуть бути точно змодельовані або передбачені [1].

Питання моральної відповідальності людини за стан довкілля перебуває в центрі сучасного екологічного мислення. Людина, як частина екосистеми, повинна усвідомлювати свою роль у підтримці біотичної рівноваги. Моральна відповідальність перед природою включає повагу до права інших істот на існування, що лежить в основі біоцентричної етики. Ця концепція передбачає, що всі види мають право на існування незалежно від їхньої користі для людини. Такий підхід значно відрізняється від традиційного антропоцентричного погляду, який ставить інтереси людини понад усе [2].

Традиційні культури також пропонують багатий матеріал для філософського аналізу екологічних проблем. Наприклад, буддизм і даосизм підкреслюють гармонійність взаємодії людини з природою. У цих традиціях природа розглядається як невід'ємна частина духовного життя, а її збереження — як форма етичної відповідальності. Ці ідеї стають все більш актуальними в умовах екологічної кризи, адже вони акцентують увагу на необхідності співіснування, а не експлуатації [3].

Окремою темою філософських дискусій є питання формалізації невизначеності, притаманної екологічним системам. Невизначеність є важливою характеристикою складних систем, які реагують на зовнішні зміни нелінійно. Це вимагає переосмислення наукових методів дослідження, адже традиційна наука, що базується на експериментальній реплікації, виявляється не завжди ефективною у вивченні природних процесів. Інтеграція міждисциплінарних підходів, таких як системна динаміка, стає важливим напрямком для аналізу екологічних проблем.

Соціальний вимір екологічних проблем є ще одним важливим аспектом, який вимагає філософського осмислення. Екологічна криза виявляє нерівність у доступі до природних ресурсів між різними групами населення. Найбільш вразливими до змін у довкіллі є бідні верстви населення, які мають обмежений доступ до чистої води, якісної їжі та безпечних умов життя. Філософія екології в цьому контексті пропонує розглянути екологічну справедливість як частину загальної соціальної справедливості [4].

Економічна система також зазнає критики з боку екологічної філософії. Сучасна економіка, що базується на ідеях необмеженого зростання, сприяє виснаженню природних ресурсів і забрудненню довкілля. Філософія сталого розвитку пропонує альтернативу у вигляді моделей, які враховують екологічні обмеження. Циркулярна економіка, заснована на принципах збереження та відновлення ресурсів, стає важливою концепцією для побудови екологічно орієнтованої економіки.

Іншою важливою темою є роль технологій у вирішенні екологічних проблем. Технологічний прогрес, з одного боку, сприяє зниженню негативного впливу людини на природу, з іншого — стає джерелом нових ризиків. Філософський аналіз технологій дозволяє оцінити їхню етичність і довгостроковий вплив на довкілля. Розвиток відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова, є важливим напрямком у боротьбі з кліматичними змінами. Використання штучного інтелекту для моніторингу стану навколишнього середовища, оптимізації використання ресурсів та управління відходами також сприяє покращенню екологічної ситуації. Однак розширення використання цих технологій потребує врахування їхнього впливу на локальні екосистеми.

Особливо перспективними є інновації у сфері очищення води та повітря. Сучасні фільтраційні системи з використанням нанотехнологій здатні очищати навіть сильно забруднені водні ресурси. У регіонах із дефіцитом прісної води такі технології стають критично важливими для виживання населення. У свою чергу, системи очищення повітря, які використовують біологічні методи або фотокаталіз, допомагають зменшити рівень забруднення в містах, покращуючи якість життя їх мешканців [2].

Однак впровадження інновацій неможливе без усвідомлення проблеми культури споживання, яка є однією з ключових причин сучасної екологічної кризи. У глобалізованому світі споживацтво стало домінуючою ідеологією, яка впливає на всі аспекти людського життя. Постійний попит на нові товари та послуги стимулює зростання виробництва, що, своєю чергою, призводить до виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля та збільшення кількості відходів.

Альтернативою споживацтву є філософія мінімалізму та усвідомленого споживання. Ці ідеї акцентують увагу на важливості зменшення кількості непотрібних речей у житті людини та переосмислення того, що справді має цінність. Усвідомлене споживання сприяє скороченню виробництва, зменшенню викидів та більш раціональному використанню ресурсів. Це включає вибір якісних, довговічних товарів, підтримку місцевих виробників, уникнення одноразових речей та максимальне використання перероблених матеріалів.

Культура споживання також тісно пов’язана з формуванням екологічної свідомості. Розуміння впливу щоденних рішень на стан довкілля спонукає людей до відповідальнішого ставлення до природи. Вибір екологічно чистих продуктів, підтримка зелених ініціатив або перехід на використання громадського транспорту замість приватних автомобілів

стають практичними кроками, які кожен може зробити для зменшення екологічного тиску.

Філософські аспекти екології також включають роздуми про зв'язок між культурою та природою. Культурні традиції визначають підхід суспільства до природокористування та формують його екологічну свідомість. У багатьох традиційних культурах існують заборони, що обмежують полювання або вирубку лісів. Ці традиції, хоча й мають релігійний чи міфологічний характер, виконують важливу функцію збереження біорізноманіття [3].

Сучасна філософія екології намагається створити інтегративний підхід, що об'єднує природничі, гуманітарні та соціальні науки. Такий підхід дозволяє враховувати не лише природні аспекти екологічних проблем, а й їхній вплив на суспільство. Зокрема, це стосується питань екологічної освіти, яка є важливим інструментом для підвищення рівня екологічної свідомості. Освітні програми, орієнтовані на формування екологічної культури, мають сприяти усвідомленню взаємозв'язку між людською діяльністю та станом довкілля [2].

Етика майбутніх поколінь є однією з найважливіших складових сучасної екологічної філософії. Вона закликає до усвідомлення того, що кожне рішення, яке людство ухвалює сьогодні, матиме наслідки для тих, хто житиме після нас. Це стосується як збереження природних ресурсів, так і стану довкілля загалом. З точки зору міжпоколінної справедливості, нинішнє суспільство має зобов'язання забезпечити, щоб майбутні покоління мали доступ до чистої води, здорових екосистем, стабільного клімату та інших умов, необхідних для життя. Осмислення цього питання є необхідним у межах екологічної етики, адже воно допомагає сформувати довгострокові стратегії розвитку, спрямовані на гармонію з природою [1].

Інтеграція цих аспектів у філософське осмислення екологічних проблем дозволяє подивитися на них більш системно. Поєднання етики майбутніх поколінь, технологічних інновацій та переосмислення культури споживання сприяє формуванню нового підходу до вирішення екологічних викликів. Такий підхід передбачає, що людина не лише змінює своє ставлення до природи, а й трансформує свій спосіб життя, підпорядковуючи його принципам сталого розвитку.

Таким чином, філософські аспекти екологічних проблем охоплюють широкий спектр тем, які включають моральну відповідальність, соціальну справедливість, технологічні інновації та культурні традиції. Осмислення цих питань дозволяє не лише краще зрозуміти природу екологічної кризи, а й знайти шляхи її подолання, що відповідають як природним, так і соціальним реаліям сучасного світу.

Список літератури

1. Гусєв В. І. Філософія екології: історія та сучасність : підручник / В. І. Гусєв. — Київ : Либідь, 2018. — 320 с.

2. Кравченко П. С. Екологічна етика: теорія і практика : монографія / П. С. Кравченко. — Харків : Видавництво ХНУ, 2019. — 280 с.

3. Сидоренко М. П. Людина і природа: філософські аспекти взаємодії : монографія / М. П. Сидоренко. — Одеса : Астропринт, 2020. — 250 с.
4. Бондаренко І. О. Філософія природи: нові підходи в екологічному мисленні : монографія / І. О. Бондаренко. — Харків : Основа, 2021. — 220 с.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ
CULTUROLOGY

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ПРИМІТИВНОГО МИСТЕЦТВА

Зінченко Олександр Володимирович
студент ІІІ курсу спеціальності 034 Культурологія
Навчально-наукового інституту
філософії та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна
22iff.o.v.zinchenko@std.npu.edu.ua

Актуальність дослідження. Українське народне примітивне мистецтво відіграє ключову роль у збереженні національної ідентичності, культурних цінностей та історичної пам'яті, особливо в умовах воєнного часу. Його унікальність полягає у здатності передавати складні ідеї через прості художні засоби, що резонують із глибинними духовними традиціями українського народу. Це мистецтво відображає світогляд і культурний код нації, а його орнаментика, сюжетика та колористика віддзеркалюють особливості українського побуту, природного середовища й звичаєвої культури. У періоди історичних випробувань народне примітивне мистецтво набувало значення символу незламності духу та спадкоємності традицій. Воно не лише фіксує події, символи й цінності, важливі для суспільства, а й слугує засобом трансляції історичних і культурних знань, формуючи колективну пам'ять майбутніх поколінь.

Метою даного дослідження є аналіз процесу трансформації примітивного мистецтва у загальнонаціональне культурне надбання. Сприйняття будь-якого мистецького твору значною мірою зумовлене історичним і соціальним контекстом. Наприклад, «Герніка» Пабло

Пікассо [https://www.pablopicasso.org/guernica.jsp] була створена з метою привернення уваги до бомбардування міста Герніка німецькою авіацією, що підтримувала Національну армію генерала Франко під час Громадянської війни в Іспанії. У своїй картині Пікассо зобразив страждання людей і тварин, а також руйнування, що символізують хаос і насильство. Композиція розгортається у замкненому просторі, де в лівій частині полотна стоїть бик із широко розплющеними очима, а під ним — жінка, що оплакує мертву дитину. На жаль, для кожного українця сцени, зображені в «Герніці», набули особливого емоційного значення після початку повномасштабної війни. Слова «бомбардування», «війна», «біль», «страждання», «сльози», «смерть» стали невід'ємною частиною нашої сучасної реальності.

Українське народне примітивне мистецтво набуло статусу загальнонаціонального культурного надбання завдяки своїй унікальності, автентичності та здатності поєднувати минуле, теперішнє й майбутнє. Його інтеграція в національний культурний простір стала можливою внаслідок низки процесів та чинників. Зокрема, примітивні мотиви активно використовуються в моді, графічному дизайні, архітектурі та інтер'єрах, що сприяє їхній присутності в повсякденному житті. Народні символи та образи також знаходять відображення в кінематографі, музичних відео та сценічних постановках, що забезпечує їхню актуалізацію в сучасному мистецькому дискурсі.

У періоди національних випробувань, таких як війна та боротьба за незалежність, примітивне мистецтво виконує функцію символу єдності й незламності. Воно транслює ключові ідеї, зрозумілі кожному українцеві, та формує патріотичний наратив, що об'єднує суспільство навколо спільних цінностей.

Ознайомлюючись із матеріалами сайту Фонду Миколи Бабака, зокрема зі сторінкою, присвяченою виставці «НАЇВ ВІЛЬНИЙ» в Українському Домі[https://www.uadim.in.ua/podiyi/naiv-vilniy], я звернув увагу на такий фрагмент: «Народна картина, народна ікона й сільська фотографія демонструють невичерпне багатство творчої уяви та глибокий зв'язок із традиціями». Виникає питання: чи було це багатство та зв'язок із традицією очевидними відразу після створення цих творів? Давайте розглянемо цю фотографію.

Відомо, що ця фотографія була зроблена в 1950-х роках у Золотоніському районі Черкащини невідомим фотографом. Згодом хтось назвав її «Застільна пісня». Спробуймо здійснити уявну подорож у часі й розглянути цю світлину так, ніби ми бачимо її в рік створення. Ймовірно, вона не викликала б у сучасників особливих роздумів: буденна сцена, знайомі обличчя, звичний одяг. Однак зовсім інше сприйняття формується нині, у лютому 2025 року. Нас зацікавлює кожна деталь: одяг учасників, святковий стіл, пісня, яку вони виконують, місце проведення події. Особливу увагу привертають вирази облич і той факт, що за столом відсутні дорослі чоловіки. Чи пояснюється це випадковістю, чи є за цим певна історія?

Аналогічне переосмислення відбувається й щодо інших творів

народного мистецтва, зокрема картини П. Зануди «Ніч в Україні»

Цю картину було створено у 1930-х роках ХХ століття. Не знаю, як у вас, шановний читачу, але я несвідомо намагаюся розгледіти в ній відлуння Голодомору.

У часи постійного переосмислення нашої історії такі мистецькі артефакти, що несуть відбиток народної волі, набувають особливої цінності. Вони дають змогу глибше зрозуміти, як відчували себе, про що думали, як переживали труднощі та що вважали неодмінним і пріоритетним покоління українців того часу.

Мистецтво відіграє надзвичайно важливу роль в умовах війни, виконуючи низку ключових функцій. Однією з найактуальніших є емоційна підтримка та терапія: мистецтво допомагає людям пережити психологічну травму, висловити свої почуття та знайти внутрішню рівновагу. Як форма арт-терапії, творчість сприяє зниженню рівня стресу та відіграє значну роль у реабілітації військовослужбовців, біженців і цивільних осіб, які постраждали від війни. Спільна участь у культурних заходах, мистецьких ініціативах та творчих проєктах зміцнює суспільні зв'язки, сприяє солідарності та допомагає долати травматичний досвід. Не менш важливою функцією мистецтва є збереження національної ідентичності та культури. У воєнний час воно стає засобом протидії культурній експансії та руйнуванню історичної пам'яті, слугуючи інструментом збереження національної спадщини. Художники, письменники, фотографи та музиканти фіксують події війни у своїх творах, створюючи важливі історичні свідчення для майбутніх поколінь. З часом ці твори стають основою для розуміння, аналізу та переосмислення війни в майбутньому. Однак, напевно, найважливішим джерелом сили для боротьби та погляду в майбутнє є Надія. Пісні, література, плакати і мурали стають символами опору та незламності духу, надихаючи людей продовжувати боротьбу, не здаватись, навіть у найважчі часи. Мурали, що з'являються на руїнах міст, перетворюють ці спустошені простори на символи відродження. Фотографії, виставки та кінопроєкти, що документують трагедію та героїзм українців, фіксують цей досвід для історії та формують колективну пам'ять майбутніх поколінь.

У **висновку** варто виокремити, мабуть, найголовнішу рису українців, яка допомагає пережити найскладніші часи. Як на початку ХХ століття, так і після Голодоморів, репресій та воєн, обличчя людей випромінюють оптимізм, вірячи в те, що нас чекає світле майбутнє, незважаючи на нестерпність сучасності. Ця внутрішня сила та непохитна надія є тим, що дозволяє українцям долати навіть найважчі випробування історії.

Література:

1. Фонд Миколи Бабака/СІЛЬСЬКА ФОТОГРАФІЯ URL: https:// www.mykolababakfoundation.com/fond/

2. Русаков, С. (2012). Особливості художньо-образного осмислення дійсності: культурологічно-історичний аналіз української філософської думки. Пам'ять століть. No 5 (99).

3. Ober, J., Rusakov, S., & Matusevych, T. (2024). The effects of the war in Ukraine on the environment of Ukrainian artists: An evaluation by a diagnostic survey. Media, War & Conflict, 0(0). https://doi.org/10.1177/17506352241269604
4. CULTURAL DIPLOMACY: FROM SELF-UNDERSTANDING TO SELF-PRESENTATION by Iryna Zabiiaka https://uaculture.ucf.in.ua/en/texts/cultural- diplomacy-from-self-understanding-to-self-presentation/
5. Cultural Genocide: Selected Films from the Documentary Series VIDBUDUYEMO (We Will Rebuild) https://www.theukrainianmuseum.org/umevents/

DILEMMAS OF INTERCULTURAL INTERACTION IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF ASSYRIAN IDENTITY

Krawiec Grzegorz
Academy of Hotel Management
and Catering Industry, Poznan, Poland
Rucki Mirosław
Casimir Pulaski Radom University, Radom, Poland
Abdalla Michael
Adam Mickiewicz University, Poznan, Poland

Introduction

Processes of globalization did not start today. Perhaps they can be traced back to Ubaid period 5500–4000 B.C.E., when much of Mesopotamia shared a common culture [1]. Notably, most of the intercultural interaction dilemmas still remain valid today, when representatives of different cultural circles meet together and undertake any sort of communication. Some of the intercultural interactions are profitable for all interested parts, while others led to discrimination and suppression of the unprotected minorities [2].

In the current interdisciplinary research, the Assyrians were taken as example in order to investigate how the intercultural dilemmas can be solved, and what long-term results can be expected. Assyria emerged more than 5,500 years ago and its people experienced many radical cultural transformations [3], nevertheless keeping full conscience of their identity. In particular, the Assyrians changed the language from their native Akkadian to the foreign Aramean, and their religion with the main national god Assur to the Christianity, which usually would lead to deculturation. In the paper below, some of the milestones of the Assyrian history will be presented together with accompanying dilemmas of intercultural interaction, their solutions, and the long-term impact. In the final part, the attention will be paid to the contemporary situation of the Assyrian people left in their homelands [4] and those forced to live in emigration [5].

Old Assyrian period

The name of Assyrians (and since ca. 1350 B.C.E. of the entire region

previously called Subartu) can be derived from the name of their city Assur and the respective patron god's name. The name Assur appeared in Accadian documents in 24th century B.C.E., but the oldest archeological artifacts from the city can be ascribed to ca. 2600 B.C.E. [6]. However the city became independent ca. 2025 B.C.E. under the reign of Puzur-Ashur I, and flourished under Erishum I (ca. 1974–1934 B.C.E.) who initiated the earliest known free trade zone. This way, one of the earliest dilemmas of intercultural interactions was solved in favor of an international partnership making Assur a prominent trading city [7].

However, rapid economic development of Assur was interrupted by Amorites, who conquered the city in 1808 B.C.E. Regaining independence, Assyrian kings decided to invest in military power and political subordination of neighbors. In ca. 1700 B.C.E. the king Bel-Bani founded the dynasty that ruled Assyria for almost a thousand years [8]. Assyrian culture and science developed absorbing important elements from earlier Sumerian achievements and from contemporary surrounding civilizations, such as Babylon or Mitanni. Important feature of Assyrian cultural identity was its ability to adopt foreign elements and to develop them to the new, original level.

Middle Empire (1363–912 B.C.E.) and Neo-Assyrian Empire (912–612 B.C.E.)

Intercultural interactions had also a negative side due to the cruel suppression of all resistance. It was Adad-nirari I (ca. 1307-1275 B.C.E.) who initiated major expansion of Assyria and introduced the large-scale relocations of the population in conquered regions [9]. Assyrian international policy was dominated by aggression, military conflicts, sanctions, and expansion. Rapid economic and cultural development took place due to incorporation of new regions and peoples with their own achievements. Assyrian kings used deportations not only as a tool for pacification, but also for sustainable development of the backward regions and cities. Many multicultural institutions emerged, including state administration. They collected clay tablets with texts from all around the World, brought new plants from conquered countries to their gardens, and launched new grand building projects. As a result, following the so-called Bronze Age Collapse of c. 1200 BCE, Assyrian empire remained relatively intact, while other civilizations in the Near East suffered a complete decline [10].

Since ca. 700 B.C.E. Assyrian kings started to use foreign Aramaic language instead of Akkadian. It became the official language of the state and kept this position even after the fall of Assyria, up to ca. 200 B.C.E. [11]. Till 10th century C.E. Aramaic remained a *lingua franca* in the Near East, and until now is the native language of Assyrians. In the Assyrian multi-ethnic empire, strong common national identity developed, additional to the ethnic identities of the different peoples [12].

Despite Assyrians ensured economical prosperity and freedom of cultural development for the conquered and relocated nations, there were many revolts and wars inside the empire. Cruelty of Assyrian rulers became very famous, so when in 612 B.C.E. cities Ashur and Nineveh were destroyed by a coalition of Babylonians, Persians, Medes, and Scythians, it was done with outstanding

cruelty.

Dark Age and New Golden Age

After the fall of the Assyrian Empire, Assyrians managed to keep their leading positions in cultural and scientific life of the subsequent empires [12]. They quickly adopted elements of Greek cultural heritage and made the newly built Greek cities like Seleucia or Antiochia the centers of Assyrians. They managed to regain some degree of political independence in some provinces, including Hatra, Assur, Osroene, or Adiabene [13, p. 220]. Nevertheless, the new golden age of Assyrians started not with the restitution of the empire or at least of the statehood, but with embracing Christianity. It could be expected that the new religion would cause assimilation or deculturation, but in fact it became a motor for further development of the Assyrian identity. Assyrians organized monasteries and universities, producing numerous written works on religion, linguistics, history, natural sciences, etc. In the intercultural interactions, Assyrians still dominated, but their mission was aimed to share both the Good News and their cultural achievements, which was profitable for the political rulers whom they served. The partnership and mutual benefits became a priority of the intercultural interactions of Assyrians with other peoples [14].

Islamic rules and the first genocide

Initially, Islamic conquest did not change the rule of cooperation with the authorities. Assyrian Christians continued to develop their skills in medicine, mathematics, architecture, or sciences, and shared their knowledge with Arab Muslims. It is recognized that they largely contributed to the Golden Age of Islamic Caliphate. However, Islam put them into the new socio-legal position of *dhimmi*, allowing for keeping Christian identity under severe taxes and numerous limitations [15]. Continuous pressure caused Arabization and Islamization, and subsequent assimilation of large number of Assyrians by the 10th century. However, the entire civilization of Aramean-speaking Christianity was destroyed by Tamerlane (1370–1405), who organized a mass murder of Christians and Jews in Asia. Since then, continuous persecutions and massacres of Assyrians took place.

Emigration and new challenges

Mass emigration of Assyrians to the Western countries started in the period of the First World War, when Ottoman sultan organized *jihad* against native Christians, continued up to 1924. Hundred of thousands of Assyrians were massacred along with Greeks and Armenians, but the fact of genocide is still denied by the Turkish government [16]. Living in the Western countries, Assyrians entered to the new system of intercultural interactions. Due to the free access to the education, art, politics, and other opportunities for the personal development, Assyrian migrants easily integrated to the Western societies and contributed to their development. On the other hand, in their native countries, Assyrians remain isolated and discriminated minority. Recent wars and radicalization of Muslim groups, anti-Christian propaganda, and lack of the security made them easy targets of violence and terrorism [4]. In both cases their identity is threatened by assimilation, either forced one in order to escape from Islamic extremism, or as

a result of a natural process in a foreign country.

Conclusions

Analysis of the Assyrians' history from the perspective of intercultural interactions leads to important conclusions. First of all, Assyrians were able to keep and enhanced their national identity even changing the language and religion. They were open to the cultural achievements of other nations and adopted them to build their own civilization. Next, the cruelty of the Assyrian kings caused the cruelty of other nations and led to the destruction of the Assyrian Empire. However, the openness to other cultures helped Assyrians to continue their development under the foreign rules as well. Noteworthy, embraced Christianity opened new horizons of the development independently from the political systems. Assyrian Christians significantly contributed to several civilizations of the East.

However, this approach did not work in the conditions of the Islamic *dhimmitude* law applied to non-Muslims. Defenseless against the fanatics, Assyrians became the easy target of violence, and their very existence is threatened. Escaping from the Islamic extremism, Assyrian Christians emigrated and integrated to the Western societies, but here they are threatened by assimilation.

References

1. Department of Ancient Near Eastern Art. "The Ubaid Period (5500–4000 B.C.)." In *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2003.
2. Abdalla M. "Asyryjska diaspora." *Sprawy Narodowościowe* 1(4), 1994, 55–75.
3. Hańderek J. "Pojęcia i definicje kultury," w: P. Mróz (red.), *Filozofia kultury*. Kraków: UJ, 2015, s.23-42
4. Abdalla M., Rucki M. "Zagrożona egzystencja. Społeczno-polityczna sytuacja Asyryjczyków na pograniczu Syrii, Turcji, Iranu i Iraku," w: P. Pomajda, E. Chodźko (red.), *Analiza wybranych problemów z zakresu nauk społecznych*. T. 1, Lublin: Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, 2019, s.92-104.
5. Betts R. E. *Assyrian Identity in Diaspora*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
6. Lewy H. "Assyria c. 2600–1816 BC." In: Edwards I.E.S., Gadd C.J., Hammond N.G.L. (eds.), *The Cambridge Ancient History*: Vol.I Part 2: *Early History of the Middle East* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
7. Veenhof K.R. "The Old Assyrian Period (20th–18th century BCE)." In: Frahm E. (ed.), *A Companion to Assyria*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2017.
8. Frahm E. (Ed.). *A Companion to Assyria*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2017.
9. "Adad Nirari I." In: *World History Encyclopedia*, https://www.worldhistory.org/ Adad_ Nirari_I/
10. "Assyria." In: *World History Encyclopedia*, https://www.worldhistory.org/assyria/
11. Fitzmyer J.A. *A Wandering Aramean: Collected Aramaic Essays*. Missoula, Scholars Press, 1979.
12. Parpola S. "National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in Post-Empire Times." *Journal of Assyrian Academic Studies* 18(2), 2004, 5-49.
13. Allen D.R., Allen R. *Ancient Civilizations of the World*. EDTECH, 2018.
14. Rucki M. Asyryjczycy – naród, język, wiara. „Teologia i Człowiek", 37(1), 2015, 199–219.
15. Abdalla M. "Dhimmi – Nie-muzułmanin w państwie muzułmańskim: teoria i praktyka." W: Rucki M. (red.), *Wpływ ideologii na naukę i życie społeczne*. Warszawa: Chrześcijańskie Forum Pracowników Nauki, 2018.
16. Talay S., Barthoma S. *Sayfo 1915: An Anthology of Essays on the Genocide of Assyrians/ Arameans during the First World War*. Gorgias Press, 2018.

ЕСТЕТИКО-ХУДОЖНЯ ТРАДИЦІЯ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Кратюк Юлія Василівна
студентка ВНУ імені Лесі Українки, м. Луцьк
yulya.kratyuk@gmail.com

Науковий керівник – к. іст. наук, ст. викл. кафедри всесвітньої історії Д. Г. Гусак

Постановка проблеми. Культура Стародавнього Китаю – одна з найдавніших і самобутніх культур стародавнього світу. Вона створила основу для сталої естетико-художньої традиції, яку можна простежити крізь століття китайської історії до сучасності. Китай не мав прямих контактів із країнами Заходу до II ст. до н. е., внаслідок чого його культура значно відрізнялася від розвитку інших стародавніх культур. Аналіз впливу естетичних принципів та художніх засобів стародавньої китайської культури (на прикладі каліграфії, літератури та живопису) на культурну ідентичність китайців на нашу думку залишається актуальним.

Мета дослідження – висвітлити унікальність естетико-художньої традиції Стародавнього Китаю, яка сприяла розвитку гармонії між людиною, природою та мистецтвом.

Результати дослідження. На відміну від європейської культури, важливою рисою стародавньої китайської культури було індивідуальне самовдосконалення особистості, а не досягнення практичних цілей. Особистість в Стародавньому Китаї вбачала себе частиною Всесвіту, підпорядкованою загальним законам і намагалася вкоренитися в природі, а не розпоряджатися нею [2]. Навіть нинішній Китай, який використовує новітні досягнення науки та техніки, зберігає традиційну культуру, яка об'єднує людей в єдине ціле.

З перших років свого існування китайська цивілізація зробила важливі кроки для самовдосконалення. Китайцями створена одна з найдавніших систем письма. Традиційно вважається, що найстарішим китайським письмом є гуа – поєднання ліній і штрихів, покладені в основу знаної «І-цзін» («Книга змін»). Засновником ієрогліфічного письма є Цан Се (XXVII – XXVI ст. до н. е.), якого начебто надихнули на ідею ієрогліфів тіні від гілок дерев і сліди птахів на землі. Орнаменти на посуді неолітичної культури Яншао розглядаються як поєднання магічних символів і піктограм. Відомі ворожильні написи на кістках і панцирах черепах, які до відкриття неолітичного посуду культури Яншао вважалися найдавнішими зразками китайської епіграфіки, являють собою розвинену піктографічно-ідеографічну систему письма. Цю систему називають цзя гу вень, що перекладається як «знаки на кістках і панцирах». Надалі китайським стилем письма був чжоу вень («велике письмо для печаток»), яким виконані короткі написи на чжоуському ритуальному посуді з бронзи. Згодом сформувалися

локальні варіації чжоу веня. Цінь Ши Хуан-ді – засновник імперії Цінь, наказав своїм міністрам розробити єдину просту систему письма – сяо чжуань («мале письмо для печаток»). Через сто років чиновник Чень Мао, довершив більш спрощене письмо – лі шу («ділове письмо»), а з появою пензля, туші й паперу в країні виникло кай шу («уставне письмо»), яке остаточно склалося у IV ст. н. е. і дійшло до нині практично без змін. Окрім «лі шу» та «кай шу» китайці також застосовували в епоху Хань скоропис, який перетворився у стиль сін шу («швидкий шрифт») та цао шу («трав'яні знаки»). Китайські ієрогліфи представляють собою дивовижну комбінацію рисок, кількість яких іноді досягає 52-х. Нелегко запам'ятати структуру ієрогліфів, а особливо відобразити її на папері. Освічений китаєць повинен був знати не менше 7000 тис. ієрогліфів, які розташовувалися вертикальними стовпчиками згори донизу і справа наліво. У Стародавньому Китаї виник культ письменності. Він виявився передусім у демонстративно шанобливому ставленні до письменної людини. Класична китайська теорія мистецтва включала каліграфічне написання ієрогліфів і їх гармонійне розміщення на папері чи шовку як засіб художнього самовираження, а каліграфія прирівнювалася до живопису [5, с. 518]. Великої слави в традиційному Китаї здобули окремі майстри каліграфії – Оуян Сюнь, Янь Чженьцін, Ван Січжі та ін. У найбільших музеях Китаю експонувалися пам'ятки краснопису.

У ханський період було зібрано, систематизовано та прокоментовано давні пам'ятки. Найдавнішою пам´яткою китайської літератури є книга пісень «Шицзин» (XI – VI ст. до н. е.) – твори китайського фольклору, зібрані урядовцями, щоб пізнати ставлення людей до влади. У цих піснях не лише звеличено гожих правителів, але й осміяно тих, хто не дбав про своїх підданих. [2]. Визначними літераторами Давнього Китаю були Цюй Юань (340–278 рр. до н.е.), Сун Юй (290–223 рр. до н.е.), Сіма Сянжу (179–118 рр. до н.е.). Цюй Юань – поет журби. Його поезія вирізняється вишуканістю форм та глибоким сенсом, пройнятими образами з міфології. На відміну від віршів Цюй Юаня лірика Сун Юя оспівує радощі життя. Його вважають першим у Китаї співцем жіночої краси та кохання. Сіма Сянжу водночас був і придворним літератором, і поетом-ліриком. Він прославляв велич імперії та її правлячих осіб [3, с. 60]. Були укладені перші словники, започатковано історичну прозу, яка описувала не лише певні події, а й окремих осіб. Історик Сима Цянь – засновник жанру літературного портрету. Після нього китайські письменники почали викладати династичну історію Піднебесної у послідовній зміні правителів та їхніх родин, сановників, мудрих радників і наближених [1, с. 175]. Таким чином зародилася історіографія в Стародавньому Китаї.

Мистецтво живопису виникло в Китаї не пізніше чжоуської епохи, про що свідчать виявлені археологами в той час картини на шовку. Однак найдавніший китайський живопис не зберігся, тому відомі пам'ятки часів епохи Хань служать матеріалом для вивчення стародавнього китайського живопису. На стиль ханьського живопису особливо вплинули релігії,

насамперед даосизм і буддизм. Зокрема, вплив даосизму відбився в тенденції до натуралізму. Самостійним видом ханьського мистецтва була графіка [5, с. 538]. Мистецтво імперії Хань характеризується простотою і строгою лінійною симетрією. Красу вбачали в елегантності, чистоті та суворості форм. Головною особливістю ханьського періоду є бронзові дзеркала, яких прикрашали красивим і різноманітним орнаментом. Їх вкладали в могили, щоб захистити померлого від злих духів. Надзвичайно цікавими пам'ятками ханьського періоду є відомі кам'яні барельєфи і настінний живопис поховальних камер, вперше знайдених у Шаньдуні і Сичуані. Ханьські поховальні споруди сягають великих розмірів. Зазвичай, це комплекси підземних камер, облицьовані цеглою або кам'яними плитами. Кам'яні плити укриті різьбленими зображеннями нагадували мертвому про його діяльність на землі, або відтворювали улюблені ним міфологічні та історичні сюжети [1, с. 175].

Висновки. Естетичні принципи та художні засоби культури Стародавнього Китаю мали вагомий вплив на формування культурної ідентичності китайців. Ієрогліфи – надзвичайно унікальні витвори стародавньої китайської культури, які є свідченням творчого мислення, художньої уяви, фантазії та винахідливості китайського народу. Уміння писати красиво свідчило про освіченість та культурний розвиток людини. За часів імперії Хань культура Стародавнього Китаю досягла апогею. Література Стародавнього Китаю характеризується глибокою образністю. Вона стала основою для виховання естетичних цінностей. Естетика полягала в простоті, елегантності та моральній досконалості. Митці намагалися відобразити красу світу в його природному балансі, а не підкорити природу людській волі. Живопис закріпив зв'язок між природою та людиною, що є основою китайської культури.

Джерела та література:

1. Гаврюшенко О. А., Шейко В. М., Кравченко О. В. Історія світової культури: навч. посібник / наук. ред. В. М. Шейко. Київ, 2006. 404 с.

2. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурологія: навч. посіб. Київ, 2007. 392 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-86.html (дата звернення: 18.12.2024).

3. Історія світової та української культури: підручник / В. А. Греченко та ін. Київ, 2006. 480 с.

4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: курс лекцій. Київ, 2003. 508 с.

5. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу. Київ, 2002. 590 с.

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ПРИМІТИВНЕ МИСТЕЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Мартинюк Аліна Михайлівна
студентка ІІІ курсу спеціальності 034 Культурологія
Навчально-наукового інституту
філософії та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

Актуальність дослідження. Українське народне примітивне мистецтво є унікальним феноменом, який відображає глибинні духовні, культурні та історичні основи української нації. В умовах війни воно набуває особливої значущості, виконуючи функції як засобу збереження національної ідентичності, так і потужного інструменту культурного спротиву. Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідити, як мистецтво, зокрема примітивний жанр, стає засобом консолідації суспільства, формування національної пам'яті та трансляції ідей боротьби.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку та функціонування українського народного примітивного мистецтва в умовах війни, зокрема його ролі в збереженні національно культурної спадщини й ідентичності українського суспільства.

Мистецтво в умовах війни відіграє важливу роль як потужний інструмент вираження національної ідентичності, збереження морального духу та підтримки єдності. Мистецтво стало способом фіксації історії та переживань, вираження протесту чи опору, а також є шляхом комунікацій між поколіннями. Дуже важливу роль в мистецтві відіграє саме народне мистецтво. Визначимо, що народне мистецтво - це форма художнього вираження, що виникає з повсякденного вже напрацьованого досвіду, традицій та культурних практик певної спільноти. Таке мистецтво є результатом колективної творчої діяльності, яка грунтується на передаванні знань, технік і естетичних принципів з покоління в покоління [1]. Основними рисами народного мистецтва є простота форм, функціональність і глибокий символізм, що часто виражають зв'язок людини з природнім та духовним світом. В ньому, як правило, органічно поєднуються практичність та естетика, а колір, орнамент та композиція часто мають локальні варіації, характерні відповідно до кожного етносу.

Зазначимо, що народне мистецтво в Україні має глибокі корені і багаті традиції, які формувалися протягом століть. У сучасному контексті, зокрема під час війни в Україні, народне мистецтво відіграє важливу роль як вияв національної ідентичності, патріотизму, а також грає велику роль для культурної боротьби та збереження духовних цінностей української нації, що має на тлі війни неабияке значення. Народне примітивне мистецтво є в свою чергу своєрідною формою художнього самовираження, в Україні ж

воно має важливу культурну цінність і розвивається в багатьох регіонах, найчастіше можна помітити в сільській місцевості. Хоча, варто зауважити, що після початку повномасштабного вторгнення - в багатьох містах почали цінувати та цікавитись народним примітивним мистецтвом, що стимулює його загальний розвиток. До прикладу, розглянемо низку відомих та яскравих явищ народного примітивного мистецтва в Україні:

1. Писанки - мають не тільки своєрідний оригінальний вигляд, але й набули патріотичного значення, на їх почали вимальовувати національні мотиви (тризуби, кольори прапора тощо) й вони допомагали збирати кошти на благодійних аукціонах чи виставках для допомоги армії чи постраждалих.
2. Вишивка - одна з найважливіших форм народного мистецтва в Україні. Вишивка зазвичай містить різноманітні орнаменти, що мають певний символізм й мали власний самобутній вигляд в різних регіонах України. В свою чергу нині – вишивка є символом патріотизму, та що не менш важливо символом єдності українців, особливо під час війни.
3. Різьблення по дереву має дуже давні традиції, і кожен регіон має свої особливості у виготовленні. Найбільш поширеним є різьба на предметах домашнього вжитку, а також обереги та скульптури. Під час війни дерев'яні обереги, які раніше служили захистом від злих духів - стали символами стійкості та надії.
4. Картини та малюнки народних художників набули важливого значення ще з початку військових дій в Україні (2014 року) - художники почали активно малювати сцени з реального життя - відображаючи героїзм військових, боротьбу за незалежність, а в часи повномасштабного вторгнення ці картини також стали часто виставлятись на аукціонах чи в рамках благодійних акцій.

Окрім вже зазначених пунктів, в Україні загалом дуже розвивається мистецтво, яке відображається не тільки засобами мистецтва, які ми вже дослідили, а й шляхом проведення виставок, фестивалів, в умовах війни дуже популярні стали ще аукціони з фотовиставками, різними арт-об'єктами, які створені з уламків зброї та техніки, що символізує й переосмислює війну.

Дуже цікавий приклад виставки "Наїв вільний" проведений у Національному центрі "Українській дім" 12 грудня - це історія про свободу самовираження, створена невідомими майстрами, таке мистецтво вирізняється свободою від канонів безпосередністю, яскравою індивідуальністю та щирістю. Така виставка піднімає низку важливих функцій для українського глядача, зокрема свідчить про свободу самовираження як контрнаратив до обмежень воєнного часу - коли виставка стала простором для відновлення відчуття власної гідності та автономії; також така виставка є інструментом залучення до творчого процесу, адже це створює взаємодію, відчуття колективної підтримки та єдності, а також дає можливість кожному знайти собі сили для подолання труднощів; також таке наївне мистецтво відображає національну ідентичність та висловлює підтримку культурі, що може стати елементом збереження культурної

спадщини та об'єднання громади навколо спільних цінностей. Проєкт представить понад 300 унікальних творів українського наївного мистецтва з колекції Фонду Миколи Бабака.

Наївне мистецтво, створене невідомими майстрами, вирізняється свободою від канонів, безпосередністю, яскравою індивідуальністю та щирістю, яка відкриває нові способи бачення світу. Саме ці риси надають наївному мистецтву, або наїву, особливої цінності в сучасному мистецькому контексті, де концептуальні форми нерідко домінують над емоційністю.

Українська народна картина, народна ікона й сільська фотографія демонструють невичерпне багатство творчої уяви та глибокий зв'язок із традиціями. Всі три складові виставки є важливими візуальними елементами, які формують цілісну картину макрокосму традиційної оселі, створюють унікальну атмосферу, де органічно переплітаються аспекти повсякденного життя, релігійних уявлень і народного мистецтва, визначаючи естетичну та духовну структуру українського дому.

Твори наївного мистецтва походять із приватної колекції Миколи Бабака — відомого культурного та громадського діяча, колекціонера, засновника благодійного фонду, діяльність якого спрямована на збереження та популяризацію української культури.

Висновок. Українське народне примітивне мистецтво в умовах війни набуває надзвичайної актуальності та важливості, адже воно не тільки зберігає національну ідентичність, а й стає потужним інструментом культурного спротиву. Народне примітивне мистецтво, яке відображає глибокі духовні та історичні корені українського народу, виконує важливу роль у підтримці морального духу, єдності та патріотизму під час війни.

Особливо важливим є адаптування традиційних форм до сучасних реалій, що дозволяє виявити зв'язок між культурними архетипами минулого і новітнім досвідом. Виставки, аукціони чи фестивалі стають простором для самовираження, відновлення національної гідності та підтримки творчої єдності в умовах війни. Таким чином, дослідження українського народного примітивного мистецтва в умовах війни дозволяє зрозуміти не тільки роль цього феномену в культурній ідентичності, але й його здатність об'єднувати суспільство, зміцнювати духовну стійкість та служити важливим елементом культурного опору.

Література

1. Народне мистецтво – світ гармонії і краси. *Бібліотека ДНУ*. URL: http://library.dnu.dp.ua/narodne_mistectvo.html.

2. Русаков, С. (2012). Особливості художньо-образного осмислення дійсності: культурологічно-історичний аналіз української філософської думки. Пам'ять століть. № 5 (99).

3. Ober, J., Rusakov, S., & Matusevych, T. (2024). The effects of the war in Ukraine on the environment of Ukrainian artists: An evaluation by a diagnostic survey. *Media, War & Conflict*, *0*(0). https://doi.org/10.1177/17506352241269604

ІСТОРІЯ
HISTORY

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСМАЇЛА ГАСПРИНСЬКОГО

Горохова Галина Іванівна,
викладач суспільних дисциплін ВСП «КІФК ЦНТУ»
halina_horokhova@ukr.net

Постать Ісмаїла Гаспринського до сьогодні зостається одною з провідних у формуванні відродження тюркізму. Ісмаїл Гаспринський вважається символом цілої епохи «пробудження» («уянув двері», кінець XIX – початок XX ст.) у кримськотатарській літературі. Його гуманістичні ідеї позначаються на процесах реформації освіти серед тюркських народів Європи та Азії [1, с. 3].

Просвітницька діяльність І. Гаспринського проходила під гаслом «Єдність у мові, думці та справі» – Dilde Fikirde İşte Birlik». Він зробив великий внесок у справу зближення тюркських народів і розвитку національної культури та політичної свідомості. Триєдинство релігійної, мовної, етнічної близькості лежить в основі його роздумів про духовну сутність і спільність тюркських народів [2, с. 150].

Головну ж свою енергію Гаспринський віддав газеті «Терджиман», яку редагував аж до смерті, більше як тридцять років. Газета згуртувала коло себе місцеві культурні сили, які змогли знайтися. [3, с. 171]. Перший номер «Терджимана» з'явився 10 (23) квітня 1883 р. у Бахчисараї. Спершу газета виходила двічі на місяць і мала лише тисячу передплатників. Але вже в 1912 році газета стала щоденною, з понад п'ятьма тисячами передплатників у Російській імперії та за її межами: в Єгипті, Османській імперії, Ірані, Індії та навіть у державах Магрибу. Протягом свого існування «Терджиман» відповідав найвищим літературним і науковим критеріям [4, с. 14-15]. Час від часу у «Терджимані» публікувалися ювілейні привітання чи некрологи видатних діячів науки та культури, як вітчизняних, так і закордонних. Адже, І. Гаспринський уважно слідкував за подіями у світі і вважав за необхідне висвітлювати і такі їх аспекти [5, с. 151]. Умовою для публікації газети «Терджиман» з боку цензури був обов'язковий російськомовний переклад тюркомовних текстів. Водночас російські можновладці використовували газету для поширення наративу про «братські народи» та добру політику Російської імперії у поневолених ісламських регіонах [6].

Ісмаїл Гаспринський був не тільки журналістом, педагогом, а й видатним письменником. Іноді він публікував переклади, іноді давав самостійні писання. Любив він форму «подорожніх листів» – ніби з подорожі… [3, с. 172-173]. На сторінках газети, із продовженням, публікувалися новаторські літературні твори Ісмаїла Гаспринського – оповідання і романи, а сам він став засновником літературних жанрів у кримськотатарській літературі. У цих творах відображені його прогресивні, як на ті часи, уявлення про роль жінок у суспільному житті, про важливість освіти для розвитку національної культури і науки. Внесок самого Гаспринського у справу народної освіти важко переоцінити. Адже під впливом заходів російської влади, спрямованих на винищення кримських татар і руйнацію їхньої традиційної культури, рівень освіти поволі, однак неухильно погіршувався. За свідченням одного із сучасників Гаспринського: «Кримські медресе є поганою копією турецьких. В них вивчають богослов'я, філософію, юриспруденцію, але все це у своєрідному богословському тлумаченні. Учні медресе мешкають у гуртожитках, які є (за поодинокими винятками) концентрацією антигігієнічних умов. Викладачі – досить малоосвічені». Зрештою, і сам Гаспринський зазначав: «Програма сучасного татарського медресе – арабська книжкова мова, теологія й схоластика; метод викладання – довбання і зазубрювання» [4, с. 15].

У 1884 році Ісмаїл Гаспринський відкрив першу кримськотатарську школу «усуль джадид мектебе» («новий метод навчання») у Бахчисараї. Звідси новий просвітницький рух стали називати джадидизмом з новою методикою звукового викладання матеріалу (за прикладом європейських шкіл). «Новий метод» Гаспринського спирався на фонетизацію читання у процесі навчання. Навчання у «новій школі» тривало три роки, і діти вчилися не лише тлумачити Коран, але опановували іноземні мови, письмо, географію, арифметику. Для удосконалення освітнього процесу Гаспринський видав написаний ним навчальний посібник «Ходжа-і суб'ян» («Вчитель дітей»). Навдовзі термін «нова школа» набув істотно ширшого значення – його почали розуміти як шлях до морального становлення. Згідно задумів Гаспринського, новий напрям передбачав реформування релігійних навчальних закладів, створення і подальший розвиток національного друкарства, вирішення «жіночого питання» суголосно із потребами сучасної цивілізації, розвиток передумов для створення єдиної тюркської мови, зміцнення співпраці в культурній, економічній та суспільній сферах між усіма тюркськими етносами, формування власної національної інтелігенції, модернізацію мусульманського способу життя… [4, с. 15-16].

Зразкові новометодні школи поширювалися в Криму і за його межами. Для цієї справи зробили помітні результати також його послідовники, які за 12 років збільшили чисельність кримськотатарських навчальних закладів і учнів стало набагато більше. «Ходжа-і суб'ян» був неодноразово перевиданий і став найпопулярнішим виданням у тюркомовному світі.

Своєю новаторською просвітницькою діяльністю Великий Вчитель

заклав фундамент для подальшого розвитку національної культури кримськотатарського народу. Історична спадщина Ісмаїла Гаспринського не тільки увібрала в себе особливості своєї епохи, але й виконує роль передавального механізму цих знань наступним поколінням.

Ґрунтуючись на архівних даних (Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 29) з'ясовано, що Кабінет Міністрів України затвердив «Програму адаптації та інтеграції в українське суспільство депортованих кримських татар, а також осіб інших національностей, відродження і розвитку їх культури та освіти», одним із пріоритетних завдань якої (№ 17) було розробити та реалізувати систему заходів, спрямованих на надання допомоги в діяльності Республіканській кримськотатарській бібліотеці імені І. Гаспринського.

У 2010 році фонд Республіканської кримськотатарської бібліотеки імені І. Гаспринського налічував 24 прим. рідкісних і цінних книг, поданих для включення до Державного реєстру національної культурної спадщини, понад 200 примірників книг з автографами (здебільшого сучасних авторів), понад 2, 2 тис. прим. рідкісних і цінних книг кримськотатарських і краєзнавчих видань, що становлять особливу цінність для кримськотатарського народу. Зберігаються особисті архіви відомих діячів науки, культури, мистецтва, літератури, ветеранів і активних учасників кримськотатарського національного руху. Описи фондів включають матеріали з філології, історії і культури кримськотатарського народу. Велику частину документів складають авторизовані рукописи, машинописні документи, фотодокументи, які зберігаються у ксерокопіях та фотокопіях [7].

Список використаних джерел та літератури

1. Сластьон С. Передмова. *Рання публіцистика: 1879-1886 рр. /* І. Гаспринський, пер. В. Верховня. Харків, 2023. Т.2. С. 3-8.
2. Динікова Л., Новак О. Ісмаїл Гаспринський: власне просвітництво заради просвітництва кримськотатарського етносу. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь. ТНУ им. В. И. Вернадского, 2012. № 237. С. 147-151.
3. Кримський А. Кінець старому кримському письменству. Початки нової татарської літератури в XIX ст. Діяльність Ісмаїла Гаспринського (1851-1914) з його органом «Терджиман». *Студії з Криму I-IX* / за заг. ред. А. Кримського. Київ, 1930. №89. С. 169-174.
4. Бикова Т. Ісмаїл Гаспринський – просвітник і літератор на зламі епох. *Ісмаїл Гаспринський. Молла Аббас: вибрані літературні твори: кримськотатарська проза українською*. 2-ге вид. Київ, 2024. С. 7-21.
5. Динікова Л. Жанрова структура кримськотатарського періодичного видання «Терджиман». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В І. Вернадського* . Т. 34 (73). № 1, 2023. С. 149-154.
6. Гаспринський І. Рання публіцистика: 1879-1886 рр. / пер. В. Верховня. Харків, 2023. 258 с.
7. Наукові установи, музеї, бібліотеки. *Архівні установи України:* довідник у 2 кн. К 1. Т 2. / упоряд.: С. Артамонова та ін.; редкол. І. Матяш та ін. Київ, 2010. 604 с.

ZBORY EWANGELICKIE I ICH AUDYTORZY W RZECZPOSPOLITEJ W XVI WIEKU

Piotrowski Jarosław
Student studiów magisterskich na
Uniwersytecie Jana Kachowskiego
jarekp541@gmail.com

Streszczenie: W drugiej połowie XVI i w pierwszej XVII wieku warstwa zamożnej szlachty nie wykazywała rozwoju tylko zastój a nawet upadała. Tak sytuacja panowała w województwie kieleckim i sandomierskim. Większość stanowiła tu szlachta średnia, mniejszość bogata, jednak brak było przewagi którejkolwiek z rodzin. Bogata szlachta szacowana był w roku 1599 na 39%, szlachty średniej 36%, drobnej 20%. XVII wieku różnowiercy wśród marszałków sejmikowych i posłów stanowili już tylko 9,9% może być reprezentowany dla innych terenów. W latach 1618- 1620 w Małopolsce istniało 155 zborów kalwińskich, co powodowało duże rozproszenie funduszy zborowych. Na zjeździe elekcyjnym w 1632 roku na ponad 210 kalwinów, zdecydowana większość, bo około 85% stanowiła szlachta małopolska. Kalwinizm posiadał silna bazę w wielu miastach i miasteczkach prywatnych Małopolski. Bełżce, Biłgoraj, Chmielnik, Łańcut, to tylko niektóre z nich.

Słowa kluczowe: kalwinizm, szlachta, ministrowie, synod, różnowiercy, małopolska

Abstract: In the second half of the 16th and the first of the 17th century, the wealthy nobility did not develop, but stagnated and even declined. This was the situation in the Kielce and Sandomierz Voivodeships. The majority here were middle nobility, the minority was rich, but there was no advantage of any of the families. In 1599, the wealthy nobility was estimated at 39%, the middle nobility 36%, and the minor nobility 20%. In the 17th century, dissenters among the assembly marshals and members of parliament constituted only 9.9% and could be represented in other areas. In the years 1618-1620, there were 155 Calvinist congregations in Lesser Poland, which resulted in a large dispersion of congregation funds. At the election congress in 1632, out of over 210 Calvinists, the vast majority, about 85%, were the nobility of Lesser Poland. Calvinism had a strong base in many cities and private towns in Lesser Poland. Bełżec, Biłgoraj, Chmielnik, Łańcut, these are just some of them.

Keywords: calvinism, nobility, ministers, synod, dissenters, Lesser Poland

W kościele kalwińskim, tak polskim, jak litewskim, było w zasadzie podobnie centrum ruchu kalwińskiego związane z protekcja szlachecką i magnacką[1]. Szlachta odgrywał decydującą role do tego stopnia, że słusznie o reformacji małopolskiej utarło się określenie „reformacja szlachecka". Ruch kalwiński w Małopolsce jednak nigdy nie był ruchem magnackim, co wiązało

1 S. Tworek, Działalność oświatowo- kulturalna kalwinizmu małopolskiego, Lublin 1970, s. 18.

się ze strukturą gospodarczo społeczną tutejszej szlachty. Nie było tu wielkich fortun magnackich[2]. W województwie lubelskim jedynie Firlejowie wyróżniali się rozległością swych posiadłości, dysponując 3 miastami i 43 wsiami. Jednak fortuna ich był rozbita na kilka linii i chylił się ku upadkowi. W drugiej połowie XVI i w pierwszej XVII wieku warstwa zamożnej szlachty nie wykazywała rozwoju tylko zastój a nawet upadała. Tak sytuacja panowała w województwie kieleckim i sandomierskim. Większość stanowiła tu szlachta średnia, mniejszość bogata, jednak brak było przewagi którejkolwiek z rodzin.

Przy przyjmowaniu kalwinizmu szlachta tutejsza nie kierowała się postępowaniem magnatów, jak miało to miejsce w Wielkopolsce, tylko naśladowała przykład sąsiadów, najbliższej rodziny. Okoliczności te miały dla kościoła kalwińskiego pozytywne następstwa. Przywiązanie do wiary było bardziej trwałe, ponieważ wynikało z bardziej racjonalnych przesłanek. Średnia szlachta, której możliwości awansu były w Rzeczpospolitej ograniczone, nie była tak podatna na konwersje. Jednak zdarzały się powroty na łono Kościoła katolickiego.

Około 1619 roku przeszedł na katolicyzm Samuel Gołuchowski, dziedzic Aleksandrowic, w latach osiemdziesiątych porzucili wiarę ojca synowie Stanisław Mateusza Stadnickiego: Andrzej i Marcin. Katolikiem został też syn Hieronima Ossolińskiego, Zbigniew[3]. W początkach XVII wielu odpadła od kalwinizmu rodzina Słupeckich. Przed 1595 roku kalwinizm porzucił Mikołaj Oleśnicki i część rodziny Podlodowskich. Konwersje w niektórych rodzinach spowodowały upadek zborów w tych dobrach np. kalwińska rodzina Ostrorogów. Szlachta kalwińska była w swym ogóle ruchliwa i aktywna. Świadczą o tym dane W. Urbana dla województwa krakowskiego i W. Śladkowskiego dla województwa lubelskiego.

Podając skład społeczny sejmiku krakowskiego Urban dochodzi do wniosku, że szlachta kalwińska, licząca 30- 40 % około 1580 roku nawet 60 % ogółu stanowiła szlachta, wśród posłów reprezentowana była o wiele liczniej. Kalwini stanowili duży odsetek wśród posłów magnackich bo aż 46 % ogółu.

Bogata szlachta szacowana był w roku 1599 na 39%, szlachty średniej 36%, drobnej 20%[4]. W. Śladkowski zwraca uwagę na podobna liczbę szlachty różnowierczej w sejmiku lubelskim. XVIII wiek przyniósł znaczne pogorszenie sytuacji i położenia protestantów. Trudno jest w tym okresie o pełne dane, ale przypuszcza się, że województwo krakowskie gdzie w pierwszej połowie XVII wieku różnowiercy wśród marszałków sejmikowych i posłów stanowili już tylko 9,9% może być reprezentowany dla innych terenów[5].

Podobna sytuacja miała miejsce wśród kalwinów małopolskich w senacie. W 1572 roku skład jego reprezentantów stanowił 12 pewnych i 3 prawdopodobnych kalwinów z tej prowincji, to już w 1586 roku już tylko 7, a w

2 H. Gmiterek, Bracia czescy a kalwini w Rzeczpospolitej połowa XVI polowa XVII wieku, Lublin 1987, s. 62.

3 Tamże, s. 63.

4 W. Urban, Skład społeczny, wyznaniowy i ideologia sejmiku lubelskiego w latach 1572-1606, „Przegląd Historyczny", XLIV, 1953, s. 318.

5 K. Przyboś, A. Walaszek, Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII w., Studia Historyczne", XX, 1977, s. 385.

1606 roku trzech, w 1632 roku żaden, w 1648 ponownie dwóch.

Było to następstwem polityki rozdawniczej Zygmunta III, ale i także procesu unifikacji majątkowej szlachty kalwińskiej na poziomie średnioszlacheckim.

Kościół kalwiński w Małopolsce, dzięki stabilizacji głównej bazy społecznej średniej szlachty był w nieco lepszej sytuacji w pozostałych. Duchowieństwo i tu niejednokrotnie skarżyło się na niedostatki materialne, ale wiązało się to w dużej mierze z rozbudową organizacyjną.

W latach 1618- 1620 w Małopolsce istniało 155 zborów kalwińskich, co powodowało duże rozproszenie funduszy zborowych. Na zjeździe elekcyjnym w 1632 roku na ponad 210 kalwinów, zdecydowana większość, bo około 85% stanowiła szlachta małopolska[6]. Mieszczanie reformacji kalwińskiej w Małopolsce, w porównaniu ze szlachtą, byli mniejszością.

Silna pozycje miał zbór w Krakowie, do którego należeli członkowie Rady Miejskiej. Byli to D. Chroberski i Z. Gutteter, i także drukarz Maciej Wierzbięta. Siedzibę zboru w 1591 roku przeniesiono do Aleksandrowic, a później do Wielkanocy.

Krakowscy kalwini byli jednak dość potężni należeli do nich bogaci kupcy i rzemieślnicy, którzy niejednokrotnie stawali się obiektem napadów i rabunków[7]. Kalwini w miastach stanowili przez cały czas siłę liczącą się w ogólnym potencjale Kościoła.

Na przełomie XVI/ XVII wielu w Lublinie w cechach było jeszcze około 15% protestantów. Niemal 20% ogółu członków gminy lubelskiej w pierwszej połowie XVI wieku mieli stanowić złotnicy. Zakaz przyjmowania „ heretyków" do cechów nie był tu, bowiem przestrzegany i do 1624 roku byli oni przyjmowani.

Kalwini występowali też wśród innych zawodów. Należy pamiętać, że kalwinizm był podstawowym a często nawet jedynym wyznaniem wśród cudzoziemców, Szkotów, Holendrów czy Niemców, rozproszonych po różnych miastach i miasteczkach Korony i Litwy[8].

W Lublinie w 1595 roku na synodzie nakazano utrzymywanie przy ministrze katechetę wygłaszającego kazania w języku niemieckim. W 1608 roku na seniorów zborów wybrano po dwóch Niemców i Szkotów. Cudzoziemcy ci w drugiej połowie XVII wieku wspierali materialnie ubożejącą reformację małopolską. Kraków i Lublin były miastami królewskimi, jednak nie przetrwały w nich zbory do końca interesującego okresu.[9]

Kalwinizm posiadał silna bazę w wielu miastach i miasteczkach prywatnych Małopolski. Bełżce, Biłgoraj, Chmielnik, Łańcut, to tylko niektóre z nich. Mieszczanie byli tam jednak ubodzy i zbory egzystowały często w dłużej mierze tylko dzięki subwencjom od szlacheckich patronów. Chłopstwo nie odgrywało żadnej poważnej roli. Kalwini jednak zdołali pozyskać procentowo większą ilość wyznawców wśród tej grupy. Jak wynika bowiem z bazy źródłowej w Księstwie Oświęcimskim i Zatorskim reformacja około 1575 roku pozyskała blisko 40%

6 S. Tworek, Z zagadnień organizacji zborów kalwińskich w Małopolsce w XVI i XVII w., „Rocznik Lubelski", VIII, 1965. s. 63- 67.

7 S. Tworek, Starania o ujednolicenie obrządku kalwińskiego w Polsce XVII wieku, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce", XVI, 1971,s. 65.

8 S. Tworek, Z zagadnień organizacji zborów kalwińskich w Małopolsce, s. 153.

9 H. Gmiterek, Bracia czescy a kalwini…, s. 66.

chłopów, w pozostałej Małopolsce procent był znacznie niższy bo około 10%, ale i tak stanowi to mniej więcej 25 tyś wyznawców.

Chłopi kalwini występowali przeważnie w dobrach szlachty kalwińskiej, przyjmowali nowa wiarę często pod przymusem i chętnie tez wracali do Kościoła katolickiego. Z biegiem lat ich liczba w Kościele kalwińskim malała, i to szybko[10].

Na Litwie trendy przeobrażeń Kościoła kalwińskiego były podobne do ziem Korony, to jednak występowała też pewna specyfika. Podobieństwa dotyczyły i tutaj często spotykanej konwencji czołowych magnatów np. Jan Chodkiewicz, Paweł Sapieha, Krzysztof Radziwiłł i jego trzej bracia, Wołłowicze, Tyszkiewicze, Hlebowicze.

Występował choć, może nie w takiej skali sygnalizowany już proces ubożenia szlachty kalwińskiej traktowana jako pewna zamknięta zbiorowość. Nie miał on takich wielkich następstw jak w przypadku korony, a to ze względu na to, że pozostały przy kalwinizmie ród Radziwiłłów, dysponował ogromną fortuną i niespożytymi możliwościami.

Mikołaj Rudy, a później jego synowie Krzysztof i Mikołaj Piorun, wnukowie Janusz i Krzysztof oraz synowie ostatniego Janusz i Bogusław, przez cały interesujący mnie okres nie szczędzili sił i nakładów, by ich wiara nie tylko nie podupadła, ale uległa ciągłemu wzmacnianiu. Często zgłaszali się do nich o pomoc kalwini małopolscy[11].

To dzięki opiece i wsparciu materialnym, bezpośredniemu i pośredniemu, litewski Kościół kalwiński zawdzięczał fakt, iż pozbawiony był tak dużych kłopotów materialnych, jak to miało miejsce w Koronie i mógł funkcjonować bez większych zakłóceń. Radziwiłłowie byli pierwszoplanowymi protektorami kalwinizmu litewskiego jednak były tez mniej znaczące rody.

W XVI wieku byli to jeszcze Wołłowicze, Hlebowicze, Dorohostajscy, część Sapiehów, Rajeccy, Zenowicze, Hołowczyńscy, Naruszewicze. Znacznie poważniejsza niż w Koronie, była pozycja mieszczaństwa w litewskim Kościele kalwińskim. Wśród szeregu nazwisk, jakie znajdują się na akcie sprzedaży posesji Hornostojewskich[12].

Organizmy wyznaniowe kalwinizmu dzieliły się na dwie grupy: duchownych, powołanych do sprawowania w kościele funkcji religijnych, duszpasterskich, kierowania organizacją wyznaniową, czuwania nad czystością doktrynalną oraz znacznie liczniejsza rzeszą wiernych, którzy stanowili swoisty przedmiot pracy ze strony duchowieństwa.

Na początku pragnę przedstawić, przeanalizować stan duchowny, który stanowił nośnik podstawowych zasad doktrynalnych.

Konfesja kalwińska przyznawała duchowieństwu szczególna rolę w społeczności kościelnej. Głównie było to spowodowane tym, jaką funkcje dzierżyli i jakie przypadało im namiestnictwo. Duchowni kościoła kalwińskiego w Koronie jak i na Litwie stanowili pod względem narodowościowym grupę

10 W. Urban, Skład społeczny, wyznaniowy…, s. 187- 208.
11 S. Tworek, Starania o ujednolicenie obrządku kalwińskiego… s. 67.
12 Tamże, s. 68.

bardzo jednolitą[13]. W omawianym okresie, szczególnie po roku 1570 ministrowie z zewnątrz nie odgrywali tu już znaczącej roli. Ale należy nie zapominać o dużej liczbie w XVII w roli braci czeskich w obydwu prowincjach, ale ci w części byli Polakami bądź wywodzili się z rodzin od dawna spolonizowanych.

Pochodzenie społeczne ministrów odgrywało istotna rolę. Pociągało to za sobą określoną sytuację prawną, ekonomiczną, w dłużej mierze warunkując też status w społeczeństwie. Spojrzenie na duchowieństwo od tej strony wydaje się mieć większe znaczenie.

Opierając się na źródłach Aleksandra Brücknera, pokazał że ministrowie wywodzili się najczęściej od mieszczan i chłopów[14]. Jednak pisma kontrreformacyjne nie raz przesadnie akcentowały społeczne pochodzenie. Wśród ministrów w Koronie do połowy XVII w. tylko kilkunastu wywodziło się ze szlachty.

Do ich grona zaliczyć można Stanisława Sarnickiego, który jednakże wkrótce po 1570 przestał być ministrem, seniora kalwinów kujawskich, a później także Jednoty, Daniela Mikołajewskiego, Franciszka Stankara juniora, Franciszka Płachtę Seceminskiego, którego szlachectwo poddawane jest wątpliwości. Zaliczyć można też wielce zasłużoną dla reformacji rodzinę Węgierskich z Tomaszem i Andrzejem[15].

Więcej szlachty można spotkać w Wielkim Księstwie Litewskim. Wiązał się to z wyższym uposażeniem tamtych zborów. Na Litwie ministrowie wywodzili się częściowo z drobnej szlachty.

Możnatuwymienić AndrzejaChrząstkowskiego, TomaszaChociszewskiego, oraz pochodzący ze szlachty wielkopolskiej Jana Ostrowskiego. Odegrali oni w dziejach kalwinizmu litewskiego znaczącą rolę[16].

W zasadniczym zrębie jednak duchowieństwo kalwinów było plebejskie i stanowiło liczny odsetek. Potwierdzają to zresztą same źródła kontrreformacyjne. Twórca praw dla ministrów w zasadzie pozostawała sama szlachta.

Szlachcic, na którego terenie istniał zbór, miła prawo określać sytuację miejscowego ministra. Jednak w dużej mierze status ministrów był zunifikowany. Regulowały go przepisy wewnętrzne, a także umowy dwustronne, przy czym ich realizacja zależała od dobrej woli szlachcica, ponieważ najczęściej nosiły one charakter umów prywatnych i nie widniały w księgach sadowych[17].

Zwolnienie ministrów od powinności poddańczych było czynnikiem unifikującym status ministrów. W prywatnych miastach uwalniali ich tez od ciężarów na rzecz miasta. To samo działo się w miastach królewskich, w których istniały zbory kalwińskie min. Kraków, Wilno, Poznań, Kalisz, Lublin, Radziejów, ponieważ były wyjęte spod jurysdykcji miejskiej, będących własnością szlacheckich patronów, bądź też opatrzone były odpowiednimi przywilejami królewskimi[18].

13 Tamże, s. 45.
14 A. Brückner, Różnowiercy polscy, Warszawa 1905, s. 102.
15 H. Gmiterek, Bracia czescy a kalwini…, s. 46.
16 Tamże, s. 46.
17 Tamże, s. 48.
18 J. Dworzaczkowa, Wprowadzenie reformacji do miast królewskich Wielkopolski, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, I, 1965, s. 77.

Częstą praktyką była ochrona prawna panów nad ministrami, występowanie w ich interesie w przypadku rażących gwałtów i niesprawiedliwości. Panowie często sprawy miedzy ministrami pozostawiali do rozstrzygnięcia starszym zborowym, zazwyczaj duchownym, co czyniło z duchowieństwa specyficzną grupę w społeczności zborowej. Sprawy miedzy już ministrem a chłopem były poddane jurysdykcji pana gruntowego.

Status społeczny czynił z ministrów społeczność kościelna niewątpliwie wyżej stojącą od ludności poddańczej. Rozbudzał ambicje, stwarzał pozory wyjścia z warstw najbardziej upośledzonych, co w związku z prawodawstwem oficjalnym okazywało się całkowitym kłamstwem[19]. Należy się teraz przyjrzeć sytuacji ekonomicznej ministrów, podstawa ich utrzymania, mającą oczywisty związek z ich pozycją społeczną. Była związana z położeniem prawnym i zależała w dużej mierze od szlachty.

Ministrowie kalwińscy, środki do życia czerpali z trzech głównych źródeł: własności osobistej, zbiórek kościelnych i przede wszystkim z tak zwanego uposażenia zborowego. Było on określane przez patrona zboru stanowiło najczęściej jedyne stałe źródło dochodów. Tylko mała liczba ministrów dysponowała własnością ziemską.

Duża część z nich nabył, część zaś otrzymał od Sędziwoja Ostroroga. Grunty posiadali tez Węgrowscy, ale ci należeli do szlachty. Kiedy przenieśli się do Małopolski odsprzedali je osobom świeckim. Do dużej zamożności doszedł P. Orlicz, który przebywał w Prusach. Były to jednak wyjątki, podstawę utrzymania stanowiło uposażenie zboru, czyli tzw. „ kondycja ministralna".

Opatrzenie zborów było różne, zależało od prowincji kościelnej[20]. Skromne dochody uzupełniane były ordynarią w pieniądzu i naturze, jak i pobieraniem dziesięciny. Były też zbory, w których ministrowie zadawalać się musieli jedynie z góry wyznaczaną ordynarią w naturaliach i w pieniądzu oraz takie, w których ministrowie obejmowali całe dawne uposażenie plebanów katolickich.

W prowincji małopolskiej zdecydowanie formą uposażenia było wynagrodzenie stałe pobierane w gotówce i w plonach. Na Litwie częstą formą uposażenia był zapis jego potrzeby wsi z wszystkimi jej dochodami. Ważną sprawą było wciągnie tych zapasów do akt urzędowych, co w większym stopniu zapewniało ich utrzymanie.

Ministrowie ze zborów znajdujących się w dużych miastach królewskich swoje utrzymanie opierali przed wszystkim na składkach od wiernych. Należy stwierdzić ze ich pozycja była najgorsza. Sytuacja ministrów zależała w tej sytuacji oczywiście od liczby wyznawców oraz ich zasobności. O uposażeniu ministrów kalwińskich zwłaszcza w Małopolsce wiemy mało, dysponujemy skorym materiałem źródłowym.

Wynika z niego, ze uposażenie małopolskich ministrów składało się z gotówki i naturaliów, przy czym podstawę stanowiły zwykłe pieniądze. Minister w Lublinie miał pobrać w 1595 roku 300 złp. Minister w Jedlińsku w 1611 roku od ośmiu w sumie patronów dostawał 227 złp w gotówce, a prócz tego

19 H. Gmiterek, Bracia czescy a kalwini…, s. 49.
20 Tamże, s. 50.

od głównego patrona Abrama Gorajskiego 89 korcy zboża, 2 faski masła, 2 kopy serów, 2 karmie wieprza, bróg siana, 10 wozów drzewa, wolny przemiał w młynie, w środy, piątki i soboty oraz ryby. Miał taż utrzymywany bakałarz. Ordynaria zboru w Sielcu wynosiła w 1635 roku: 200 złp, 82 korce zboża, 2 faski masła, 2 kopy serów, 8 achteli piwa i wolny wyrąb w lesie[21].

Uposażenie w zborach było znacznie zróżnicowane. Najniższe było tam gdzie cały ciężar utrzymania gminy spadał na barki, często niezamożnego, jednego patrona, lepsze w liczniejszych zborach miejskich. Często i tu ministrowie otrzymywali mieszkanie, i kawałek ziemi na ogród obrabiany własnymi siłami. Niewiele wiemy o dochodach z dziesięcin. Konflikty na tle podziałów korzyści z tego tytułu miedzy szlachtą a ministrami miały miejsce już w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVI wieku można stwierdzić ze ci ostatni nie otrzymali z nich za dużo. Pokazuje to uchwała synodu lubelskiego z 1594 roku, zatwierdzono na niej ze ministrowie swoje prowizje mieli wyznaczona z dziesięcin pozostałą część zabierał pan. Duchowni dążyli by nadwyżki obracane były na potrzeby szkoły, i katechistów przy ministrze, ale nie było to przestrzegane.

Do początków XVII wieku ministrowie byli przeciwni i występowali przeciwko zagarnięciu dziesięcin przez szlachtę. Ostra opozycja spotkała się również w zbieraniu dóbr kościelnych i włączanie ich do majtków szlacheckich po usunięciu z nich katolickich księży. Domagano się ich przekazania na ich potrzeby zborowe. Na synodzie piotrkowskim postanowiono dziesięciny i wszelkie dobra kościołowi należące mają ponownie patronowie ministrom o kościelnym potrzebom wiernie przywrócić i oddać.

Jednak uchwał ta jak i inne nie były realizowane, dlatego ustawicznie wracała na wielu synodach. Inaczej wyglądała sytuacja na Litwie. Dzięki zapisom na rzecz zborów w księgach sądowych nadania te były o wiele pewniejsze, a nadto ministrowie mogli je skuteczniej egzekwować. W wielu przypadkach zapisywano na potrzeby zborowe całe wsie czyniąc je tym samym własnością kościoła[22].

Minister wiec mógł korzystać ze wszystkich wynikających przywilejów. Możliwe to było z powodu posiadania osobowości prawnej w przeciwieństwie do kościołów kalwińskich w Koronie. Inna sprawa ze zapisywane wsie nie były przeważnie duże i w ślad za tym dochód z nich był znikomy. Roman Wołłowicz potwierdzając w 1592 roku nadanie swego stryja Ostafiego dla zboru w Nowym Mieście, zapisał posiadanej już przez zbór wsi Naczagolska , jeszcze wieś Szwojnickie. Z dochodów tych minister miał utrzymać zbór, szkołę i szpital. Podobnie postąpiła Zofia Wnuczkowska a zbór w Poszuszwiu, Stanisław Szemet na zbór w Szawkianach, Barbara Synowska na zbór w Nowogródku, itd. Wojewoda wileński Krzysztof Radziwiłł w 1592 roku zapisał na rzecz zboru w Bierżach dwie wsie Mostuny i Szołonodzie. Jerzy Radziwiłł starosta mozyrski ustanowił w 1590 roku kondycje ministrowi zboru w Serejach. Składały się na nią: plebania, gotowe pieniądze po 60 złp, miodu miednic trzy, żyta beczek osiem, ryb

21 S. Tworek, Działalność oświatowo- kulturalna kalwinizmu…, s. 50- 53.
22 H. Gmiterek, Bracia czescy a kalwini…, s. 54.

od niewodów w każdy tydzień na trzy dni, robotników z dworu na każdy tydzień po sześciu, stróż ustawiczny, we młynie wolne mliwo[23]. Powinności te zostały rozdzielone na podanych dwu wsi Nargile i Sakowiszki. Pierwszą zamieszkiwało ośmiu chłopów, drugą cztery rodziny chłopskie. Należy pamiętać też o dochodach uzyskiwanych za spełnienie różnych powinności duszpasterskich, jak chrzty, śluby czy pogrzeby. Były to jednak sumy nie duże w związku z mała stosunkowo liczebnością gmin. Czasami najgorzej sytuowanych ministrów wspomagano pieniędzmi z funduszy ogólnokościelnych, uzyskiwanych z różnego rodzaju kolekt i danin. Nie mogły to być duże sumy skoro akta synodów pełne są z jednej strony postanowień o ogłoszeniu coraz to nowych kolekt, z drugiej zaś skarg i narzekań na trudności z ich zebraniem. I znowu trzeba powiedzieć ze najlepsza sytuacja pod tym względem panowała w prowincji litewskiej.

Kalwinizm znacznie wzrastał w siłę wśród mieszczaństwa i szlachty, powodem tego były powstające zbory oraz konieczność form organizacyjnych. Synod z 25 listopada 1554 roku otwierał rozwój w życiu gmin. Jednak dopiero w Seceminie, na dworze Stanisława Szafrańca, zapoczątkowało 6 letni okres organizacyjny zborów małopolskich. Na tym właśnie zgromadzaniu z 21 stycznia 1556 roku wybrano pierwszego seniora, superintendenta i trzech ministrów „iudicio eccelesiae Christi", do jego pomocy, konseniorów w osobach Feliksa Crucigera, Grzegorza Pawła, Stanisława Sarnickiego i Jakuba Sylwiusza[24].

Gminy małopolskie zaczynają nawiązywać kontakty w tym czasie z Szwajcarią. Czasy były bardzo gorące i działo się dużo. W pierwszym okresie tego gorącego czasu zwolennicy nowej religii zjeżdżali się na synody i pomniejsze narady, nieraz nawet kilka razy w roku. Sesje synodów ciągnęły się najczęściej przez kilka dni. Po synodzie w Seceminie, doszło do zgromadzania w Pińczowie 23 kwietnia 1556 roku. Na tym zgromadzaniu istniejące zbory na Litwie i Ruśi domagały się połączenia konfesyjnego z małopolskim. Wierni oraz szlachta tamtejsza prosiła o wyznaczanie miejsca synodu, na którym mogłoby to nastąpić. Postanowiono dokonać tego na synodzie w Książu tego samego roku. Z powodu kontaktów z gminami helweckimi wprowadzono system prezbiterialny, zakładającego współdecydowanie osób świeckich o sprawach zborów[25]. W czasach uprzywilejowania szlachty początkowo był on wyrazem wzmocnienia organizacji zborowej, ale tez doprowadził do uzależnienia gmin od ich patronów, co było poważnym elementem słabości ruchu reformacyjnego. Synod pińczowski określił obowiązki patronów zborowych, kładąc nacisk na ogólny nadzór i opiekę nad gminami oraz na role mediacyjną w sporach i waśniach wśród współwyznawców.

Zjazd w Iwanowicach z 25 września 1556 roku nakreślił obowiązki ciążące na superintendencie[26]. Za jeden z ważnych obowiązków uznano m. in. wizytowanie zborów dwa razy w roku. W dalszych latach rozbudowa organizacyjna zborów postępowała różnie. Były to lata sporów i walk w

23 Tamże, s. 55.

24 H. Barycz, U kolebki małopolskiego ruchu reformacyjnego, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce", I, s. 25.

25 S. Tworek, Z zagadnień organizacji zborów kalwińskich…, s. 63.

26 Tamże, s. 64.

dziedzinie społeczno- dogmatycznej, jednak nie hamowały rozprzestrzeniania się reformacji.

Na synodzie we Włodzisławiu obradującym od 4 do 15 września 1558 roku, do wspólnoty przyjęto Jana Brzydkiego, prawdopodobnie ministra w Mokrym Lipiu w ziemi chełmskiej u Sarnickich. Reformacja osiągnęła poważne sukcesy na wspomnianym terenie i w przyległych województwach lubelskim i bełskim. Świadczy o tym fakt odbycia 14 stycznia 1560 roku w Bychowie pierwszego synodu. Uczestniczyło w nim 7 ministrów i 21 patronów świeckich pochodzących ze szlachty. Wśród nich możemy wyróżnić Bieniasza Otwinowskiego, wsławił się tym że 30 stycznia w czasie synodu pińczowskiego przekazał list wraz ze sprawozdaniem z odbytego synodu. W tym terenie ruch kalwiński miał poważne szanse rozwoju, świadczy o tym fakt ze z synodu bychawskiego 2 ministrowie Stanisław Wardensius i Mikołaj Żytno poszli na Ruś zakładać nowe kościoły[27]. Szybki rozwój i obejmowanie nowych terenów przez reformację kalwińską, spowodowało podział na dystrykty.

Bibliografia

Źródła drukowane :

1. Akta synodów różnowierczych w Polsce, t. II (1560- 1579), oprac. M. Sippayłło, Warszawa 1972.
2. Akta synodów różnowierczych w Polsce, t. III (1571- 1632), oprac. M. Sippayłło, Warszawa 1983.

Literatura przedmiotu

3. Brückner A., Różnowiercy polscy, Warszawa 1905.
4. Dworzaczkowa J., Wprowadzenie reformacji do miast królewskich Wielkopolski, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce", t. 10: 1965.
5. Gmiterek H., Bracia czescy a kalwini w Rzeczpospolitej połowa XVI polowa XVII wieku, Lublin 1987.
6. Merczyng H., Zbory i senatorowie protestanccy w dawnej Rzeczpospolitej, Warszawa 1904.
7. Przyboś K, Walaszek A., Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII w., Studia historyczne", XX, 1977.
8. Tazbir J., Społeczny i terytorialny zasięg polskiej reformacji, „ Kwartalnik Historyczny", LXXXII, 1975.
9. Tworek S., Działalność oświatowo- kulturalna kalwinizmu małopolskiego polowa XVI-połowa XVIII w., Lublin 1970.
10. Tworek S., Starania o ujednolicenie obrządku kalwińskiego w Polsce XVII wieku, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce", XVI, 1971.
11. Tworek S., Z zagadnień organizacji zborów kalwińskich w Małopolsce w XVI i XVII w., „Rocznik Lubelski", VIII, 1965.
12. Tworek S., Z zagadnień ruchu kalwińskiego w Małopolsce w drugiej połowie XVI w., Kraków 1959.
13. Urban W., Skład społeczny, wyznaniowy i ideologia sejmiku lubelskiego w latach 1572-1606, „Przegląd historyczny", XLIV, 1953.

27 Tamże, s. 65.

ЗНАЧЕННЯ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Ступак Федір Якович
професор Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
sblagodi@gmail.com

Історія науки є важливою складовою загальної історії. Вивчення у вищих навчальних закладах історії розвитку конкретного наукового напряму, пов'язаного з майбутньою професійною діяльністю, необхідна складова підготовки фахівців.

Вивчення медицини, як і будь-якої іншої галузі людської діяльності та знання, обов'язково потребує ґрунтовного ознайомлення з її історією.

Неможливо досконало оволодіти наукою без знання її історії, яка дає поняття про походження всього сучасного комплексу знань у цій галузі, про їхню сутність у процесі розвитку. Історія медицини – це історія розвитку медичної науки, історія важливих і основних принципів щодо нових поглядів на хвороби, винайдення нових інструментів, методів лікування з урахуванням історії людських помилок. Саме історичний метод лежить в основі повсякденної практичної діяльності лікаря. Примітним є те, що головний документ, у якому відображено клінічну діяльність лікаря, а, отже, увесь його досвід, знання, уміння, має назву «історія хвороби».

Історія медицини збагачує загальнокультурний і медичний світогляд майбутнього лікаря, допомагає «вжитися» у свою професію, зберегти традиції відданості хворому та відповідальності перед суспільством, об'єднує різні галузі науки. Водночас історія медицини допомагає набути і розвинути знання, що є компонентами мистецтва медицини: гуманізм, альтруїзм, ретельність, високі морально-етичні якості. Окрім того, лікар повинен володіти знанням, що його можна назвати «особливим відчуттям».

Професія лікаря потребує вміння логічно мислити, визначати взаємозв'язок між явищами, аналізувати їх, приймати правильне рішення з урахуванням досвіду минулого і досягнень сучасної науки. Цьому сприяє історія медицини.

Як зазначав наш видатний учений Данило Самойлович, усі ті, хто готуються стати лікарями, повинні бути «милосердними, співчутливими, послужливими..., любити свого ближнього, як самого себе, .не бути ні скупими, ані зажерливими в грошових справах; скупість і зажерливість - дві вади, що ганьблять лікаря. ... щоб стати лікарем, треба бути бездоганною людиною» [1, с. 140].

Зразком високих етичних норм людинолюбства був видатний лікар-гуманіст і добродійник Федір Гааз (1780-1853). Усі свої кошти він спрямовував на допомогу бідним та ув'язненим. На п'єдесталі пам'ятника Гаазу викарбувано слова: «Поспішайте робити добро».

Високим гуманізмом відзначався англійський громадський діяч,

філантроп, реформатор тюремної справи Джон Говард (1726-1790), який брав участь у боротьбі з епідеміями на півдні України і загинув.

Назвемо ще одне ім'я. Альберт Швейцер (1875-1965) - німецький і французький мислитель, доктор філософії, теології та медицини, автор фундаментальних праць з теології, лауреат Нобелівської премії. У Африці (Габоні) збудував лікарню і тривалий час надавав медичну допомогу місцевим жителям. Удостоєний Нобелівської премії миру за велику гуманістичну діяльність у збереженні миру на планеті; кошти від премії витратив на лікування прокази в Африці.

Для медиків характерними є подвижництво й самопожертва, які найбільше виявилися в ході наукового вивчення особливо небезпечних інфекцій. Серед учених, які прославили себе героїчними дослідами, що необхідні були для вивчення причини, лікування і профілактики цих інфекцій, чимало й наших співвітчизників.

У вивченні розвитку всіх галузей медицини історія медицини є спрямувальною та об'єднавчою ланкою. Історичний розвиток розглядається цілісною системою, а не у вигляді механічного підсумку окремих даних.

Історія медицини поділяється на загальну і спеціальну. Загальні питання, основні закономірності історичного розвитку медицини становлять предмет історії медицини як окремої науки, самостійної дисципліни.

Спеціальна історія медицини висвітлює розвиток окремих галузей медицини. Вона є складовою усіх медичних дисциплін і викладання її здійснюється фахівцями відповідних профільних кафедр.

Загальна історія медицини і спеціальні історико-медичні відомості становлять систему історико-медичної освіти майбутнього лікаря.

Отже, історія медицини - це наука про виникнення і розвиток медичної діяльності та медичних знань у різні історичні періоди в тісному зв'язку із загальною історією, філософією, природознавством, культурою.

Стан медицини завжди визначався рівнем розвитку суспільства, соціально-економічними умовами, досягненнями науки, техніки, культури. Письменники, художники, скульптори не залишали поза своєю увагою медицину. Прикладом персоніфікованого зв'язку медицини й літератури є діяльність багатьох лікарів і літераторів. Серед них А. Дойл - відомий англійський лікар і письменник, автор книжки «Записки про Шерлока Холмса» (з персонажем доктора Ватсона); С. Моем - теж лікар і автор багатьох романів; Я. Корчак (Генрік Гольдшмідт) - польський письменник, педагог, лікар, автор книжки «Як любити дітей». У 1940 р. разом із будинком сиріт опинився у варшавському гетто, а в 1942 р. загинув у концтаборі «Треблінка». Письменник і лікар М. Парпура увійшов в історію української культури як перший видавець «Енеїди» Котляревського власним коштом. Він заповів свій маєток для лікарень, шкіл та Харківського університету. Працював у Ялтинській міській лікарні С. Руданський - класик української літератури. В. Даль - письменник, лікар, етнограф. Народився в Луганську в сім'ї лікаря-данця, одного з перших фабричних лікарів Донбасу. Особливе місце в історії культури посідає його визначна праця - «Толковый словарь

живого великорусского языка». А. Чехов - відомий письменник, автор таких творів, як «Палата № 6», «Припадок», «Скучная история», які могли бути створені лише лікарем. В. Вересаєв (Смідович) - автор відомих «Записок врача» та ін. М. Булгаков - випускник медичного факультету Київського університету Св. Володимира. Його твір «Записки юного врача» є енциклопедією знань для медика-початківця. Ю. Щербак - доктор медичних наук, відомий письменник, випускник Київського медичного інституту. Здобув заслуженого авторитету на дипломатичній ниві як посол України в Ізраїлі, США, Мексиці, Канаді. В. Коротич - випускник Київського медичного інституту, поет, прозаїк, публіцист. М. Ткач – лікар, поет, пісняр, автор пісень «Марічка», «Ясени», «Сніг на зеленому листі». В. Івасюк – лікар, поет і композитор [2. с. 6.]. Перелік яскравих імен можна продовжувати. Це є підтвердженням того, що хто розуміє лише медицину, розуміє її не повною мірою.

Жоден навчальний заклад неспроможний дати своїм студентам усі необхідні знання, уміння, навички на весь період їхньої практичної діяльності. У лікарському мистецтві немає лікарів, які б скінчили свою науку. Зважаючи на це, найбільш раціональним є формування потреби в постійному поповненні знань. За цих умов особливу цінність набуває виховання високої загальної культури, швидкості та гнучкості мислення, здатності орієнтуватися в новій інформації. Саме цьому сприяє вивчення гуманітарних дисциплін, зокрема й історії медицини - важливої складової освіти лікаря. Без знання історії медицини майбутнім лікарям багато що залишиться незрозумілим на все життя.

Для пізнання минулого історія медицини використовує такі історичні джерела: 1) писемні; 2) речові; 3) етнографічні (елементи побуту та культури народів); 4) усні; 5) лінгвістичні; 6) кінофотофонодокументи та ін.

Під час вивчення історії будь-якої науки і медицини зокрема, важливе значення має періодизація, тобто виділення періодів, кожен з яких наділений певними характерними рисами. Вивчати історію медицини окремої країни, у тому числі й України, не можна з відривом від досягнень світової науки і культури.

В основу вивчення історії медицини покладено періодизацію всесвітньої історії. Всесвітній історичний процес поділяється на 6 основних періодів: 1) первісне суспільство (близько 2 млн років тому – IV тисячоліття до н. е.); 2) стародавній світ (IV тисячоліття до н. е. – 476 р.); 3) середні віки (476 р. – кінець XV ст.); 4) Ранній Новий час (кінець XV ст. – кінець XVIII ст.); 5) Пізній Новий час (кінець XVIII ст. – початок XX ст.); 6) Новітній час (із 1918 р.).

Подальші напрацювання з уточнення історико-медичних фактів щодо виникнення та розвитку різних медичних напрямів дозволять удосконалити навчально-методичну літературу, зокрема підручники.

Список використаних джерел:

1. Бородій М. К. Данило Самійлович Самойлович. - К.: Наук. думка, 1987. - С. 140.
2. Ступак Ф.Я. Історія медицини. – Видання 4-е випр. і доп. – К.: Книга-плюс, 2020.

ПСИХОЛОГІЯ
PSYCHOLOGY

СЕКСУАЛЬНІСТЬ ТА САМООЦІНКА: ДВОСТОРОННІЙ ВПЛИВ

Малигін Олександр Павлович
аспірант УДУ імені Михайла Драгоманова
o.p.malyhin@udu.edu.ua

Науковий керівник – кандидат психологічних наук,
доцент А.Ф. Федоренко

Відомо, що сексуальність як психофізіологічний феномен являє собою досить широке значення, що виходить за межі визначення лише поняття статевого акту. Адже сексуальність являє собою багатовимірне явище для якого характерно охоплювати ряд аспектів статеворольової життєдіяльності людини, серед яких виділяють фізіологічні, психологічні, а також соціальні складові, що торкаються особливостей гендерної ідентичності особистості, притаманних їй еротичних фантазій й детермінованості культурних впливів. Слід зазначити, що дослідження сексуальності прийнято проводити в рамках наступних підходів, серед яких виділяють:

– медико-біологічну парадигму, що концентрує увагу дослідників на особливостях анатомії, фізіології й лікуванні статевих розладів;

– соціокультурну парадигму, що концентрує увагу дослідників на характері впливу соціальних норм на особливості статевої поведінки індивідів;

– психологічну парадигму, що концентрує увагу дослідників на особливостях психологічного розвитку, змісту індивідуального досвіду та сексуального символізму [1, с. 30].

Важливо зазначити, що розвиток та особливості сексуальності людини мають певний вплив на її емоційний стан й самооцінку, а також прямопропорційно впливає на якість побудованих нею стосунків [1, с. 29].

Так, згідно з теорією К. Роджерса, самооцінка являє собою центральний компонент «Я-концепції» людини, а також формується шляхом порівняння між реальним та ідеальним образом власного «Я» [2, с. 29]. Однак, треба вказати, що у разі коли такий розрив є занадто великим, це детермінує виникнення труднощів щодо сприйняття сексуальності особистості, змінюючи якість стосунків у парі. Однак, слід зазначити, що самооцінка

відіграє функцію соціального регулятора в процесі соціальної взаємодії та визначає особливості сприйняття особистістю свого тіла, сексуальної поведінки, а також готовності до інтимних стосунків [3, с. 13].

Отже, сприйняття власного тіла являє собою один з ключових факторів формування сексуальної самооцінки. Дослідження Т. В. Зозуль показали, що жінки, виявляють задоволеність власною зовнішністю, відкритість у стосунках, високий рівень лібідо й емоційне збудження [3, с. 15–16]. В той час коли негативне ставлення до власного тіла призводить до виявів підвищеного рівня тривожності й зниження якості сексуального життя [4, с. 29]. Таким чином, для жінок досить важливим є емоційний компонент, а також сприйняття зовнішності. Потрібно також додати, що серед чоловічої статі сексуальність часто пов'язується з такими рисами, як складнощі з адаптацією до реальності, недостатньої стійкості щодо стресів, витривалості, чуттєвості й моральності [5, с. 88]. Треба зазначити, що на розвиток та сприйняття сексуальності в суспільній свідомості впливають гендерні ролі, що перебувають під активним впливом соціокультурної трансформації, трансформуючи загальноприйняте уявляння про сексуальність [6, с. 21].

Тож, сексуальність та самооцінка особистості утворюють досить складний двосторонній вплив, в результаті якого позитивне сприйняття власної сексуальності детермінує підвищення самооцінки особистості, в той час, як висока самооцінка постає значущим фактором, що допомагає людині відкрито виражати властиву їй сексуальність. Це також підкреслює важливість роботи щодо прийняття себе, як одного зі значущих аспектів психологічного здоров'я. Отже, позитивне ставлення особистості щодо власної сексуальності є фактором, який підвищує самооцінку, тоді як висока самооцінка закономірно сприяє гармонійному сприйняттю сексуальності. Наявність такого двостороннього впливу потрібно враховувати не лише для повсякденного життя представників соціуму, а також як можливість для психологічного консультування.

Список використаних джерел:

1. Асланян, Т. С., Погромська, Л. В. (2019). Особливості сексуальних сценаріїв та фантазій сучасних жінок. *Проблеми сучасної психології*, (24), 28–40. URL: http://hudkult.mari.kiev.ua/index.php/2227-6246/article/view/159189/0.

2. Бондаревич, С., Суслік, Л. (2021). Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*, (3 (52)), 27–35. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/download/1182/1682/1734.

3. Зозуль, Т. В. (2021). Психологічне дослідження зв'язків сприйняття тілесності та сексуальних установок жінок як аспекту формування їх індивідуального еротичного коду. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 32 (71), № 5, 12–18. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/5_2021/5.pdf.

4. Казанцев, В., Малигін, О. (2024). Вплив здорової сексуальності особистості на інтерпретацію інформації про власне «Я». *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, (25 (70)), 25–34. URL: https://www.researchgate.net/publication/387400775_THE_IMPACT_OF_HEALTHY_SEXUALITY_ON_THE_INTERPRETATION_OF_INFORMATION_ABOUT_THE_SELF.

5. Калька, Н. М., Кузьо, Л. І. (2021). Психологічні детермінанти чоловічої сексуальності в сучасному світі (результати факторного аналізу емпіричного дослідження). *Габітус*, (32), 84–88. URL: http://habitus.od.ua/journals/2021/32-2021/13.pdf.

6. Свиридова, Л. М., Крайніков, Е. В. (2023). Сприйняття власної сексуальності жінками різних вікових груп. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*, (3), 20–27. URL: https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/download/1302/1253/.

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гордєєва Марина Олександрівна,
практичний психолог,
Комунальний заклад «Центр позашкільної роботи та дитячої творчості»
Кам'янської міської ради Дніпропетровської області
mgordeeva58@gmail.com

Анотація: Стаття розглядає роль позашкільної освіти в процесі психологічної реабілітації дітей в умовах воєнного стану. Аналізується вплив позашкільних установ на емоційний стан дітей, їх соціалізацію та адаптацію до змінюваних умов. Виявлено, що позашкільна освіта є важливим елементом відновлення психологічного балансу дітей, що постраждали від наслідків війни. Психологічна підтримка, яку діти отримують через позашкільні програми, сприяє зменшенню стресу, розвитку емоційної стійкості та підвищенню якості їхнього життя в періоди соціально-психологічних криз.

Ключові слова: позашкільна освіта, психологічна реабілітація, діти, воєнний стан, стрес, соціалізація.

В умовах воєнного стану значна частина населення, зокрема діти, зазнає глибоких психологічних травм, що пов'язані з пережитими стресами, страхом, втратами та змінами в звичному житті. Психологічна реабілітація дітей стає надзвичайно важливим завданням у сучасних умовах, оскільки вона сприяє відновленню емоційного здоров'я та соціалізації постраждалих осіб. Відповідно до численних досліджень, позашкільна освіта відіграє важливу роль у цьому процесі, адже вона дозволяє дітям не лише отримувати знання, але й підтримує їхній емоційний стан, даючи можливість для самовираження і розвитку у безпечному середовищі.

Позашкільні заклади, як і шкільні, є частиною освітнього простору країни, однак їхня функція в освіті значно ширша. Вони сприяють не тільки розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей, а й важливі для формування соціальних навичок, емоційного благополуччя, а також

надають важливу психологічну підтримку в умовах кризи.

Діти, які переживають наслідки війни, часто стикаються з проблемами соціалізації та емоційної регуляції. Дослідження показують, що участь у позашкільних активностях, таких як мистецькі гуртки, спортивні секції, театральні студії та інші форми діяльності, значно знижує рівень тривожності та депресивних проявів у дітей [1, с. 112]. Діяльність в таких умовах допомагає дітям не лише адаптуватися до змін, а й підтримувати позитивне самоідентифікаційне відчуття, яке особливо важливе в період війни.

У цьому контексті важливою є роль психотерапевтичних програм, що реалізуються в позашкільних установах. Програми арт-терапії, музикотерапії, соціально-психологічні тренінги та заняття дають дітям можливість виразити свої емоції, зняти стрес та отримати позитивний досвід спілкування з однолітками в умовах безпеки та підтримки [5, с. 155].

З точки зору психології, позашкільна освіта може бути важливим засобом для відновлення емоційного балансу дитини після пережитих травм. Позашкільні заклади надають простір для індивідуального розвитку, що є особливо важливим у кризових ситуаціях, коли школа чи родина можуть не забезпечувати достатній рівень підтримки через стрес чи відсутність ресурсів.

Одним із ефективних напрямків є арт-терапія, яка допомагає дітям візуалізувати і виразити свої переживання через творчість. За допомогою малювання, ліплення, музики та танців діти можуть знімати стрес, що виникає від травмуючих переживань, і створювати позитивні образи, що сприяють відновленню психологічної рівноваги [2, с. 98].

Не менш важливими є програми соціалізації, що пропонують позашкільні заклади. Вони дозволяють дітям знайти підтримку серед однолітків, сформувати нові позитивні зв'язки, а також отримати важливі навички комунікації і співпраці в групах, що є важливими для зниження соціальної ізоляції. Статистика свідчить, що діти, які активно залучаються до позашкільної діяльності, мають менше шансів на розвиток посттравматичного стресового розладу [3, с. 230].

Позашкільні заклади не лише забезпечують емоційну підтримку, але й пропонують спеціалізовані стратегії для допомоги дітям в умовах воєнного стану. Одним із напрямків є впровадження програм психологічної підтримки, які включають індивідуальні консультації, групові тренінги та заняття. Вони дозволяють дітям відновити почуття безпеки та впевненості у себе, що є важливим кроком у процесі реабілітації.

Одним із найбільш ефективних методів є групова арт-терапія, де діти можуть разом створювати малюнки чи інші творчі роботи, обговорювати свої переживання в групі та підтримувати один одного в процесі відновлення. Це сприяє розвитку соціальних зв'язків, зменшує відчуття ізоляції та дозволяє знайти способи вирішення психологічних труднощів у груповій атмосфері підтримки [4, с. 63].

Позашкільна освіта в умовах воєнного стану виконує не лише освітню

функцію, а й відіграє важливу роль у психологічній реабілітації дітей. Завдяки різноманітним програмам розвитку і підтримки, дітям вдається впоратися з емоційними і соціальними наслідками війни. Програми арт-терапії, соціалізації та групові активності стають важливими інструментами для подолання стресу і розвитку емоційної стійкості дітей, що постраждали від наслідків воєнних дій. Психологічна реабілітація через позашкільну освіту не лише допомагає знизити рівень тривоги та депресії, але й сприяє гармонійній соціалізації і розвитку дітей у складних умовах.

Використана література:

1. Білоус, Т. В., Психологічні аспекти підтримки дітей в умовах війни: арт-терапевтичні практики. – Київ: Видавництво "Наука", 2021. – 148 с.
2. Бочарова, Л. М., Психологія стресу та адаптації у дітей. – Харків: Освітня книга, 2022. – с.98
3. Гнатюк, О. І., Психологічна підтримка дітей в умовах війни: досвід та стратегії. – Львів: Літературне агентство, 2021. – с. 230.
4. Корольова, В. С., Психотерапевтичні методи в реабілітації дітей після травмуючих подій. – Одеса: Видавництво "Психологія", 2019. – с. 63.
5. Тимошенко, О. Ю. , Психологічна реабілітація дітей в умовах війни. – Дніпро: Видавництво "Соціум", 2020. – с. 155.

ПОВЕДІНКОВІ ТА ЕМОЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМПАТІЇ В ОСІБ РІЗНОЇ СТАТІ

Левчук Микола Юрійович
аспірант, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
mykola.levchuk.23@pnu.edu.ua

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Когутяк Надія Михайлівна

Дослідниці Журавльова Л.П. та Шпак М.М. вважають, що емпатія є ключовим психологічним механізмом, який забезпечує здатність людини розуміти й управляти емоціями інших людей [1]. Особливе місце дослідження емпатії займає в межах гуманістичного підходу, де емпатія розглядається як важливий елемент психотерапевтичної роботи та міжособистісної взаємодії. Представники цього напряму, такі як А. Маслоу, К. Роджерс та В. Франкл, виявили, що перцептивний образ емпатогенної ситуації є актуалізуючим чинником емпатійної поведінки. К. Роджерс вперше вказав на емпатійне розуміння як важливу умову розвитку особистості у процесі взаємодії [2].

Емпатія також розглядається як когнітивний процес у роботах С. Аша, В. Бойка, А. Валлона та Ф. Олпорта. Вони визначають емпатію як форму раціонально-емоційно-інтуїтивного відображення іншої людини [3], здатність до адекватної інтерпретації виразної поведінки іншого [3, 4] та спосіб розуміння іншої людини [3, с. 24]. Усі ці визначення вказують на різні форми прояву емпатії у когнітивному аспекті міжособистісної взаємодії.

З іншої точки зору, емпатія є афективним процесом, що включає здатність відчувати почуття іншого, співпереживання [4] та проникати в афективні орієнтації іншої людини [3, с.24]. Дослідники Норман та Грег розрізняють два типи емпатії: емоційну та когнітивну [5, с. 542]. Емоційна емпатія складається з трьох компонентів: відчуття тих самих емоцій, що й інша людина, особистий дистрес та співчуття до іншої людини [5, с. 544]. Когнітивна емпатія, також відома як емпатична точність, передбачає наявність більш повних і точних знань про зміст розуму іншої людини [5, с. 546].

Когнітивна емпатія відображає здатність сприймати та розуміти емоції інших людей, включаючи розуміння психологічного стану іншої людини. Вона спирається на процес мислення і може бути розвинута як навичка. Чоловіки і жінки можуть використовувати різні когнітивні стратегії для досягнення розуміння: жінки більше покладаються на вербальні та невербальні підказки, тоді як чоловіки аналізують ситуацію більш логічно.

Таким чином, емпатія у емоційному компоненті міжособистісної взаємодії репрезентується як умова адекватного емоційного реагування

суб'єкта взаємодії, чинник емоційної включеності суб'єкта у взаємодію, а також механізм емоційної складності міжособистісної взаємодії. Оскільки емпатійність фактично фасилітує емоційну насиченість та диференційованість міжособистісної взаємодії, то функцію, яку вона виконує, можна визначити як фасилітативну.

Можна виділити три основні фази перебігу емпатії, функціонування яких забезпечується різними психологічними механізмами. Емотивно-когнітивна фаза емпатійного процесу. Основні психологічні механізми цієї фази — це емоційне зараження у поєднанні з аналітико-мнемічною діяльністю та емпатійна ідентифікація. Результатом перебігу емотивно-когнітивної фази емпатійного процесу є співпереживання. Почуттєва фаза емпатійного процесу. Основним психологічним механізмом функціонування цієї фази є емпатійна децентрація, тобто подолання егоцентричних тенденцій, перетворення власних почуттів суб'єкта емпатії шляхом інтеріорізації переживань об'єкта емпатії. Ці процеси спричинюють виникнення співчуття. Вчинково-дієва фаза емпатійного процесу. Вона характеризується активним втручанням суб'єкта емпатії в ситуацію, що склалася у об'єкта емпатії, через специфічну дію — гуманний вчинок [6].

На сьогодні проведена значна кількість досліджень, спрямованих на виявлення умов, чинників, що впливають на виникнення й особливості протікання емпатійного процесу. Перш за все, це група чинників, пов'язана з розвитком пізнавальних процесів [7; 8]; минулим досвідом, насамперед емоційним [9], комунікативним (широтою кола спілкування з ровесниками) [9]; особливостями особистості «суб'єкта». Основними особистісними чинниками, що впливають на емпатійність людини, є емоційна чутливість, зацікавленість в інших людях, гнучкість, висока поведінкова пристосовність [10], екстраверсія [10], тривожність [10], стійкість особистості, ухвалення ролей, самоототожнення індивіда [11], домінуюча мотивація (колективістська або егоцентрична), стійкість мотивів, міра суб'єктної значущості в системі цінностей інших людей і власного «Я» [11] і т.п.

Таким чином, ми розглядаємо емпатію як унікальну здатність людини реагувати на емоційний стан іншої особи, яка дозволяє відчути та розуміти її внутрішній світ. Емпатія – це складний психічний процес, який здатний емоційно проникати у внутрішній світ об'єкта, щоб пройтися його душевними переживаннями як власними, зберігаючи свою лінію поведінки, та відобразити після усвідомлення його стану своє емоційно-забарвлене ставлення, відповідно до власних домінуючих моральних установок.

Висновки

Емпатія є складним психічним процесом, який включає як когнітивні, так і афективні компоненти. Вона відіграє важливу роль у міжособистісних взаємодіях, впливаючи на якість комунікації та взаєморозуміння. Чоловіки і жінки можуть використовувати різні стратегії для досягнення емпатії, що підкреслює важливість врахування гендерних особливостей у дослідженнях цього феномену. Емпатія сприяє емоційній насиченості та диференційованості міжособистісної взаємодії, виконуючи фасилітативну

функцію. Вивчення емпатії є актуальним і важливим для розуміння механізмів соціальної взаємодії та розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Журавльова, Л. П., Шпак, М. М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, 3 (25). с. 85-88. ISSN 2308-5258. URL: http://eprints.zu.edu.ua/19316/1/ped_psy_25_49.pdf

2. Rogers, C. Empathic: An unappreciated way of being // The Counseling Psychologist. 1975. –№ 5. – P. 2-10. URL: http://www.sageofasheville.com/pub_downloads/EMPATHIC_AN_UNAPPRECIATED_WAY_OF_BEING.pdf

3. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис… д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 1997. – 447 с.

4. В. Т. Бусел Великий тлумачний словник сучасної української мови : Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

5. Jean Decety Greg, J. Norman. Empathy: A Social Neuroscience Perspective // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – 2015. P. 541 – 548. URL:https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780080970868560243?via%3Dihub

6. В. М. Матвієнко. Емпатія // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 — Т.1 — 383с. ISBN 966-316-039-X

7. Максьом К. В. Соціально-психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в підлітковому та юнацькому віці. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2019.Т. 12. Вип. 25. С. 164–170.

8. Семченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ. 2004. 335 с.

9.Лось К. В. Загальнопсихологічна моедль психічного явища емпатії до постановки завдань дослідження. Актуальні проблеми психології. Київ. 2008. Т.Х., Ч. 5. С. 337-343.

10. Журавльова Л.П. Онтогенетична динаміка емоційних механізмів емпатії. Наука і освіта. 2009 № 9. 172 с.

11. McClelland, D. C., Baldwin, A. L., Bronfenbrenner, U., & Strodtbeck, F. L.. Talent and society: New perspectives in the identification of talent. Van Nostrand. 1958. URL: https://psycnet.apa.org/record/1959-00581-000

ПЕДАГОГІКА
PEDAGOGY

THE CONCEPT OF A DIGITAL UNIVERSITY: INNOVATIONS, RESOURCES AND PROSPECTS

Bobro Natalia
Ph.D, Doctor of Philosophy,
Director of the digital department
of the European University,
director of the "NooLab & AI"
scientific laboratory of the European University
nataliabobro787@gmail.com

The digital transformation of higher education institutions, which is actively developing around the world, plays a significant role in forming a digital society and increasing its efficiency in the digital economy. Modern educational technologies, based on best practices and innovative models, are becoming the main tools for teaching and learning. They contribute to the improvement of higher education and the development of optimal solutions for effective digitalization, which allows achieving high results in the digital economy.

The concept of a digital university covers a comprehensive approach to the integration of technology into all aspects of the university's activities, from the learning process to administrative management. It involves creating an interactive, flexible, and inclusive educational environment that promotes the development of digital skills among students and teachers, provides access to global information resources, and supports innovation processes. However, the implementation of this concept requires not only technical equipment, but also a profound rethinking of teaching methods, organizational structures, and management approaches [1].

An analysis of current pedagogical practice in higher education institutions clearly indicates that digital transformation is causing significant systemic changes. The implementation of digital technologies in the educational process ensures the achievement of a number of strategic goals. In particular, digitalization promotes:

– minimizing the negative impact of spatial, temporal and cultural barriers on the effectiveness of communication in education;

– ensuring productive participation in the educational process not only of its main subjects, but also of experienced professionals, prominent figures of culture, science and art, who carry out their activities almost all over the world;

– searching, processing, critical evaluation and further presentation of data that are most relevant and useful at specific stages of students' mastering their future specialties;

– expanding the use of the latest research results, as well as the best pedagogical experience for educational purposes [2, p. 64].

The practical implementation of such advantages of digital technologies in the organization of the educational process is likely to be promoted by the increased use of certain digital resources. Consider their advantages in more detail.

Today, the digitalization of higher education is also associated with the involvement of online educational resources in the educational process, in particular: Creatrix Campus [3], E2S [4] and Ellucian [5]. Their use indicates the benefits of such resources in organizing the learning process. Thus, their capabilities allow to rationalize the processes of preparing and conducting educational work in the following forms: educational modeling, conducting virtual experiments, and student project activities.

Often, higher education institutions integrate these educational resources with their own innovative solutions, which provides teachers, methodological staff and administration with the opportunity to optimize their use in the context of organizing and conducting training activities, both in classroom and extracurricular formats, taking into account the specifics of individual disciplines. The widespread use of various digital resources is promising for this purpose.

Digital resources that are actively used in the educational process not only help to optimize learning activities, but also create conditions for a more flexible and individualized approach to learning. Implementation of such solutions requires close cooperation between teachers, methodologists, and administration to optimize the learning process, in particular by creating new forms of interaction with students and implementing the latest teaching methods.

Due to the importance of integrating digital resources into the learning process and improving the digital competence of teachers, it is necessary to consider in more detail the mechanisms for implementing such a model of pedagogical activity in the context of higher education digitalization. Thus, the model of pedagogical activity in the context of higher education digitalization developed by us is a synthetic construction of the type model of pedagogical activity of university teachers and the concept of a digital university. Each type of pedagogical activity (organization of the learning process; teaching; education and extracurricular activities; methodological activities; research activities (including student support in this matter); self-education and advanced training) was correlated with the elements of the digital university (digital format; digital environment; digital resources; digital platform), and the teacher's activities that take into account the digital component were identified (Figure 1).

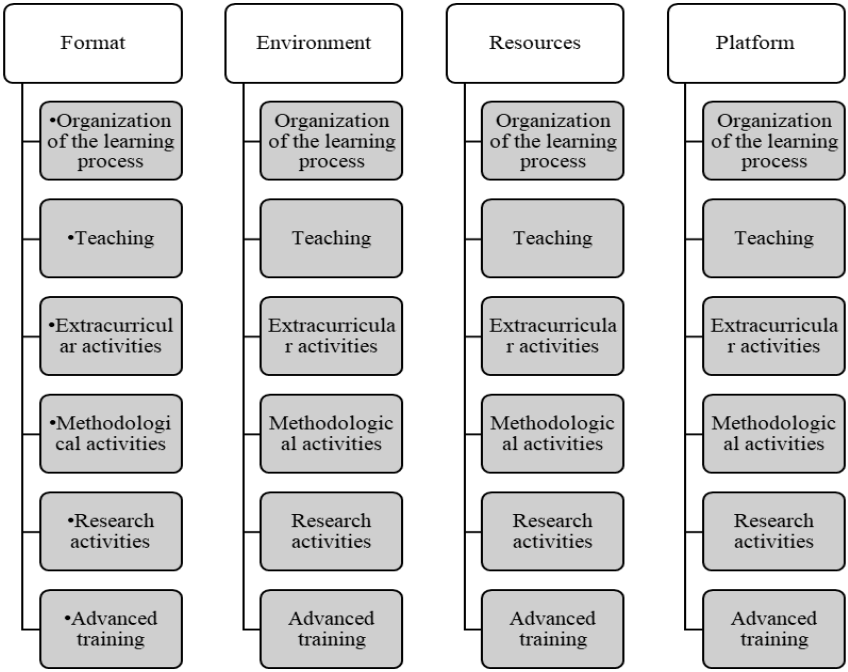

Figure 1 Model of pedagogical activity

According to the model shown in Figure 1, the organization of the learning process will include:

– increasing the share of independent work of a student;
– educational content that will correlate with the concept of Industry 4.0;
– the use of simulators and trainers in education (format);
– development and use of chatbots and other digital assistants that will use the cloud as a platform for learning activities, digital laboratories, simulators and digital trainers (environment);
– artificial intelligence as a tutor that will track student progress, library systems, a set of digital resources for educational purposes and skills testing (resources);
– schedule, organization of classes, feedback, academic progress, etc. on the university platform, development and support of training courses (platform).

The concept of a digital university is the basis for transformational processes in higher education institutions aimed at creating an innovative educational environment that meets the challenges of the digital economy. The integration of modern technologies into all aspects of the university's activities ensures increased learning efficiency, development of digital skills of participants in the educational process, and creation of conditions for inclusiveness and

flexibility of the educational space. However, the successful implementation of this concept requires not only the introduction of technical solutions, but also a deep rethinking of pedagogical approaches, the content of educational programs and management practices. This will allow the most effective use of digital technologies to achieve the strategic goals of higher education development.

References:

1. Хоменко О. О., Паустовська М. В., Онищук І.А. Вплив інтерактивних технологій на процес навчання і розвиток здобувачів вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології.* 2024. № 5(33). с. 1222-1231. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1222-1231.
2. Бобро Н. С. Цифрова платформа як сучасна організаційна інновація. *Інвестиції: практика та досвід.* 2024. № 1. С. 63-66. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.1.63.
3. Mobile apps for Higher Education. Higher Education Solutions for Modern Campuses. Creatrix Campus: website. URL: https://www.creatrixcampus.com/mobile-app-for-higher-education.
4. University mobile app for students: a complete guide – e2s App Blog. Student Engagement App and Campus Engagement App for Higher Education. e2sapp: website. URL: https://www.e2sapp.com/blog/university-mobile-app-for-students-a-complete-guide/.
5. What do students want most from their college mobile app?. Ellucian. Ellucian: website. URL: https://www.ellucian.com/blog/college-mobile-apps-what-students-value.

КІБЕРБЕЗПЕКА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Губчик Вероніка Григорівна,
вчителька інформатики спеціалізованої школи №271 з поглибленим вивченням інформаційних технологій
nikahubchyk@gmail.com

У сучасних умовах Інтернет стає невід'ємною складовою освітнього процесу, забезпечуючи доступ до великої кількості інформаційних ресурсів. Проте швидкість розповсюдження інформації в мережі створює значні загрози, такі як дезінформація, фейкові новини, вірусні атаки та кіберзлочинність. Ця стаття аналізує основні кіберзагрози в освітньому середовищі та пропонує рекомендації щодо їхнього запобігання та нейтралізації для педагогів, батьків і учнів.

Сучасне освітнє середовище активно використовує Інтернет як потужний інструмент навчання, що потребує постійного моніторингу кіберзагроз. До основних небезпек належать дезінформація, маніпуляції, фейкові новини, вірусні атаки, шахрайство та пропаганда терористичної діяльності. Важливими аспектами якості освіти є створення безпечного цифрового середовища, захист персональних даних учасників освітнього процесу, формування інформаційно-цифрової компетентності та дотримання правил безпечного користування Інтернетом.

Згідно із Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», кібербезпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави під час використання кіберпростору. Це забезпечує сталий розвиток інформаційного суспільства та своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [1].

Зі зростанням кількості інтернет-загроз та посиленням інформаційної війни перед освітнім середовищем постають нові виклики. Особливу увагу слід приділити спробам вербування школярів ворожими спецслужбами, що підкреслює необхідність впровадження комплексних заходів із підвищення рівня кібербезпеки. Міністерство освіти і науки України (МОН) реалізує низку ініціатив, спрямованих на розвиток інформаційно-цифрової компетентності серед учнів, батьків та освітян.

Зокрема, у травні 2024 року МОН організувало всеукраїнський онлайн-урок із кібергігієни для учнів 8–11 класів [2]. Під час заходу кіберексперт Єгор Аушев пояснив основи створення надійних паролів, розпізнавання шкідливих посилань і безпечного підключення до Wi-Fi. До матеріалів уроку входили відеоурок, освітні матеріали, завдання з кібергігієни та нотатка із правилами, доступна для друку або зберігання в шкільних чатах. Для молодших учнів (7–12 років) пропонується освітня онлайн-гра «Spoofy» [3], яка допомагає дітям засвоювати навички кібербезпеки через інтерактивні ситуації. Гра доступна онлайн, а також у вигляді мобільних додатків для Android та iOS.

Окремий напрямок у сфері кібербезпеки охоплює захист дітей від сексуальних загроз в Інтернеті. У цьому аспекті важливу роль відіграє ініціатива #stop_sextинг, спрямована на боротьбу з онлайн-насильством та експлуатацією дітей. Організація проводить освітні кампанії, розробляє навчальні матеріали для учнів, батьків і педагогів, а також надає психологічну підтримку постраждалим від онлайн-зловживань. На офіційному сайті #stop_sextинг [4] доступні корисні ресурси, зокрема інтерактивні курси, подкасти та відеоматеріали, які допомагають дітям розпізнавати загрози та уникати небезпечних ситуацій в Інтернеті.

Крім того, організація Google Україна у співпраці з Міністерством освіти і науки України та Міністерством цифрової трансформації запустила українськомовну версію онлайн-гри «Interland: Безпека дітей в Інтернеті». Цей освітній проєкт є частиною глобальної ініціативи Google «Be Internet Awesome», що допомагає дітям безпечно та відповідально користуватися Інтернетом [5].

Для ефективного забезпечення кібербезпеки в освітньому середовищі необхідно впроваджувати комплексні рекомендації. Педагогам варто організовувати уроки з кібергігієни, використовувати інтерактивні навчальні платформи та регулярно оновлювати знання про сучасні загрози. Батькам слід пояснювати дітям правила безпечного користування Інтернетом, контролювати контент, який вони переглядають, а також заохочувати критичне мислення щодо інформації в мережі. Учням рекомендується

використовувати складні паролі, уникати публікації особистої інформації, перевіряти достовірність джерел та не відкривати підозрілі посилання. Спільна робота педагогів, батьків і самих дітей сприятиме створенню безпечного та відповідального цифрового простору.

Захист дітей та підлітків від кіберзагроз у навчальному середовищі є пріоритетним завданням для держави, освітніх установ і громадських організацій. Загалом заходи МОН, освітні ігри, ініціативи громадських організацій та системний підхід до кібербезпеки сприяють створенню безпечного цифрового простору для дітей та підлітків, допомагаючи їм формувати свідому та відповідальну поведінку в Інтернеті. Важливо продовжувати розвивати ці ініціативи та адаптувати їх до нових викликів, забезпечуючи стабільний і безпечний розвиток інформаційного суспільства.

Використані джерела:

1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text
2. https://bit.ly/4hApWxj
3. https://spoofy.ee/uk/game
4. https://stop-sexting.in.ua
5. https://bit.ly/3PSNPo2

ЦИФРОВІ ОСВІТНІ ЗАСТОСУНКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВМІННЯ СПІВПРАЦЮВАТИ В КОЛЕКТИВІ

Карпенко Ольга Анатоліївна
студентка ІІІ курсу УДУ імені Михайла Драгоманова
olhakarpenko7@gmail.com

Науковий керівник – доцент М.С. Севастюк

Сучасна педагогічка дедалі більшу увагу звертає на зміну методів та підходів до навчання дітей, що навчаються в епоху цифрових технологій. Тому з'явилася необхідність у використанні інноваційних методів та технологій навчання. Поєднуючи два важливі для сучасних дітей компоненти: навчальний та розважальний – цифрові освітні застосунки сприяють підвищенню мотивації до навчання, розвитку критичного мислення, креативності, емоційного інтелекту, командних, когнітивних та соціально-комунікативних навичок, тобто формуванню soft-skills (гнучких навичок).

Впровадження цифрових освітніх застосунків має багато переваг, але є й певні ризики. Наприклад, неправильний підхід до інтеграції таких інструментів може призвести до зниження особистісної взаємодії

учнів у навчальному процесі. Тому необхідно враховувати всі аспекти та створювати умови для гармонійного поєднання традиційних і цифрових методів навчання.

Розглянемо вплив цифрових освітніх застосунків на формування в учнів початкової школи вміння співпрацювати в колективі, як одного зі складових soft-skills.

Вміння співпрацювати в колективі – це здатність ефективно працювати в команді, враховувати різні точки зору, розподіляти обов'язки та досягати спільних цілей. Вміння співпрацювати є основою для створення продуктивного робочого середовища, сприяє формуванню довіри між учасниками команди та підвищує загальну ефективність групової роботи. У професійній діяльності ця навичка допомагає налагоджувати взаємодію між колегами, вирішувати конфлікти конструктивно та зберігати гармонійні стосунки навіть у стресових ситуаціях [1].

Використання цифрових освітніх застосунків у початковій школі відкриває нові можливості для формування у дітей молодшого шкільного віку наскрізного вміння співпрацювати в колективі. Ці інструменти забезпечують інтерактивність навчального процесу, підвищують мотивацію учнів і дозволяють адаптувати завдання до індивідуальних потреб кожного учня. Застосунки, такі як Jamboard, «Мишеняткова абетка», дитячий сайт «Казкар», проєкт «Дерево казок», «CLASSKFART» та інші, створюють середовище, де діти можуть взаємодіяти у реальному часі, виконувати спільні завдання і розвивати командну роботу [2].

Іншою важливою особливістю цифрових застосунків є можливість зворотного зв'язку: учитель може швидко аналізувати виконані завдання, а учні — отримувати індивідуальні рекомендації. Як приклад можна навести застосунок «Хмара слів» – текстовий редактора, у якому вчитель може поставити учням запитання, діти відповідають у смартфонах, а результат відображається у вигляді хмари слів на інтерактивній дошці [3]. Це сприяє не тільки саморефлексії, а й формуванню відповідального ставлення до навчання. Водночас такі застосунки дозволяють вчителю адаптувати навчальні матеріали під рівень кожного учня, забезпечуючи диференційований підхід.

Для вивчення впливу використання цифрових освітніх застосунків під час освітнього процесу було проведено експеримент з учнями 1 класу школи м. Києва.

Експеримент складався з трьох послідовних етапів:

- констатувальний (1 етап) – проведення первинної діагностики для визначення рівня сформованості наскрізної навички співпрацювати в колективі у молодших школярів.
- формувальний (2 етап) – організація роботи за розробленими педагогічними умовами, спрямованої на розвиток наскрізної навидчки співпрацювати в колективі через використання цифрових освітніх застосунків.
- контрольний (3 етап) – здійснення повторної діагностики для

оцінки рівня сформованості наскрізного вміння співпрацювати в колективі у дітей та проведення порівняльного аналізу результатів.

На основі аналізу цих характеристик і визначення ознак (критеріїв і показників) оцінювання нами були сформульовані три рівні сформованості вміння співпрацювати в команді: високий, середній і низький.

- *Високий рівень* характеризується стійкою мотивацією до командної роботи, чітким прагненням брати участь у спільній діяльності, здатністю визначати цілі, планувати етапи виконання завдань, розподіляти обов'язки між членами команди.
- *Середній рівень* виявляється у наявності бажання співпрацювати, але з певними труднощами в організації та плануванні процесу.
- *Низький рівень* характеризується відсутністю бажання брати участь у командній роботі, перевагою самостійного виконання завдань або, навпаки, прагненням уникати виконання завдань.

У таблиці 1 наведено узагальнені результати первинної діагностики рівня сформованості вміння співпрацювати у колективі та згуртованості учнів 1 класу, що визначалися за методиками «Вивчення індексу групової згуртованості» та «Здатність до командної роботи. Робота в команді».

Таблиця 1.

Кількісні показники рівня сформованості вміння співпрацювати в колективі учнів 1-Б класу на констатувальному етапі

n = 20

№	Рівень вміння співпрацювати в колективі	Кількість учнів	Кількість учнів у %
1.	Високий	5	25
2.	Середній	11	55
3.	Низький	4	20

Проведений аналіз свідчить, що першокласники ще не вміють взаємодіяти в колективі, відчувають труднощі під час організації спільної роботи. З метою удосконалення навички співпраці нами були підібрані різні цифрові застосунки для групових та колективних форм роботи. Дослідження проводилося на матеріалі підібраних цифрових застосунків та тривало два тижня.

Для формування вміння співпрацювати в колективі на уроках використовувалися такі цифрові освітні застосунки:

- «Мишеняткова абетка» [4] – інтегрований навчальний мобільний додаток, у застосунку наявні інтерактивні пазли, розмальовки; цей додаток зробить процес навчання написання букв в ігровій формі, адже після написання буква «оживає» [5].
- Дитячий сайт «Казкар» [6] – на сайт додано найкращі казки, які

розподілені за різними категоріями, діти часто не люблять читати, тому тут пропонується серія аудіо казок, мультфільмів та діафільмів українською мовою [5].

- Проєкт «Дерево казок» [7] – на сайті розміщено багато українських та іноземних дитячих казок, на сайті виразна навігаційна панель для полегшення роботи з сайтом, також цей проєкт має важливу мету – виховання підростаючого покоління українців через дивовижний світ казок [5].
- «CLASSKFART» [8] – безкоштовна освітня рольова онлайн гра, вона допомагає дітям підтримувати мотивацію до навчання, вчить співпрацювати в команді [5].

Після проведення експерименту був проведений повторний діагностичний зріз за тими ж методиками, що у на констатувальному етапі. Дані, що узагальнюють результати проведення обох методик, подані в Таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка кількісних показників за результатами проведення експериментального дослідження

n = 20

№	Здатність до командної роботи	Кількість учнів у % на констатувальному етапі	Кількість учнів у % на контрольному етапі
1	Висока	25	35
2	Середня	55	55
3	Низька	20	10

Результати дослідження показали, що рівень сформованості вміння учнів співпрацювати в колективі підвищився в порівнянні з тестуванням та опитуванням, яке проводилось на початку даного дослідження. Кількість учнів, яким після експерименту стало легко співпрацювати в колективі підвищилася на 10%, а кількість учнів, яким вже ж складно співпрацювати зменшилася на 10%. Натомість показники середнього рівня здатності до ефективної співпраці в колективі залишилися незмінними.

Використання цифрових освітніх застосунків допомагає покращити рівень співпраці учнів у колективі. Для цього вчителям слід визначити чіткі цілі завдань, які потребують командної роботи, та розвивати в учнів навички комунікації, відповідальності й взаємодії. Рекомендується використовувати такі інструменти, а оцінювати варто не лише результат, а й процес співпраці, включаючи само- та взаємооцінювання.

У результаті експериментального дослідження було підтверджено, що інтеграція таких цифрових інструментів у навчальний процес сприяє підвищенню зацікавленості дітей, стимулює їхню активність і розвиває

вміння співпрацювати. Завдяки використанню зазначених платформ і застосунків кількість учнів із високим рівнем здатності до командної роботи зросла, що свідчить про їхню ефективність у формуванні важливих соціальних навичок. Таким чином, цифрові дидактичні інструменти є не лише засобом урізноманітнення навчання, а й дієвим інструментом для підготовки дітей до взаємодії у сучасному суспільстві.

Використані джерела:

1. Громова, Н. (2021). Розвиток soft-skills у сучасному суспільстві. Київ: Академія.
2. Міністерство освіти і науки України. (2020). Цифровізація освіти: інтеграція сучасних технологій у навчальний процес. Режим доступу: https://mon.gov.ua.
3. Хмара слів Текстовий редактор. Best word cloud generator – 35+ Templates. URL: https://wordart.com/9bn5zm9a2swk/хмара-слів-текстовий-редактор
4. Home - Мишеняткова Абетка - Інтерактивне Навчання Української Мови для Дітей. URL: bit.ly/4iAYUqP
5. Васютіна Т., Борисьонок М., Лідіч А. (2023) Цифрові освітні технології у роботі вчителя початкової школи. Навчально-науковий методичний посібник для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова. 69 с. – електронне видання.
6. Що котиться? (гра на логіку для малюків). URL: bit.ly/41Arjrk
7. Казки на ніч українською мовою. Казки для дітей на Дерево Казок. URL: bit.ly/3BuBIdd
8. HMH Classcraft | HMH. Bitly Connections Platform | Short URLs, QR Codes, and More. URL: https://bit.ly/4ggd92M

АНАЛІЗ ОЧІКУВАНОГО ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ЗАСОБІВ ОБТЯЖЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВИБУХОВОЇ СИЛИ

Кострица Ерік Володимирович
магістрант ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»
kosinskiy.edik@gmail.com

Науковий керівник – ст. викладач Е.О. Косинський

Вступ. Розвиток фізичних якостей є невід'ємною складовою сучасного спорту високих досягнень і оздоровчого фітнесу. Особливе значення в багатьох спортивних дисциплінах має вибухова сила, яка необхідна у футболі, волейболі, гандболі, баскетболі та інших видах спорту, що включають удари по м'ячу чи стрибки. Також вона є ключовою для різних видів єдиноборств, де техніка виконання елементів вимагає швидких рухів із подоланням опору за мінімальний час (удари, кидки, захисні маневри). Ряд зарубіжних і вітчизняних авторів наголошують на важливості розвитку вибухової сили з використанням різних засобів [2, 3, 4, 5, 6].

Дослідження науковців свідчать про ключову роль вибухової

сили у багатьох видах спорту. У футболі ця фізична якість проявляється насамперед у швидкому старті та потужних ударах по м'ячу. Подібної думки дотримуються M. Almizan, M. Desman та M. Ilham [2], які проаналізували вплив вправ на розвиток вибухової сили на точність і силу ударів по воротах, акцентуючи увагу на їхній ефективності для зміцнення м'язів ніг.

У волейболі, за твердженням авторів, більшість технічних прийомів базуються на дії вибухової сили. З огляду на це, силова підготовка волейболістів має бути спрямована на розвиток швидкісно-силових здібностей. Наприклад, виконання передачі двома руками зверху потребує сили м'язів кистей, подача вимагає сили кисті, плечового поясу і тулуба, а нападаючий удар потребує комплексного розвитку м'язів кисті, плечей, тулуба та ніг [4].

У баскетболі важливість вибухової сили підкреслюють N. Aksović, M. Kocić, D. Berić та S. Bubanj [1]. Вони наголошують на необхідності спеціалізованих тренувань для розвитку цієї якості, оскільки вона значно підвищує ігрову результативність баскетболістів.

Фахівці активно досліджують різноманітні методики розвитку вибухової сили, проте окремі аспекти все ще залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальним є питання ефективності використання різних засобів обважнювання, таких як еластичні стрічки (джгути), що набули значної популярності останнім часом. При цьому можна припустити, що ефективність різних видів обважнювання може відрізнятися навіть за однакових методик їх застосування, що інколи не збігається з очікуваними результатами.

Мета. Дослідити очікувану ефективність застосування різних засобів обтяження для розвитку вибухової сили.

Методи та організація дослідження. Дослідження проводили на базі науково–дослідної лабораторії функціональної діагностики та фізичної реабілітації Академії рекреаційних технологій і права. В дослідженні взяли участь 60 студентів(40 дівчат і 20 юнаків) віком 18-19 років віднесених за станом здоров'я до основної медичної групи.

Для аналізу оцінки студентами очікуваної ефективності різних засобів розвитку сили ми провели анкетне опитування де пропонувалось оцінити за 4 бальною шкалою очікувану ефективність запропонованих засобів для розвитку вибухової і максимальної сили. Де 0 - негативний вплив, 1 – низький, 2 – середній і 3 - високий.

Анкетування студентів для аналізу очікуваної ефективності використання різних засобів для розвитку вибухової сили виявило, що очікуваний результат від використання обважнювання за допомогою еластичних стрічок як низький оцінили 10,0% опитаних, як середній – 25,0%, як високий - 65,0% респондентів. Ізометричні вправи як високоефективні оцінили лише 5,0% опитаних, середньо- і низькоефективні - 38,33% й 56,66% відповідно. Тренування вибухової сили з використанням обважнювання масою предметів як низькоефективне не оцінив жоден студент, як середньоефективне - 38,33%, високоефективне - 61,67%

опитаних. Суттєвих відмінностей у відповідях між чоловіками й жінками у кожній групі не виявлено.

Отже, високоефективним засобом тренування вибухової сили з використанням еластичних стрічок вважають 65% студентів, використання обважнювання масою – 61,67%, а ізометричне навантаження лише 5,0% опитаних.

Аналіз очікуваної ефективності використання різних засобів для розвитку сили виявив, що очікуваний результат від використання обважнювання за допомогою еластичних стрічок як низький оцінили 6,67% опитаних, як середній – 50,0 %, як високий - 43,33% респондентів. Ізометричні вправи як високоефективні оцінили 25,0% опитаних, середньо- і низькоефективні - 41,67% й 33,33% відповідно. Тренування сили з використанням обважнювачів як низькоефективне не оцінили 1,67% студентів, як середньоефективне - 13,33% високоефективне - 85,0% опитаних. Між юнаками й дівчатами у кожній групі суттєвих відмінностей у відповідях також не виявлено (табл. 2).

Отже, 43,33% студентів вважають тренування сили з використанням джгутів високоефективним засобом, ізометричне навантаження – 33,33%, а використання обважнювачів – 85,0%, опитаних.

Таким чином, результати анкетування показали високу очікувану ефективність розвитку вибухової сили під час застосування еластичних джгутів як засобу навантаження у порівнянні з ізометричними вправами (χ^2=50,15; p=0,0001) та використанням обважнювачів (χ^2=5,32; p=0,02). Встановлено таку ж високу очікувану ефективність розвитку сили від застосування еластичних джгутів (як засобу навантаження) у порівнянні з ізометричними вправами (χ^2=5,42; p=0,02) та використанням обважнювачів (χ^2=4,33; p=0,05).

Висновки. Використання різних засобів обтяження дозволяє ефективно розвивати вибухову силу завдяки цілеспрямованому впливу на фізіологічні та біомеханічні характеристики організму. Правильний вибір засобів та їх комбінування забезпечують високу ефективність тренувань та адаптацію до специфічних вимог виду спорту. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз реальних результатів, при використанні різних засобів обтяження.

Список використаних джерел:

1. Aksović N, Kocić M, Berić D, Bubanj S. Explosive Power in Basketball Players. *Physical Education and Sport*. 2020. 1(18):119–134. https://doi.org/10.22190/FUPES200119011A.

2. Almizan M.Y., Desman M.A., Ilham M. Explosive Power Exercises Models on Shooting Ability on Football Extracurricular Students at SMAN 2 Lubuk Basuk Agam. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research.* 2019. 464 https://doi.org/10.2991 / assehr.k.200824.189.

3. Aloui G, Hammami M, Fathloun M, Hermassi S, Gaamouri N, Shephard RJ, Chelly MS. Effects of an 8-Week In-Season Elastic Band Training Program on Explosive Muscle Performance, Change of Direction, and Repeated Changes of Direction in the Lower Limbs of Junior Male Handball Players. *Journal Strength Cond Res*. 2019. 33(7):1804-1815. https://doi.org/10.1519/JSC.0000000000002786.

4. Dyshko, O., Kosynskyi, E., Sitovskyi, A., Chodinow, W., & Pasichnik, V. (2021). The Analysis of Effectiveness of Elastic Training (Resistant) Bands Application to Develop Explosive Strength. *Health, Sport, Rehabilitation*. 2021. *7*(3), 43-53. https://doi.org/10.34142/HSR.2021.07.03.03.

5. Erol Kovačević, Armen Klino, Fuad Babajić, Asim Bradić. Effects of Maximum Isometric Contraction on Explosive Power of Lower Limbs (Jump Performance). *Sport SPA*. 2010. 7(1):69-75. URL: file:///C:/Users/acer/Downloads/EFFECTS_OF_MAXIMUM_ISOMETRIC_CONTRACTION_ON_EXPLOS%20.pdf.

6. Oliveira B.D. F, Oliveira S.C. A, Rizatto F. G, Denadai S. B. Resistance training for explosive and maximal strength: effects on early and late rate of force development. *Journal of Sports Science and Medicine*. 2013. 2: 402-408. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3772581/pdf/jssm-12-402.pdf.

SZKOŁA DOŚWIADCZANIA ŚWIATA

Kryńska Magdalena
Akademia WSB Dąbrowa Górnicza
emgieka@poczta.onet.pl

Abstrakt

Wiek XXI stawia przed szkołą wyzwanie pełnego wykorzystania potencjału dzieci. Jego realizacja powoduje jednak szereg trudności, wśród których najważniejsze związane są z możliwościami uczniów. Pedagog powinien wnikliwie obserwować podopiecznych, ich zachowanie, oceniać umiejętności i trudności. Poprzez głęboką analizę możliwości uczniów, mając jednocześnie na uwadze styl uczenia się, nauczyciel - moderator winien stwarzać przestrzeń do ich wszechstronnego i harmonijnego rozwoju. Właściwym wydaje się zatem, że rozwój współczesnych nauczycieli winien opierać się na założeniach pedagogiki humanistycznej, co w konsekwencji daje umiejętność wykorzystania wiedzy w praktyce. Powtarzając za Pascalem „przyszłość *i teraźniejszość są naszymi środkami. Tylko przyszłość jest celem”.*

Psycholog Howard Gardner definiuje pięć umysłów przyszłości, których wkrótce świat będzie potrzebował. Wskazuje na kompetencje, które wzmacniane będą u uczniów nowej generacji. Istotne jest również, żeby nauczyciel posiadał dużą wiedzę z zakresu pedagogiki, psychologii, czy poszerzał swoją wiedzę również z problematyki prawnej. Obecny system edukacji wymaga od pedagogów stałego rozwoju i poszerzania swoich kompetencji.

Słowa kluczowe: uczeń XXI wieku, edukacja nowej generacji, edukacja wielozmysłowa

Abstract

The 21st century poses a challenge for schools to fully use the potential of children. And here comes the problem of how to do it, bearing in mind the capabilities of students. The educator should carefully observe the audience,

their behavior, assess skills and difficulties. By deeply analyzing the students' abilities, bearing in mind the learning style, the teacher-moderator should create space for comprehensive and harmonious development. It seems appropriate that the development of teachers at that time was based on the assumptions of humanistic pedagogy.

As a consequence, I can use knowledge in practice. Repeating after Pascal "The Past and the present are our means. Only the future is the goal." Psychologist Howard Gardner defines five minds of the future that the world will soon need. He points to the competences that will be strengthened in the new generation of students. It is also important that the teacher has extensive knowledge of pedagogy, psychology, or has trained in elements of law. The current education system requires teachers to constantly develop and expand their knowledge.

Key words: student of the 21st century, education of the new generation, multi-sensory education

W dobie szybkich zmian zachodzących w świecie konieczne jest otwieranie się na nowe trendy społeczne od najmłodszych lat. Przemiany, które zachodzą w edukacji muszą nadążać za dynamiką zmian w każdym aspekcie życia. Obraz szkoły XXI wieku musi korespondować z potrzebami i wymaganiami unowocześniających się gospodarek. Literatura przedmiotu podkreśla rolę osoby przekazującej wiedzę, uwypukla konieczność dokonywania zmian w sposobach uczenia, z uwzględnieniem kształtowania i wzmacniania potrzebnych kompetencji. W opinii Howarda Gardnera nowoczesna szkoła winna uwzględniać wielorakie inteligencje odbiorców edukacji. Takie podejście upodmiotawia ucznia, pozwala mu kreować proces przyswajania wiedzy. Według psychologa wyróżnia się pięć typów umysłów: -umysł dyscyplinarny– który będzie umożliwiał opanowanie ważnego przedmiotu (np. biologii, fizyki, historii, matematyki) i przynajmniej jednej dyscypliny zawodowej;-umysł syntetyzujący– który będzie sprzyjał zdążaniu w kierunku wyłaniania kompetencji pochodzących z różnych dyscyplin i sfer, aby utworzyć ich spójną całość możliwą do pozostawienia innym ludziom; -umysł kreatywny– który pozwoli uaktywnić zdolność do odsłaniania i wyjaśniania nowych problemów, pytań i zjawisk oraz do podejmowania nowatorskich rozwiązań; -umysł respektujący– który uwzględni głównie świadomość różnic między ludźmi i szacunek wobec nich (np. możliwość uaktywnienia się różnych form innowacji dydaktycznych); -umysł etyczny– który wyartykułuje fakt, że najistotniejsze jest wywiązywanie się z obowiązków pracowniczych (zawodowych) i obywatelskich (społecznych)[1].[1, s. 29-150]

Nelson Mandela podkreślał ogromną rolę i siłę, jaką daje wykształcenie.

Tylko poprzez edukację człowiek może dokonywać bezbrzeżnych zmian w społeczeństwie. Wypowiadając słowa: „edukacja jest najpotężniejszą bronią, za pomocą której można zmienić świat", wskazał znaczenie jednostki, która jest w centrum zainteresowania nauki i za jej pomocą zmienia swoje otoczenie.

Nauczyciel – kreator edukacji podąża za potrzebami i możliwościami

1 Gardner H.,"Pięć umysłów przyszłości", przeł. D. Bakalarz, bm. 2009, s. 29 -150.

wychowanków. Szanując ich odrębność, mając na uwadze predyspozycje, talenty i mocne strony jest czuły na style uczenia się i przyswajania treści. Edukacja wielozmysłowa stała się nieodłącznym elementem dostarczającym zasadniczej wiedzy o uczniu. Mając na celu sukces edukacyjny i dobrostan grupy, moderator – pedagog odpowiednio aranżuje przestrzeń, jak również dba o właściwe relacje. Rozumie, że „umiejętność nawiązania, podtrzymania i rozwoju więzi z ludźmi, zdolność odczuwania radości, przyjemności z bliskiego kontaktu. Doznawanie poczucia pełni w związkach interpersonalnych – głębokiej zażyłości, przyjaźni, intymności i miłości. Przeżywanie splotu pozytywnych i negatywnych emocji, które charakteryzują głębokie i znaczące relacje międzyludzkie" (Kasperek--Golimowska 2012: 184)[2].[2, Uczymy się poprzez zmysły. Aranżer przestrzeni jest uważny na podmiotowość odbiorcy i wie, że zmysły wzroku i słuchu są najważniejsze dla uczenia się i rozwoju. W tym sensie nauczanie wielozmysłowe, w którym moderator przestrzeni angażuje wszystkie zmysły i kanały percepcji uczniów, wykorzystuje różnorodne metody, strategie pracy w taki sposób, aby bodźce, którym poddawany jest uczeń były harmonijne. W literaturze przedmiotu podkreśla się rolę nauczyciela, który musi oddziaływać na każdego ucznia mając na uwadze, że każdy styl przyswajania wiedzy jest prawidłowy.

Wzrokowcy

Wzrokowcy preferują odbierać informacje za pomocą obrazów. Dla nich ważny jest kolor, dlatego umieją czytać wykresy, czy diagramy. Istotny jest dla tych osób również porządek, pamiętają bowiem drobne szczegóły. Wzrokowcy do prawidłowego odbioru potrzebują spokoju.

Rola nauczyciela:

- Wskazuje cel lekcji,
- Podczas zajęć w miarę możliwości wykorzystuje obrazy, zdjęcia, mapy, wykresy.
- Stosuje podręczniki bogate w grafikę, estetyczne.
-Zachęca ucznia do podkreślania rzeczy ważnych.
-Obrazuje wskazówki ustne.
-Częściej milczy, więcej pokazuje.
-Posługuje się różnymi kolorami pisząc po tablicy.
-Posługuje się zwrotami „spójrz", „zobacz", „zauważ".

Słuchowcy

Słuchowiec szybko się dekoncentruje. Rozpraszają go bodźce zewnętrzne, hałas. Preferuje mówienie, w mniejszym stopniu pisanie. Chętnie i aktywnie uczestniczy w dyskusji, mówi dobrze i dużo. Uczy się słuchając innych, ale w rozmowie skupia się na słuchaniu samego siebie. Słuchowiec gorzej radzi sobie z czytaniem map. Powtarza głośno to, co usłyszał.

Rola nauczyciela:

- Kontroluj, czy jesteś słuchany w trakcie lekcji,
- Zadbaj o ciszę w otoczeniu ucznia.

2 Niśkiewicz Z., „Dobrostan psychiczny i jego rola w życiu człowieka", Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 2016

- Wprowadź do toku lekcji pracę w parach, małych grupach.
- Inicjuj sytuacje, w których uczeń powtarza podaną treść.
-Zaaranżuj dyskusję
- Zadawaj pytania i oczekuj odpowiedzi.

Dotykowcy/czuciowcy

Dotykowcy/czuciowcy to najczęściej osoby refleksyjne, wrażliwe i spokojne. Uczą się poprzez dotyk, potrzebują doznawać wrażeń na powierzchni skóry. W tym celu używają rąk i palców, łączą zmysł dotyku z emocjami. Bardzo często można usłyszeć zwrot „czuję…", „odnoszę wrażenie…". Zwracają szczególną uwagę na komunikację pozawerbalną. Ważny jest dla nich wyraz twarzy, mowa ciała, barwa i ton głosu. W trakcie rozmowy utrzymują kontakt wzrokowy z rozmówcami, by odczytać wyraz i grymas twarzy.

Rola nauczyciela:
- Wykonuje rysunki na tablicy.
- Angażuje ucznia bezpośrednio w zadanie.
- Stwarza spokojną atmosferę.
-Pozwala trzymać w dłoniach przedmioty, o których jest mowa.

Kinestetyk

Kinestetyk zapamiętuje nowe treści poprzez bezpośrednie zaangażowanie w aktywność ruchową. Odpowiada mu współzawodnictwo. Często dotyka przedmiotów, bawi się nimi. Podczas nauki u kinestetyka wskazane są częste przerwy. Nauczyciel musi pamiętać, że mimo potrzeby ruchu, do swojej nauki potrzebuje on ciszy i ładu. Kinestetyk bywa niespokojny, gdy musi usiedzieć dłuższy czas w jednym miejscu, ponieważ dla niego naturalny jest ruch. Ucząc się często chodzi po pokoju, bywa, że w jej trakcie słucha muzyki. Do nauki potrzebuje dużo miejsca, przestrzeni, gdyż często wiąże się to z przemieszczaniem. Charakterystyczne dla niego jest kołysanie się na krześle. Kinestetyk skupia się na osiągnięciu celu. Należy pamiętać, że szkoła jest miejscem, w którym oddziałują na ucznia nauczyciele, moderatorzy edukacji. Pedagodzy wykazują się także różnymi stylami pracy, typami uczenia.

TYP UCZENIA

W literaturze przedmiotu dużo miejsca poświęca się problematyce stylów nauczania, będących wyrazem indywidualnego podejścia do nauczania. Istnieje wiele ich klasyfikacji. Gary Fenstermacher oraz Jonas Soltis wyodrębnili m.in. styl kierowniczy, terapeutyczny oraz wyzwalający[3].[3, s. 24-25]

Styl kierowniczy

Styl ten bardzo wąsko traktuje umiejętności dydaktyczne, gdzie pedagog zarządza, tzw. surowcem, czyli swoimi uczniami, by mogli uzyskać jak najlepsze wyniki. Nauczyciel - kierownik planuje, realizuje cele, a następnie ocenia efekty końcowe i nanosi poprawki.[4][4, s. 25] W stylu tym nauczyciel jest ważnym źródłem informacji, a uczniowie wykonują narzucone zadania. Uczniowie mają znikomy wpływ na aranżowanie lekcji, mają biernie odtwarzać informacje podane przez

3 Fenstermacher G.D. , Soltis J. F. „Style nauczania," Warszawa 2000, s. 24–25
4 Ibidem, s. 25

prowadzącego. Nauczyciel jest drogowskazem, którego celem jest korygowanie posiadanej wiedzy. Style ten dostępny jest dla każdego ucznia i jest często wykorzystywany przez pedagogów. Wymaga on ogromnych kompetencji nauczycieli.

Styl terapeutyczny

Styl terapeutyczny ukształtował się na bazie orientacji terapeutycznej, gdzie nauczyciel jest osobą empatyczną i wspomagającą rozwój jednostki, jej samorealizację, a także zrozumienie własnych potrzeb.[5][5, s.24 – 25] Styl ten jest preferowany przez uczniów „nowego pokolenia", bo uprzedmiotawia ich potrzeby, skupia się na ich zainteresowaniach. Pracujący z uczniem tworzy atmosferę swobody, nakierowany jest na indywidualne wybory oraz relacje interpersonalne.[6] [6, s. 12, 32, 69] Moderator w sposób nienachalny uczestniczy w wyborze treści przyswajanych przez uczniów oraz form jej wykorzystania.[7][7, s. 25]

Styl wyzwalający

Styl ten zachęca uczniów przede wszystkim do traktowania nauki jako całości. Nauczyciels „wyzwala" umysł swoich uczniów. Ma być oryginalny i jednocześnie stanowić wzór do naśladowania. Ma mieć przeświadczenie, że jego osobowość i wiedza na równi oddziałują na uczniów.[8] [8, s.45] Literatura przedmiotu uwzględnia wartość relacji nauczyciel – uczeń, w której strony opierają relację na konwersacji. Pedagog zachowuje bezstronność, otwartość, wychodzi poza utarte w edukacji schematy. Korzyścią dla uczniów XXI wieku jest krytyczne i twórcze myślenie oraz swoboda wypowiedzi.[9][9, s.47-48]

Infrastruktura

Kompetentny pedagog XXI wieku powinien zdawać sobie sprawę z tego, że również w sali lekcyjnej tkwi ogromny potencjał. Aranżuje ją w odpowiedni sposób, by mieć wpływ na zachodzące w jej obrębie procesy kształcenia. Odchodzi od tradycyjnego modelu nauczania, w który wpisany jest układ, gdzie w centrum uwagi jest nauczyciel. Uczniowie mają ograniczony kontakt ze sobą, bo są odwróceni do siebie plecami. Taki układ nie wpływa na wzmacnianie kompetencji społecznych, jest nastawiony przede wszystkim na przekazywanie informacji przez nauczyciela oraz pracę indywidualną uczniów. Preferuje się ciszę i skupienie. W tym podejściu rola ucznia sprowadza się najczęściej do biernego odbiorcy informacji. Jedną z propozycji jest ustawienie stołów tak, by możliwa była praca uczniów w zespołach. Uczniowie siedzą w grupach 3-6 osobowych, co ważne skierowani są do siebie przodem. Najważniejsza jest aktywność uczniów, która odbywa się przy stolikach, w poczuciu bezpieczeństwa oraz atmosferze zaufania i przy wzajemnym wsparciu.

W zaniedbanych, mało atrakcyjnych szkołach i przestrzeniach edukacyjnych częściej dochodzi do zachowań niepożądanych. Szkoła to nie tylko bryła, ale również otoczenie, które bezpośrednio oddziałuje na dzieci

5 Ibidem, s. 24-25
6 Rudniański J., „Jak się uczyć?," Warszawa 2001, s. 12, 32, 69.
7 Fenstermacher G. D., Soltis J. F., „Style nauczania", s. 25
8 Fenstermache G. D., Soltis J. F., „Style nauczania", s. 45
9 Ibidem, s. 47-48

i młodych ludzi. Jak pokazują badania, inne urządzenie otoczenia szkoły, np. polegające na zwiększeniu ilości zieleni sprzyja zmniejszenie poziomu stresu u uczniów i poprawia ich dobrostan.

W podobny sposób oddziałują kolory czy wystrój. Nauczyciel - aranżer pozwala na umieszczenie w klasie elementów personalizujących przestrzeń. Moderator jest świadomy, że wpływa to na podniesienie samooceny dzieci poprzez umocnienie pozytywnego obrazu siebie oraz zaznaczenie, że dzieci są ważnymi użytkownikami i współgospodarzami przestrzeni szkoły. Przekształcenie przestrzeni edukacyjnej stanowi dla pedagogów wyzwanie. W literaturze przedmiotu wskazana jest konieczność większej współpracy, otwartości i zaangażowania w pracę innych nauczycieli. Coraz częściej współpracują ze sobą, pracują interdyscyplinarnie i wzmacniają kompetencje społeczne. Dostrzega się, że na jednej jednostce lekcyjnej znajduje się dwóch specjalistów.[10][10, s. 107 - 133] Wzmacnia to poczucie przynależności do zespołu klasowego, odpowiedzialności za siebie i innych.Coach XXI wieku dokonuje przemyślanych, świadomych wyborów dotyczących stosowania innowacyjnych i aktywnych podejść pedagogicznych. Konsekwencją jest produktywne wykorzystywanie technologii tak, by zajęcia były bardziej skoncentrowane na uczniu. W środowiskach wirtualnych zdarzają się problemy, które mogą zniechęcić nauczycieli do pracy narzędziami technologicznymi. Wśród nich do najbardziej rozpowszechnionych zaliczyć można: „-kwestie techniczne, -brak wystarczających kompetencji cyfrowych, -trudności w zarządzaniu czasem, -utrzymywanie motywacji uczniów, -zapewnienie bezpieczeństwa i prywatności danych, -dostosowanie stylu i metod pracy do nauczania na odległość oraz brak/niedostatek interakcji osobistej".[11][11, s. 9-10] Badacze wskazują na konieczność stworzenia wysokiej jakości środowiska do nauki. Wykorzystanie cyfrowych platform edukacyjnych wymaga kompetencji pedagogicznych, które pozwolą zapewnić lepsze warunki uczenia się. Pedagodzy muszą stale doskonalić umiejętności technologiczno – komunikacyjne, by móc stwarzać bezpieczną przestrzeń dla odbiorców. Wykorzystując wzajemne korelacje pedagogiki, przestrzeni i technologii, pedagodzy - moderatorzy najczęściej nie potrzebują budowania nowej przestrzeni, a jedynie możliwości jej zmiany. Analitycy zgłębiający ten problem wskazują, że proces może być czasochłonny i wiązać się z kosztami. Jednak cel, który przyświeca wszystkim stronom procesu edukacji uwzględnia potrzeby rozwojowe uczniów. Strony nie powinny zatem skupiać się na trudach, tylko dostosowywać warunki do jak najbardziej jakościowej pracy.

Podsumowanie

Uczeń XXI wieku powinien doświadczać świata. Współczesna dydaktyka powinna uwzględniać indywidualne możliwości uczniów, wzmacniać warsztat uczenia się. Równolegle inspirować nauczycieli - moderatorów do stałego dokształcania się i ewaluacji własnej pracy. Zachęcać do pracy nad sobą i wskazywać korzyści z niej wynikające. Konsekwencją tych działań będzie

10 Benade, L. „The Impacts on Teachers' Work". 2017

11 Benade, L. Guidelines in Learning Space Innovations w „Przestrzeń w edukacji poradnik dla szkół"

szkoła, w której uczniowie wykorzystując swój potencjał, zwiększają swoje kompetencje społeczne, informatyczne oraz te, które pomogą im funkcjonować w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.[12] [12, s.158] Z tego powodu pedagodzy w szkole nowej generacji powinni otwierać się na coaching. Zbadano, że ma on bezpośrednie przełożenie na lepsze poznanie ucznia, odpowiednie wykorzystanie i wzmacnianie jego indywidualnych możliwości i talentów.

Literatura:

1. Benade, L.„The Impacts on Teachers' Work", 2017
2. Bolińska M. odwrocedukacje.blogspot.com, 2022
3. Gardner H.,"Pięć umysłów przyszłości", przeł. D. Bakalarz, bm. 2009, s. 29 -150.
4. Gardner H. „Inteligencje wielorakie: teoria w praktyce", przeł. A. Jankowski, Poznań 2002
5. Fenstermacher G. D., Soltis J. F., „Style nauczania", s. 25
6. Futyma S., „Edukacja wobec zmysłowej natury człowieka. Od unilateralności do komple mentarności", 2012
7. Mass V.F. „Uczenie się przez zmysły" przeł. D. Szatkowska, 2016 Gdańsk: Harmonia Universalis.
8. Muszyński M., „Edukacja i uczenie się – wokół pojęć", 2014
9. Ratajczak K., „Innowacje edukacyjne wczoraj – dziś i jutro", 2014
10. Rudniański J., „Jak się uczyć?," Warszawa 2001
11. Włodarczyk A., „Styl terapeutyczny w pracy nauczyciela polonisty", Kraków 2007
12. Zińczuk M., „Nauczanie wielozmysłowe jako strategia wspierająca sensoryczne preferencje percepcyjne uczniów", 2018

12 Zińczuk M., „Nauczanie wielozmysłowe jako strategia wspierająca sensoryczne preferencje percepcyjne uczniów", 2018

ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Миронова Лариса Анатоліївна
старший викладач Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
larysamyronova@gmail.com

Григораш Вікторія Сергіївна
кандидат філологічних наук, доцент Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
viktoriiagrygorash@gmail.com

Ульянова Вікторія Олегівна
кандидат філологічних наук, доцент Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
ulyanova.viktoria@onu.edu.ua

Емоційне вигорання – це комплексна проблема, яка вимагає системного підходу. Для його попередження необхідно не лише вміти розпізнавати власні емоційні стани, а й створювати сприятливі умови для навчання та роботи, які сприятимуть збереженню психологічного здоров'я. **Актуальність дослідження** обумовлена кількома факторами. По-перше, зростаюча глобалізація та інтеграція в міжнародний простір висувають високі вимоги до володіння іноземними мовами. По-друге, сучасні методи навчання мов, хоча й ефективні, часто передбачають значні індивідуальні зусилля з боку здобувачів. По-третє, відсутність належної психологічної підтримки може призвести до зниження мотивації до навчання, погіршення академічної успішності та, як наслідок, до емоційного вигорання. **Мета дослідження** полягає у розробці та обґрунтуванні ефективних стратегій для попередження та подолання основних причин емоційного вигорання у здобувачів під час вивчення іноземних мов.

Щоб ефективно впоратися з емоційним вигоранням, необхідно підходити до проблеми комплексно, адже просте усунення однієї причини не завжди допомагає. Визначенню основних шляхів запобігання появі емоційного вигорання присвячує своє дослідження З.О. Надюк. На її думку, чіткий розподіл часу на навчальну діяльність і приватне життя; відповідні зміни діяльності (спілкування, робота з матеріалами, самоосвіта тощо); самоідентифікації як поступова позитивна зміна сталих внутрішніх переконань задля формування професійного образу є загальноприйнятими підходами до профілактики розвитку синдрому емоційного вигорання [1, с. 11]. Павлюк М.М. висуває ідею про те, що для запобігання емоційному

вигоранню необхідно здійснювати зміни на соціальному, психологічному та організаційному рівнях; забезпечувати більшу автономію; створювати сприятливий психологічний клімат; забезпечувати професійний розвиток і самовдосконалення, так як останнє є джерелом не тільки новизни, а й цікавості, мотивації життя та діяльності [2, с. 239].

В середньому відновлення від емоційного вигорання може займати від трьох місяців до року. Тривалість цього процесу залежить від ступеня емоційного та фізичного виснаження, а також від наявності рецидивів або періодів застою в процесі відновлення. Ризик емоційного вигорання у здобувачів при вивченні декількох іноземних мов може бути зменшений шляхом дотримання рекомендацій, які уможливлюють уникнення емоційного виснаження та зумовлюють збереження психологічного здоров'я молоді.

1. Пошук мотивації та постановка реалістичних цілей:

- важливо встановити реалістичні, досяжні цілі, які відповідають вашому рівню і можливостям. Краще визначити короткострокові цілі, наприклад, вивчити 5 нових слів за день, ніж ставити перед собою важкі завдання;

- визначення власних причин для вивчення мови: Мотивація має бути внутрішньою та орієнтованою на особисті інтереси, а не тільки на зовнішні чинники (екзамени, порівняння з іншими). Розуміння, що знання мови дозволяє вільно подорожувати, читати оригінальні тексти чи спілкуватися з новими людьми, сприятиме довгостроковій мотивації;

- рефлексія: після кожного досягнення аналізувати прогрес і відзначати власні успіхи, що допомагає підтримувати мотивацію і зменшувати ризик вигорання.

2. Методи релаксації та зниження стресу:

- медитація та дихальні практики: практика глибокого дихання або медитації допомагає знизити рівень стресу та розслабитися. Достатньо виділяти 10-15 хвилин на день на такі вправи, щоб зменшити рівень напруги;

- фізичні вправи: регулярна фізична активність сприяє зниженню стресу, оскільки під час тренувань виробляються ендорфіни – гормони «щастя». Прогулянки на свіжому повітрі, легка розминка або йога також допомагають відновити емоційну рівновагу;

- релаксуючі практики: заняття творчістю, малюванням, музикою або прогулянка на природі допомагають відволіктися і зарядитися енергією.

3. Ефективні стратегії навчання:

- чергування методів та інструментів: використання різних підходів до навчання, таких як аудіо- та відеоматеріали, розмовні клуби, онлайн-додатки, допомагає уникнути монотонності й підтримує інтерес. Різноманіття також активізує різні відділи мозку, що полегшує процес навчання:

- регулярні перерви: дотримання режиму коротких перерв під час навчання запобігає перевтомі. Метод «помідора» (25 хвилин навчання та 5 хвилин відпочинку) допомагає зберігати концентрацію та уникає відчуття

виснаження. - розподіл часу на вивчення складних і легких тем: необхідно чергувати більш інтенсивні та простіші заняття. Наприклад, після вивчення нових граматичних правил можна переглянути легкий відеоурок чи повторити вже відомі слова.

4. Роль підтримки та комунікації:

- розмова з близькими/коханою людиною допомагає виявити підтримку і розуміння з боку оточення, що є дуже важливим для виходу зі стану вигорання. Спілкування з сім'єю та друзями сприяє зниженню рівня тривоги та зняттю емоційної напруги. Обговорення власного стану з іншими допомагає усвідомити і розібратися в своїх відчуттях;

- групи підтримки та спільноти – це можливість спілкуватися з людьми, які переживають подібні труднощі. Такі спільноти створюють безпечне середовище, де можна поділитися своїм досвідом, почути поради від інших і відчути, що ви не самотні в цій ситуації.

5. Профілактика вигорання через організацію навчання:

- встановлення графіку та дотримання режиму дня: регулярність і ритм є важливими для зниження перевтоми. Краще займатися мовою в той час дня, коли ви найбільш продуктивні, і не перевантажувати себе довгими сесіями;

- планування відпочинку та перерв: обов'язкове включення відпочинку після інтенсивних занять дозволяє підтримувати ресурсний стан. Вихідні дні або короткі відпустки без навчання дають можливість повністю відновитися;

- дотримання здорового способу життя: правильне харчування, достатня кількість сну, фізичні вправи мають важливий вплив на емоційний стан і здатність до навчання. Вони підтримують енергетичний рівень організму.

Отже, емоційне вигорання є серйозним психологічним станом, який особливо часто зустрічається у процесі інтенсивного навчання та особистісного розвитку, зокрема при вивченні іноземних мов. Постійне навантаження на пам'ять, необхідність зберігати концентрацію, високі очікування до власних результатів та порівняння з іншими створюють сприятливі умови для виникнення цього стану. Поступово це призводить до зниження продуктивності, втрати мотивації та навіть фізичних симптомів, що потребує швидкого втручання і розробки індивідуальних методів подолання вигорання. Зокрема, важливими є такі аспекти, як встановлення реалістичних цілей, регулярне використання методів релаксації, організація часу та дотримання балансу між навчанням і відпочинком. Велике значення має соціальна підтримка з боку близьких, друзів, а також комунікація з однодумцями, які допомагають не втратити інтерес та знайти додаткові джерела натхнення. Професійна допомога психолога може відіграти вирішальну роль, надаючи необхідні інструменти для управління стресом, покращення емоційного стану та розвитку стійкості до навантажень. Знання про механізми подолання емоційного вигорання дозволяє більш усвідомлено підходити до процесу навчання, враховуючи власні можливості

та потреби. Збереження внутрішнього балансу, належна увага до власного психічного і фізичного здоров'я, регулярний відпочинок і різноманіття у навчальному процесі – усе це допомагає уникати вигорання і досягати кращих результатів без шкоди для емоційного благополуччя.

Аналіз причин, проявів та механізмів подолання емоційного вигорання показує, що для його профілактики та подолання потрібен комплексний підхід, який має велике значення для кожного, хто прагне ефективно розвиватися. Це допомагає не тільки зберігати ентузіазм та інтерес до навчання, а й підтримувати стійкість до будь-яких майбутніх життєвих викликів.

Література

1. Надюк З.О, Безкоровайна У.Ю, Неділько Р.В. Проблема подолання синдрому професійного вигорання у мотиваційному механізмі державного управління у медичній сфері України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2 (54). С. 6–12.

2. Павлюк М.М., Архипенко Н.М. Психологічні чинники емоційного вигорання у професійній діяльності. *Актуальні проблеми психології.* Київ, 2018. Т. XI. Вип. 18. С. 226–244.

КОМПЕТЕНТНОСТІ З НЕЗНІМНОГО ПРОТЕЗУВАННЯ НА ОСНОВІ РОЗБОРУ КЛІНІЧНИХ ВИПАДКІВ ЯК ОЧІКУВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Нелюба Ярослав Олексійович
Класичний приватний університет, аспірант, Запоріжжя
slava.nelyuba@gmail.com

Науковий керівник –
д. пед. наук, професор В. М. Мазін

Актуальність теми. У зв'язку з ростом вимог до якості стоматологічного лікування, особливо у сфері незнімного протезування, виникає потреба у висококваліфікованих зубних техніках. Незнімне протезування забезпечує функціональність, естетичність та покращення якості життя пацієнтів. Значення професійних компетентностей у цій сфері є ключовим, оскільки саме завдяки ним можливе забезпечення високого рівня ортопедичного лікування. Як зазначено в роботі Ю. Полусмяк професійна компетентність у сучасній інтерпретації визначається як ступінь здатності підготовленого робітника ефективно виконувати виробничі завдання та досягати потрібного результату праці в межах відповідної професії або виду діяльності, в певному економічному та соціальному контексті і ситуації зайнятості. [1, с. 904] Правильно побудована система навчання, яка включає розбір клінічних випадків у вигляді фото- та відеоматеріалів, практичні заняття, сприяє

гармонійному розвитку ключових навичок і вмінь. Так, наприклад, в статті, написаній Л. Стеценко, В Урман вказано, що одним із ефективних методів формування клінічного мислення став дослідницький підхід (кейс-метод), який використовується для поглибленого та багатостороннього розуміння складної проблеми в контексті реального життя [2, с. 227]

Метою дослідження є визначення основних компетентностей зубного техніка в умовах сучасного навчального процесу та досягнення цих компетентностей за рахунок впровадження розбору клінічних випадків з використання фото- та відео матеріалів.

Методи дослідження. Для досягнення мети були використані аналіз наукових джерел про основні компетентності зубних техніків, систематизація даних про використання методу аналізу клінічних випадків у навчальному процесі і результати, які можна цим досягти.

Під час учбового процесу зубні техніки мають освоїти компетентності, які допоможуть їм в професійній діяльності. Компетентності для зубних техніків поділяються на технічні, клінічні та комунікаційні. Ці компетентності описані в кожній навчальній програмі освітнього процесу і є обов'язковими для засвоєння студентами [3, с. 6].

І. Технічні компетентності стосуються технічних навичок та знань, необхідних для ефективного виготовлення протезів. Вони включають:

1. Знання матеріалів.
2. Вміння працювати з технологіями.
3. Технічні навички виготовлення протезів.

ІІ. Клінічні компетентності зосередженні на здатності аналізувати клінічні випадки для підбору оптимальних методів лікування. Цієї компетентності можна потрібно навчитися під час освітнього процесу, особливо під час впровадження case-методу при розборі клінічних випадків. До цих компетентностей належать:

1. Аналіз клінічних випадків.
2. Підбір оптимальних методів лікування.
3. Оцінка результатів лікування.

ІІІ. Комунікаційні компетентності є важливою частиною роботи зубного техніка, адже кінцевий результат роботи полягає в злагодженій взаємодії з лікарем-стоматологом, що в свою чергу забезпечить обговорення клінічних випадків, вибору методів лікування та отримання відгуків. В роботі Hana M. Al-AlSheikh було писано про недостатню комунікацію між стоматологами і зубними техніками і надані рекомендації щодо їх покращення, що матиме позитивний ефект на кінцевий результат протезування [4, с. 56].

Таким чином, компетентності зубного техніка, що охоплюють технічні, клінічні та комунікаційні аспекти, є необхідними для забезпечення високої якості протезування. Без належних знань та навичок у цих сферах, якісне виконання протезів неможливе.

Використання клінічних випадків у навчальному процесі є одним із найефективніших методів для підготовки студентів та фахівців у медичній галузі. Цей підхід дозволяє забезпечити практичну орієнтацію та ін-

теграцію знань, що сприяє формуванню професійних компетенцій. Одна з основних переваг використання клінічних випадків на основі візуальних матеріалів — це забезпечення зв'язку між теоретичними знаннями та реальними умовами практичної діяльності. Як зазначено в роботі Н. Лопіної впровадження практичноорієнтованого кейс-методу навчання в рамках медичної безперервної освіти за допомогою інформаційних веб-технологій дозволяє зменшити бар'єр між теоретичними знаннями та практичною діяльністю, сприяє формуванню клінічного мислення, аналізу, систематизації учбового матеріалу. [5, с. 70]

Робота з реальними ситуаціями, які продемонстровані на фото та відео викликає зацікавленість та підвищує залученість до навчального процесу, що підвищує мотивацію студентів до навчання і вони стають більш компетентними і самостійними в роботі. Як зазначено в роботі І. Скрипника кейсовий метод навчання є одним з ефективних засобів розвитку і закріплення знань, на основі яких студент-медик вчиться виробляти та приймати самостійні рішення. [6, с. 8]

Результатами ефективного впровадження розбору клінічних випадків на основі фото та відео:

1. Покращення професійних компетентностей. Студенти та лікарі вдосконалюють навички діагностики, лікування та комунікації з пацієнтами.

2. Зменшення ризику помилок. Аналіз помилок та навчання на них сприяє розвитку критичного мислення, .

3. Підвищення рівня впевненості. Участь у розборі клінічних випадків допомагає студентам і молодим лікарям почуватися впевненіше у своїх рішеннях.

Таким чином, у дослідженні проведеному О. Лахно, було експериментально доведено ефективність впровадження кейс-технологій в навчальний процес і збільшення ефективності навчання [7, с. 49-50].

Висновки

1. Формування професійних компетентностей зубних техніків потребує комплексного підходу, що включає теоретичну підготовку, практичні навички та розвиток критичного мислення.

2. Використання клінічних кейсів та цифрових технологій значно підвищує ефективність навчального процесу.

3. Застосування цих методів сприяє покращенню компетентностей, зниженню ризику помилок та забезпечує готовність до реальної практики.

4. Результати дослідження мають практичне значення для вдосконалення освітнього процесу і спрямовані на підготовку висококваліфікованих фахівців у стоматології.

Список літератури:

1. Ю. Полусмяк, Наукові підходи щодо розроблення стандартів професійної компетентності сучасних робітників // ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО. Маріуполь. 2018. С. 904.

2. Стеценко Л. Я., Урман В. М. Сучасні аспекти викладання зуботехнічних дисциплін

// Збірник тез міжнародної науково-методичної конференції «Актуальні питання підвищення якості освітнього процесу». Івано-Франківськ. 2024. С. 227.

3. А. Костишин, Ю. Боцюрко, В. Капечук , М. Іванців , О. Федорак Освітньо-професійна програма вищої освіти підготовки фахівців у медичному коледжі Івано-Франківського національного медичного університету. Івано-Франківськ. 2018. С. 6.

4. Hana M. Al-AlSheikh. Quality of communication between dentists and dental technicians for fixed and removable prosthodontics // King Saud University Journal of Dental Sciences. Riyadh. 2011. P. 56. URL: https://doi.org/10.1016/j.ksujds.2012.07.002 (дата звернення 25.01.2025).

5. Лопіна Н., Журавльова Л. Практико-орієнтований кейс-метод навчання в системі безперервної медичної освіти на основі інформаційних веб-технологій // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Харків, 2018. С. 70. URL: https://bit.ly/4hmuFTk (дата звернення 25.01.2025).

6. Скрипник І.М., Сорокіна С.І., Шевченко Т.І., Кудря І.П., Шапошник О.А. Кейс-метод як приклад інтерактивного навчання студентів-медиків клінічним дисциплінам, Полтава. Українська медична стоматологічна академія. 2012. С. 8. URL: https://bit.ly/4gexPrj (дата завернення 25.01.2025).

7. Лахно О. В. Методика викладання дисципліни «ендокринологія» за допомогою застосування кейс-технологій. Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» 2016. P. 49-50. URL: https://bit.ly/4jvbmJc (дата звернення 25.01.2025)

ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОЇ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДНІШНІХ РЕАЛІЙ УКРАЇНИ

Нікуліна Вікторія Богданівна
викладач Тернопільського фахового коледжу харчових технологій і торгівлі
nikulinav598@gmail.com

Українська література, безумовно, відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності та стає важливим інструментом процесу самовизначення та консолідації свідомості.

Однією з важливих місій літератури у формуванні ідентичності є переосмислення минулого та окреслення майбутнього через твори. Літературні твори здатні відображати історичні події, які залишають глибокий слід у колективній пам'яті народу. Через словесність автори не тільки передають особисті трагедії персонажа, але й намагаються дати універсальний досвід страждання та витривалості, тим самим долаючи час та простір, щоб зобразити біль та надію.

Творчість наших класиків – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Ольги Кобилянської, Пантелеймона Куліша, Павла Грабовського, Василя Стефаника відіграла надзвичайну роль у формуванні національної самоідентичності, оскільки вона стала основою для вираження унікальних рис українського народу, його історії та прагнення

до незалежності.

Ідентифікація нації пов'язана самосвідомістю та сприйняттям особистістю себе як частини національної спільноти.

На сучасному етапі розвитку нашої держави особливого значення набуває література, що акцентує увагу на культурних та історичних особливостях саме українців. Світоглядний підхід, який зосереджує свою увагу на першочерговій важливості національних інтересів, культурної ідентичності, самобутності нації, отримав назву націоцентричного.

Націоцетричний підхід у вивченні української літератури має такі переваги:

- патріотичне виховання через вивчення творів, які пов'язані з історією та боротьбою за незалежність;
- розвиток громадянської та національної ідентичності через формування у здобувачів освіти розуміння власної ролі в громадянському суспільстві та національній спільноті.

Зазначимо, що формування національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти – це вимога часу, яка полягає у формуванні громадянської компетенції та набуття громадянського досвіду, що надважливо у сучасних реаліях повномасштабної російсько-української війни. На підтвердження наших міркувань, звернемось до цитатного матеріалу вищезгаданих авторів:

«Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте,
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі» [12, 349]

Так писав Тарас Григорович Шевченко у поемі-посланні « І мертвим, і живим, і ненародженим…»

Поема Івана Франка « Мойсей» - вершина його поетичної творчості - яскравий приклад розв'язання проблеми національної самоідентичності через виокремлення загально духовних та національних проблем: «Та прийде час, і ти огнистим видом засяєш у народів вольних колі, труснеш Кавказ, вбережешся Бескидом, покотиш Чорним морем гомін волі. І глянеш, як хазяїн домовитий по своїй хаті і по своїй волі».

Велика Леся Українка у драматичній поемі «Вавилонський полон» стверджує: «Терпіть кайдани – то всесвітський сором, забуть їх не розбивши, - гірший стид» [9,301]

Квінтесенцію творчості літературознавця, перекладача, фольклориста, педагога – Бориса Грінченка, на нашу думку, як найкраще передають такі слова: «Коли ми хочемо визволитись з національної неволі, то мусимо працювати на користь темного народу,…а коли сього не робитимемо, то з усієї нашої роботи нічого не вийде, опріч порожнього галушкового патріотизму».[2,180]

Покутська орлиця – Ольга Кобилянська багато уваги в своїй творчості

приділила особистіснісній самоіндефікації, а відтак і національній самоіндентифікації. На підтвердження нашої думки, наведемо уривок з її повісті «За ситуаціями»:

«Щоб сам якийсь народ став великий, свобідний і сильний , то треба, щоб ідеал мужчин, жінок і дівчат був…нетерпеливий войовник, котрий був би згоден орудувати в потребі більше мечем як плугом».[3, 282]

Козацький полковник та священник -Іван Шрам з першого українського історичного роману «Чорна ради» Пантелеймона Куліша каже: «Нехай лучче поляже од шаблі і од кулі, аби за добре діло, за цілість України, що ось розідрали надвоє». [4, 201]

Павло Грабовський у своїй творчості чітко окреслював питання незалежності, зокрема наведена цитата з поетичного послання «До українців» :

«Боже! Чи знайдеться край так зрабований, як Україна, чи ні? Люд наш, цупкими кайданами скований, гине без світла на дні».[1 , 170]

Великий український новеліст - Василь Стефаник у «Камінному хресті» в особі головного героя Івана Дідуха майстерно зобразив одночасно соціальний феномен та величезний національний біль.

Один з найвідоміших шістдесятників - Василь Стус надзвичайно багато зробив для утвердження української самоідентичності. Це не тільки його літературно-публіцистична-перекладацька спадщина, але послідовна громадянська позиція : «Бути радянським громадянином- це значить бути рабом… Чим більше тортур і знущань я зазнаю, тим більший опір проти системи наруги над людиною і її елементарними правами, проти мого рабства».

Улас Самчук у романі-хроніці «Марія» змалював уособлення глибокої теми національної ідентичності під гнітом історичних катастроф. Національна самосвідомість, на думку У. Самчука, зберігається лише завдяки сильним духом людям.

Григір Тютюнник зумів передати долю людини та національну самобутність, моральний вибір героя, глибоку національну гідність та особисту стійкість , зокрема у новелі «Три зозулі з поклоном» та повісті « Вогник далеко в степу».

Формування національної самосвідомості сьогодні набуває особливої гостроти та необхідності. На думку науковиці Тетяни Урись,[10,183] « … література є важливим джерелом формування та становлення національної ідентичності» через концепти, топонімію тощо. Художня література формує історичну пам'ять і національну свідомість суспільства. Розвиток мовленнєвої діяльності та формування національної свідомості також відбувається через художню літературу. Останнім часом продовжуються дискусії щодо класичної української літератури, яку потрібно замінити на пригодницьку, детективну та фантастику. Але неможливо сформувати читацьку компетентність без класичної літератури. Читацька компетентність, за педагогинею Тамілою Яценко,[13, 1]] має наступні структурні компоненти:

- культурний (твори українських письменників у контексті розвитку

світової літератури та культури);

- літературознавчий компонент (засвоєння теоретико-літературних понять та оперування ними в процесі роботи з текстом);
- інтерпретаційний компонент (індивідуальна інтерпретація читачів);
- аксіологічний компонент (людина як найвища цінність, свобода, рівність, толерантність);
- творчо-мовленнєвий (створення власних текстів різних жанрів).

У процесі літературної освіти відбувається формування та становлення читацької та ключової компетентності на основі компетентнісно орієнтованих знань. Саме тому важливою є робота з текстом, контекстуальною інформацією, ілюстративним матеріалом, медіатекстами.

Отже, література допомагає зрозуміти культурні, історичні, політичні процеси, які формують національну ідентичність. Водночас література є інструментом збереження національної пам'яті. Саме завдяки літературі просуваються, пропагуються та утверджуються національні цінності, традиції, звичаї, що надзвичайно актуально в реаліях сьогодення. Тому надважливим є вивчення літератури в аспекті національної самобутності, яка виступає як потужний інструмент боротьби за незалежність українського народу.

Література:

1. Грабовський Павло. Веснянки- Видавництво Кондор -2021- 176 с
2. Грінченко Борис. Моє щастя- Видавництво Кондор-2021 -192 с
3. Кобилянська Ольга. «За ситуаціями»- Видавництво Ранок- 2024 – 288 с.
4. Куліш Пантелеймон. «Чорна Рада».- ПП «КРИСТАЛ БУК», 2015.-224с.
5. Самчук Улас. «Марія» - К.: Знання, 2015
6. Стефаник Василь. Новели- Видавництво Книжковий клуб « Клуб Сімейного Дозвілля»- 2020 -334с
7. Стус Василь. «Листи до сина» упоряд., передм., коментарі Стуса Д.- Харків: Вид-во «Ранок», 2023.- 280 с.
8. Тютюнник Григір. Вибрані твори: Навч. посіб./Упорядкув., передм., прим. П.П .Засенка. К.: Грамота, 2008.-400 с.
9. Українка Леся. Поеми, драми, ліричні твори Видавництво Навчальна книга Богдан-2021- 334с
10. Урись Тетяна. Художня література як джерело формування національної ідентичності у культурній парадигмі розвитку особистості -Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 35, том 5, 2021- с. 183-189
11. Франко Іван. «Мойсей», «Іван Вишенський» - Видавництво Фоліо -2023 – 126 с.
12. Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 6 т.- К., 2003.-Т.1:Поезія 1837-1847.-С.348-354.
13. Яценко Таміла. Читацька компетентність учнів як ключове поняття сучасної шкільної освіти https://lib.litta.gov/ya

SLOW EDUCATION IMPLEMENTATION PROJECT IN THE DIDACTICS OF TECHNICAL SUBJECTS IN THE FIELD OF LOGISTICS

Nowicka Joanna
Dr.-Ing., Angelus Silesius Academy of Applied Sciences in Wałbrzych
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2826-6244
jnowicka@ans.edu.pl

Abstract

The aim of the article was to define the purpose, conditions and boundary conditions for the implementation of the slow education project in logistics education. The interdisciplinarity of logistics as well as the motivating nature of practical tasks and the shift to experience-based education, which translate quality over quantity in slow education. The research methods used in the article are: critical analysis of literature and found materials and a case study. In the first part, the author describes the main assumptions of the concept of slow education, in the second part technical education in logistics and in the third part an implementation project in logistics education on the example of technical subjects.

Keywords: logistics, slow, education, technology.

Introduction

Slow eduacation and slow management is a movement that is related to the slow movement, which has been promoted since the 1980s; it is a response to the fatigue of pressure, haste and the imposition of standards that are hardly possible to meet.

Logistics is an interdisciplinary field that combines transport, warehousing, process optimisation, IT ecology and supply chain management. Technical subjects reflect the realities of working in the industry - students learn naturally by solving real-world problems, developing interdisciplinary thinking and gaining practical experience.

Slow education is an approach that focuses on the quality of the learning process, rather than its speed and quantity of content. In the context of technical education in logistics, it means implementing teaching methods that allow students to understand better and assimilate knowledge through reflection, practice and the development of creativity.

The aim of this article is to describe the concept of implementing slow education in logistics education at the tertiary level, together with its determinants, using the example of technical subjects in the field of logistics. Nowadays, the task placed on higher education includes not only the intellectual development of young people, but also preparation for professional tasks and industry trends. While studying is a process of, as Urszula Ostrowska points out, pursuing a cognitive goal, including in particular the search for and formulation

of alternative hypotheses and/or theories, deepening, embracing or creating new knowledge However, changes in the labour market as well as the educational market have resulted in a shift towards imposing such a goal on academic education.

The main research hypothesis was that the use of the Slow Education approach in the didactics of technical subjects in the field of logistics improves the effectiveness of education through better learning, development of practical skills and greater motivation of students to work on real logistical problems.

In the first part, the author described the main assumptions of the Slow Education concept, in the second part technical education in logistics and in the third part an implementation project in logistics education on the example of technical subjects.

Foundations of slow education

Slow education is an initiative that started in the UK in 2002, as Natela Doghonadze points out, the rhythm of life is becoming faster and faster and education is trying to abuse this speed to meet the demands of society.

Slow education, like slow management, slow travellling and is part of the Slow Movement, which derives from Slow Food, as an alternative to mass-produced fast food, as a conscious, reflective and less hurried approach to life.

The slow education approach is based on several key principles

- According to Martin Holt, learning at a natural pace rather than imposed rigid time frames[1],
- According to Carl Honoré, a holistic approach to learning is necessary, encompassing not only the memorisation of information, but also emotional development, creativity and social skills [2],
- Teaching, according to Mika Grenier, should take into account the needs and interests of the learner, rather than simply following a curriculum. Instead of learning for tests, learning should be hands-on, project-based and experiential[3].

Slow education is a movement against the industrial, corporate approach to education based on tests and time pressure. Instead, individual pace of learning, deep learning, holistic development of the learner and consequently increasing the efficiency of learning through deliberately slowing down the learning process, in particular:

- reduction of stress among students and teachers resulting from excessive learning pace,
- development of practical skills, critical thinking and innovative approaches to problem solving,
- implementation of teaching methods that promote long-term memorisation of knowledge.

A comparison of traditional education and slow education shows key

1 M. Holt(2002), *It's Time to start the Slow School Movement* https://courses.educ.ubc.ca/socials/Articles/Maurice_Holt_Slow_Schools.pdf[dostęp 10.02.2025]

2 C. Honore(2005), In Praise of Slow : How a Worldwide Movement Is Challenging the Cult of Speed, Orion Publishing, s 11.

3 M. Granier(2022) Why every school needs both Holmes and Watson. https://sloweducation.co.uk/2015/02/18/why-every-school-needs-both-holmes-and-watson-by-mike-grenier/ [dostęp 10.02.2025]

differences in methodology, learning approaches and learning outcomes.

Table. 1. Comparison of traditional education with the concept of slow education

Criterion	Traditional learning	Slow education
Learning pace	Fixed, often fast, without flexibility	Slower, customised
Learning objective	Acquisition of knowledge according to the programme	In-depth understanding and personal development
Teaching methods	Lectures Textbooks Examinations	Interdisciplinary projects, Reflection, Experiential learning
Individualisation	Minimisation Everyone learns at the same pace	Full, Emphasis on own pace and interests
Technologies	Limited, traditional tools	Technology used consciously but not dominant
Pupil-teacher relationship	Hierarchical, the teacher is the authority	Mentoring, teacher as guide to learning
Application of knowledge	Focus on theory and tests	Practical experiences, experiments, learning in a real-world context

Source: own study.

Traditional education works well in systems when standardisation and efficiency are important. While Slow Education better develops creativity, critical thinking and social awareness, but requires more time and an individual approach. The Slow Education approach is particularly valuable in areas that require reflection, innovation and deep understanding. Slow education is based on a deep, engaging and interdisciplinary approach to learning.

The Slow education movement can be seen in various countries through alternative education systems, school reforms and educational initiatives. Good examples are Finland with its model of education without pressure and standardisation or Italy with its method. Slow Education is implemented worldwide in various forms, from entire education systems (Finland, Denmark) to specific teaching methods (Montessori, Inquiry- Based Learning). The most important effects of this method are a lighter workload for students, greater autonomy in learning and the development of creativity.

2. Edukacja techniczna w logistyce

Logistics is the science and practice that deals, as the European Logistics Association, ELA, points out, with the organisation, planning, control and

execution of the movement of goods from their manufacture and acquisition, through production and distribution, to the final consumer, with the aim of satisfying the requirements of the market, at a minimum cost and with a minimum commitment of capital[4].

Logistics, according to I. Grabarski, I.Rutkowski, W. Wrzosek, in a broad sense, is an integrated system of shaping and controlling the processes of physical flow of goods and their informational conditions, aiming at achieving the most favourable relations between the level of provided services and the level and structure of related costs.[5]

The TSL (transport, forwarding, logistics) sector represents a sector that is dependent on technical change and the latest technology. Technology and the latest technical solutions determine the possibilities for realising not only traditional logistics processes such as storage and transport, but also supply chain management.

Logistics faces challenges in 2025 that could significantly impact its growth, according to trade news. According to November 2024 data from the Polish Economic Institute, entrepreneurs in the TSL sector cite rising labour costs, economic uncertainty, high energy prices and labour shortages as key barriers[6].

According to consultancy Aspekt, 2025 promises to be a time of disruptive change in the logistics and warehousing industry. Key technological innovations could completely revolutionise the way operations are run, and in the face of dynamic technological advances, companies will have to be flexible to meet new challenges, but this is the most important and only way to remain competitive and efficient in a demanding market[7].

As Olaf Wisniewski, editor of the Halo Katowice portal, points out, academic education provides great opportunities for personal development. It is a time in which you can explore your chosen field of interest, improve your competences and gain valuable experience. Regardless of the field, studying influences a number of practical aspects which are useful in professional and private life[8].

As K. Oflakowski pointed out in July 2024, from the INFOR portal: a number of industry reports indicate better performance in trade and a more favourable outlook for the contract logistics industry, which is expected to grow by 4.2% according to the latest forecasts. According to the forecasts cited by the author, the world is returning to pre-pandemic growth rates, Europe will no longer be a global drag. Every year, industry reports show that it is the shortage

4 https://www.clog.fr/definition-logistique/[dostęp 10.02.2025]

5 Garbarski L., Rutkowski I., Wrzosek W., Marketing, punkt zwrotny w nowoczesnej firmie, PWE, Warszawa 2001, s 15.

6 https://www.wiadomoscihandlowe.pl/logistyka-dla-handlu/jaki-bedzie-2025-rok-dla-branzy-logistycznej-rozwoj-fulfillmentu-i-transgraniczna-logistyka-e-commerce-daja-powody-do-optymizmu-2522781/[dostęp 10.02.2025]

7 *Trendy w logistyce 2025*, https://www.aspekt.net.pl/blog-kreskowy/trendy-w-logistyce[dostęp 10.02.2025]

8 O.Wiśniewski(2023), *Praktyczne aspekty studiowania. Jakie umiejętności i doświadczenie można zdobyć podczas studiów?* https://halokatowice.pl/praktyczne-aspekty-studiowania-jakie-umiejetnosci-i-doswiadczenie-mozna-zdobyc-podczas-studiow/ [dostęp 10.02.2025]

of skilled staff that is the industry's primary challenge[9].

Logisticians are educated in the school system, formal education at secondary school level, higher education - bachelor, engineer and master. At engineering degree level, there is more emphasis on technical aspects, automation and IT systems. At the master's, second degree level, the curriculum includes advanced data analysis, optimisation of logistics systems and collaboration with global supply networks.

Key trends in logistics education include the following:

- Automation and artificial intelligence,
- Greening and green supply chains,
- Digitalisation and IoT in logistics,
- Logistics 4.0 using blockchain, drones and other high-tech solutions.

Logistics education in universities should combine a practical approach, interdisciplinarity and technological innovation. Cooperation with industry, the use of simulations and the implementation of Slow Education can significantly increase the quality of education and prepare students for the challenges of modern logistics.

In the context of logistics education, the implementation of these principles could look like the one proposed by the author in the summary in Table 1 to M. Holt's 2002 principles. Logisticians are educated in the school system, formal education at secondary school level, higher education - bachelor, engineer and master. At engineering degree level, there is more emphasis on technical aspects, automation and IT systems. At the master's, second degree level, the curriculum includes advanced data analysis, optimisation of logistics systems and collaboration with global supply networks. Key trends in logistics education include the following:

- Automation and artificial intelligence,
- Greening and green supply chains,
- Digitalisation and IoT in logistics,
- Logistics 4.0 using blockchain, drones and other high-tech solutions.

Logistics education in universities should combine a practical approach, interdisciplinarity and technological innovation. Cooperation with industry, the use of simulations and the implementation of Slow Education can significantly increase the quality of education and prepare students for the challenges of modern logistics.

In the context of logistics education, the implementation of these principles could look like the one proposed by the author in the summary in Table 1 to M. Holt's 2002 principles.

9 K. Oflakowski, (2024), Prognozy po pierwszym półroczu 2024 r. są lepsze dla PKB, handlu i światowej logistyki, https://ksiegowosc.infor.pl/wiadomosci/6667128,prognozy-po-pierwszym-polroczu-2024-r-sa-lepsze-dla-pkb-handlu-i-swiatowej-logistyki.html[dostęp 10.02.2025]

Table 1. Principles of slow eduaction in logistics based on M. Holt's principles

Principles of M. Holt	Application in logistics
No courses - studies and projects instead	Students can work in small groups under the supervision of mentors, They work on real logistical problems, They work with transport companies and distribution centres,
Open-ended problems instead of predefined topics	Students combine different areas of knowledge, e.g. design, ecology and management Work on interdisciplinary projects They experiment with solutions
No traditional lecture theatres - there are open, dynamic spaces	Learning space adapts to project work, includes warehouse simulation Flexible spaces for teamwork, room with conference table, white-board, overhead projector - room set-up to allow for teamwork
No uniform schedule	Students work on one specific logistics problem for one to two weeks and the work cycle includes research, design, testing and presentation and on another problem three weeks, while on a third problem one week.
No assessments	Students create a digital portfolio containing project documentation, problem analyses and proposed solutions, Instead of lecturer evaluations, projects are assessed by industry experts for their applicability

Source: own study.based on: M. Holt(2002), It's Time to start the Slow School Movement https://courses.educ.ubc.ca/socials/Articles/Maurice_Holt_Slow_Schools.pdf[dostęp 10.02.2025]

The implementation of Slow Education in the didactics of technical subjects in logistics studies is justified for several reasons. The traditional division into courses and short classes is not conducive to learning a comprehensive understanding of logistics systems, and only a deep, process-based and natural immersion in learning guarantees the success of professional education.

3. Project for the implementation of Slow Management in education using the example of technical subjects in logistics

The first step of the project was to analyse the curriculum of the logistics studies programme. at the Angelus Silesius University of Applied Sciences in Walbrzych, Logistics is an industry in which work is under constant pressure of time and deadlines, plans, guidelines. The education of logistics engineers includes, even at Bachelor's level, an extensive range of subjects, specialist subjects such as warehousing, transport, supply chain management, but also law, customs procedures, psychology.

In the training programme for logistics engineers at the Angelus Silesius Academy of Applied Sciences in Wałbrzych, elements indicative of slow education can be found. Analysing the curriculum especially in the context of sustainable supply chain management, ecological logistics and a quality-focused learning approach.

The full application of slow education allows for:

- practical learning,
- reduced stress and increased motivation,
- better preparation for work in the logistics industry,
- development of analytical and problem-solving skills.

Logistics education, in terms of technical education, includes an interdisciplinary approach by integrating logistics with ecology, economics and management. The use of working methods such as case studies with an emphasis on in-depth analysis of problems and their long-term solutions is an approach that directly relates to the slow direction. Experience-based education e.g. study visits, group projects, mentoring from experienced logisticians. Simulations e.g. Revas, demonstrating the practical pledge of knowledge in real projects.

Based on the above analysis, the author proposed a three-stage implementation design, which is presented in Table 2. The key assumptions of the presented implementation are:

- The use of logistical practical projects that serve the flow of knowledge of information instead of a one-way flow,
- Studying logistics involves exploring selected topics, moving from a quantity of topics or issues to in-depth analysis and practical application of knowledge,
- Monitoring of the student's progress and the process of change in the 3.5 learning cycle of the bachelor's degree, engineering degree and / or master's degree II instead of assessing only the end results,
- Mentoring and educational coaching in logistics education means that the academic teacher is not only a 'source of knowledge', but provides help, content-related support when the student raises his/her doubts, queries,
- Interdisciplinary cooperation in logistics education, allows for combining perspectives and deriving shared, added value in the context of problems.

Table 2. Project to implement slow education in technical subjects in logistics studies

1 Phase Diagnostics and preparation • analysis of existing teaching methods and learning pace problems • consultation with teachers, students and technical employers, • development of new projects, case studies, lesson plans **methods and tools: laboratories, consultation, prototyping**
2 Phase. Piloting the programme • training teachers in the new teaching methodology, • implementation of the new methods in selected subjects, e.g. automation, engineering graphics, • monitoring results and effectiveness • modification based on feedback from academic teachers and students **methods and tools: design thinking, projects, case studies**

3 Stage. Full implementation and scaling

- extension of slow management to other subjects and courses,
- improvement of working methods and tools,

methods and tools: internships, engineering competitions, discussions, project reports.

Source: own study.

The idea of slow education is entering, as P.A. Gouthro points out. into adult education, especially in relation to theoretical learning. Adults need to be actively involved in the process of developing knowledge and understanding, with sufficient reading time to gain insight and initial understanding of current theories, followed by reasoned and in-depth discussions, debates, brainstorming and idea generation [10].

The proposed model of slow education in technical subjects in the field of logistics fits directly into the natural process of education, allowing time for reflection and strategic decision-making. Referring to the indicated main elements of slow education according to M. Tania, it is worth pointing out that:

- A slow state of mind means developing reflective thinking in technical learning,
- Exploring natural rhythm and individualising the learning process,
- Focusing on the process with the application of design techniques and problem solving,
- Links between technical knowledge and reality [11].

Students in the slow education model can learn a thoughtful approach to solving technical problems instead of relying on quick answers. Adaptability and creativity, which is key in engineering and technology, is improved. Students assimilate knowledge naturally without time pressure which increases their motivation. Learning in the slow education model takes place in accordance with their individual needs and interests. Learning becomes more practical and engaging, students develop skills of analysis, creativity and innovative thinking, crucial in the tech industry. Students learn how technology affects the environment and society, and the collaborative skills that are key in engineering and research work are developed.

Summary

Slow Education in the teaching of technical subjects can provide a counterbalance to traditional methods based on the rapid familiarisation of information and standardised tests. The implementation of Slow Management is not only a change in teaching methods, but also a transformation of the whole approach to the teaching process. In logistics, the transition from fast to slow education will, according to the author, allow for:

- better understanding and memorisation of technical knowledge through

10 Gouthro P. A. (2018) Taking Time do learn: The importance of Theory for Adult Education, Adult Education Quartely.Pieejams https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0741713618815656?journalCode=aeqb [dostęp 10.02.2025]

11 M. Tani (2019), A vision of „Slow" education, Education matters, Pieejams, https://www.educationmattersmag.com.au/a-vision-of-slow-education/[dostęp 10.02.2025]

more practical exercises,

- reduced stress for students and teachers by slowing down the pace of work and eliminating unnecessary pressure,
- greater satisfaction with the learning process for the teacher, who can focus on the quality rather than the quantity of material taught.

The concept of Slow Education stems from improving the quality of teaching and adapting it to the real needs of students and the labour market, aiming to assimilate knowledge, reduce stress and increase learning efficiency.

Slow education in technical subjects, is an innovative method that allows for in-depth learning through projects, reflection and practice. Students learn at their own pace, develop creativity and work on real-world problems, which prepares them for their future careers.

Bibliography:

1. Garbarski L., Rutkowski I., Wrzosek W.(2001), *Marketing, punkt zwrotny w nowoczesnej firmie*, PWE, Warszawa
2. Gouthro P. A. (2018) *Taking Time do learn: The importance of Theory for Adult Education*, Adult Education Quartely.Pieejams https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0741713618815656?journalCode=aeqb [dostęp 10.02.2025]
3. Honore C. (2005), In Praise of Slow : *How a Worldwide Movement Is Challenging the Cult of Speed*, Orion Publishing,
4. https://www.clog.fr/definition-logistique/[dostęp 10.02.2025]
5. https://www.wiadomoscihandlowe.pl/logistyka-dla-handlu/jaki-bedzie-2025-rok-dla-branzy-logistycznej-rozwoj-fulfillmentu-i-transgraniczna-logistyka-e-commerce-daja-powody-do-optymizmu-2522781/[dostęp 10.02.2025]
6. M. Granier(2022) *Why every school needs both Holmes and Watson*. https://sloweducation.co.uk/2015/02/18/why-every-school-needs-both-holmes-and-watson-by-mike-grenier/[dostęp 10.02.2025]
7. M. Holt(2002), *It's Time to start the Slow School Movement* https://courses.educ.ubc.ca/socials/Articles/Maurice_Holt_Slow_Schools.pdf[dostęp 10.02.2025]
8. Oflakowski K., (2024), *Prognozy po pierwszym półroczu 2024 r. są lepsze dla PKB, handlu i światowej logistyki,* https://ksiegowosc.infor.pl/wiadomosci/6667128,prognozy-po-pierwszym-polroczu-2024-r-sa-lepsze-dla-pkb-handlu-i-swiatowej-logistyki.html[dostęp 10.02.2025]
9. Ostrowska U., *Dyskurs w edukacji akademickiej*, Przegląd pegagogiczny https://przegladpedagogiczny.ukw.edu.pl/archive/article/374/dyskurs-w-edukacji-akademickiej/article.pdf [dostęp 10.02.2025]
10. Tani M.(2019), *A vision of „Slow" education*, Education matters, Pieejams, https://www.educationmattersmag.com.au/a-vision-of-slow-education/ [dostęp 10.02.2025]

11. Trendy w logistyce 2025, https://www.aspekt.net.pl/blog-kreskowy/trendy-w-logistyce[dostęp 10.02.2025]

12. Wiśniewski O. (2023), *Praktyczne aspekty studiowania. Jakie umiejętności i doświadczenie można zdobyć podczas studiów?* https://halokatowice.pl/praktyczne-aspekty-studiowania-jakie-umiejetnosci-i-doswiadczenie-mozna-zdobyc-podczas-studiow/ [dostęp 10.02.2025]

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ГОЛОСОВИХ ІНТЕРФЕЙСІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Романюк Олександр Никифорович
Професор кафедри програмного забезпечення ВНТУ

Снігур Анатолій Васильович
Доцент кафедри обчислювальної техніки ВНТУ

Величко Ніна Петрівна
Директор ліцею №1 м. Немирова ім. М.Д. Леонтовича

Інтерактивні голосові інтерфейси (ІГІ) [1-4] в навчальному процесі стають важливим елементом сучасної освіти, забезпечуючи новий рівень взаємодії між студентами та навчальними матеріалами.

ІГІ мають здатність розпізнавати голосові команди користувачів. Це забезпечується за допомогою технологій автоматичного розпізнавання мови, які перетворюють звукові хвилі в текст. Після того, як мова перетворена на текст, система аналізує запити. Це включає семантичний аналіз, визначення намірів та визначення сутностей. Після обробки запиту система генерує відповідь, яку перетворюють на мову за допомогою технологій синтезу мови. Це дозволяє користувачам отримувати зрозумілі і природні відповіді. Для підвищення точності відповідей ІГІ повинні розуміти контекст запитів. Це може включати історію розмови, особисту інформацію користувача та загальні дані, що впливають на взаємодію. Системи повинні вміти керувати ходом діалогу, розуміючи, коли необхідно задати уточнююче питання, коли переадресувати запит до іншої системи або коли закінчити розмову.

ІГІ дозволяють не лише автоматизувати процеси навчання, але й значно покращити доступність інформації для різних категорій користувачів, зокрема для осіб з обмеженими можливостями. Використання голосових інтерфейсів у навчанні дозволяє здійснювати інтерактивне навчання в режимі реального часу, надаючи студентам можливість взаємодіяти з навчальними платформами за допомогою голосових команд.

Інтерактивні голосові технології мають широкий спектр застосувань у навчальному процесі: від голосових помічників до складних навчальних платформ, що дозволяють вести діалоги з студентами, надаючи їм зворотний зв'язок та інструкції. Наприклад, голосові інтерфейси можуть бути інтегровані в електронні підручники, що дозволяє студентам отримувати відповіді на запитання без необхідності використовувати клавіатуру чи мишу. Це особливо корисно для дітей або осіб з фізичними обмеженнями/ Завдяки розвитку технологій машинного навчання та обробки природної мови, голосові інтерфейси здатні розпізнавати не лише чітко сформульовані команди, але й реагувати на розмови з елементами запитів або уточнень.

Така інтерактивність дозволяє створювати персоналізовані навчальні середовища, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Крім того, інтеграція голосових інтерфейсів може сприяти розвитку мовних навичок студентів, а також розширювати можливості дистанційного навчання. Студенти можуть спілкуватися з навчальними системами незалежно від місця знаходження, що особливо актуально в умовах постійно змінюваних освітніх реалій.

Віртуальні асистенти, як-от Google Assistant чи Amazon Alexa, можуть бути використані в навчальних закладах для надання миттєвих відповідей на питання студентів. Наприклад, студент може запитати про терміни заліків або отримати пояснення складних термінів чи концепцій з предмету. Ці помічники можуть навіть допомогти з організацією часу, нагадуючи про дедлайни.

Вони можуть бути корисними для студентів з обмеженими можливостями, наприклад, для людей з порушеннями зору або моторики. Голосовий інтерфейс може допомогти у навігації по цифрових матеріалах, читанні текстів або доступі до онлайн-лекцій.

Навчальні програми з голосовим керуванням використовують технології розпізнавання мови для полегшення взаємодії з користувачами. Вони можуть бути дуже корисними для вивчення мов, а також для покращення навичок в інших сферах знань. Ось кілька прикладів таких програм.

Duolingo – це популярна програма для вивчення іноземних мов, яка інтегрує голосове керування для навчання правильній вимові. Студенти можуть виконувати вправи, повторюючи фрази, а програма дає зворотній зв'язок на основі їхньої вимови. Це допомагає користувачам покращувати вимову та слухову сприйнятливість. Після виконання вправи студент вимовляє слова або фрази, а система аналізує вимову, порівнюючи її з правильною. При цьому програма може коригувати помилки та давати поради для вдосконалення.

Ця програма Rosetta Stone також орієнтована на вивчення іноземних мов і має інтерактивні голосові вправи для покращення вимови. Вона використовує технологію розпізнавання мови для надання зворотного зв'язку, дозволяючи користувачам виправляти свою вимову в режимі реального часу. Користувач вимовляє слова або фрази, а програма дає оцінку їхній точності. Використовуються спеціальні вправи для тренування слуху та вимови в контексті реальних ситуацій.

Програма Google Assistant може бути інтегрована з навчальними програмами або використовуватися окремо для організації навчального процесу. За допомогою голосових команд можна ставити запитання, отримувати відповіді на навчальні питання або отримувати нагадування про важливі події, наприклад, дедлайни чи заняття. Студенти можуть задавати питання щодо різних тем, і Google Assistant надасть корисну інформацію або зможе допомогти із організацією часу.

Ця програма Speechling допомагає учням вивчати іноземні мови через тренування вимови. Програма має голосовий тренажер, який дає зворотний

зв'язок за вимовою учня, а також пропонує записані аудіо від носіїв мови.

Студенти повторюють фрази і записують їх через мікрофон. Програма порівнює їхню вимову з ідеальною вимовою і дає зворотний зв'язок.

Voxy є інструментом для вивчення мов, з акцентом на інтерактивність і голосове керування. Програма використовує реальні ситуації та контекст для навчання, дозволяючи студентам покращити вимову, слухову сприйнятливість і розмовні навички. Студенти можуть слухати та повторювати фрази в реальному часі, а система визначає, наскільки точно вони вимовляють слова.

Ці програми з голосовим керуванням не тільки допомагають студентам покращувати навички вимови, але й стимулюють інтерактивний підхід до навчання, що робить процес більш захоплюючим і персоналізованим.

При використанні ІГІ треба забезпечити захист персональних даних студентів, оскільки голосові інтерфейси можуть записувати приватну інформацію, яку потрібно належним чином захищати.

Таким чином, ІГІ створюють більш природне і інтерактивне середовище для навчання, що дозволяє студентам отримувати більш персоналізовану і ефективну освіту.

Список використаних джерел

1. Magic EdTech. «The Promise and Power of Voice-Driven Teaching Assistants.» Magic EdTech, 9 жовтня 2023. URL: https://www.magicedtech.com/blogs/the-promise-and-power-of-voice-driven-teaching-assistants/

2. Голдштейн, Б. Голосові інтерфейси: від теорії до практики. Київ: Техніка. 2019. 320 с.

3. Мельник, О.В. Штучний інтелект у взаємодії з людиною: голосові системи. Львів: Літера. 2021. 210 с.

4. Сірик, З.П. Голосові асистенти і машинне навчання. Одеса: Астропринт. 2018. 278 с..

ЗМІСТОВНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ НАПОВНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ АКАДЕМІЧНОГО УСПІХУ В УНІВЕРСИТЕТАХ США: АКАДЕМІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Цимбалюк Світлана Миколаївна,
викладачка кафедри іноземних мов і методик їх навчання,
аспірантка кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Факультету педагогічної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
s.tsymbaliuk@kubg.edu.ua

Науковий керівник – Братко Марія Василівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Київського університету імені Бориса Грінченка

Центр академічного успіху є новітнім простором для вивищення навчальних результатів студентів. Їхня діяльність спрямована на надання академічної підтримки, сприяння адаптації до навчального процесу, залучення до життя в кампусі та допомогу в успішному завершенні навчання та підготовки до кар'єри. Комплексний підхід у роботі центрів підтримує психічне і фізичне благополуччя студентів, сприяє подоланню труднощів, постановки реалістичних цілей та досягнення їх. Цей підхід також передбачає, що студенти беруть на себе відповідальність за своє навчання [2]. Для досягнення поставлених цілей Центри пропонують комплекс програм та технологій, серед яких - тьюторство (tutoring), додаткове навчання (supplemental instructions), менторство (mentoring), академічний коучинг (academic coaching), семінари з академічних стратегій (academic strategies workshops) та академічне консультування (academic advising).

Сучасні питання щодо забезпечення якості вищої освіти тісно пов'язані з орієнтацією на студента. У такій освітній системі ключову роль у підвищенні залученості студентів до університетського життя мають відігравати Служби підтримки студентів [4]. Дослідження свідчать, що використання технологій підтримки допомагає студентам краще орієнтуватися в академічному середовищі. Це підтверджується програмами для першокурсників, які передбачають заходи для полегшення адаптації, зокрема залучення до студентських спільнот, ознайомлення з традиціями університету, надання консультацій та підтримки у навчанні [3].

Центр викладання та навчання (Center for Teaching and Learning) у Стенфордському університеті (Stanford University) пропонує програму академічного консультування, яка надає всебічну підтримку студентам протягом усього навчання, починаючи з моменту вступу і до завершення університету. Академічні консультанти допомагають з вибором курсів, спеціальності, підготовкою до професійної діяльності та можливостями для

проведення досліджень. Центри пропонують кілька програм підтримки, адаптованих до різних потреб. Серед них є програми для першокурсників, студентів, які перевелися з іншого закладу вищої освіти, бакалаврів та тих, хто планує продовжити навчання після завершення бакалаврату. Програма академічного консультування також займається реалізацією академічної політики для бакалаврів, включаючи перегляд успішності, сприяння поновленню після академічної відпустки та розгляд особливих запитів.

Програма для першокурсників націлена на підготовку до навчання та розвиток їхнього потенціалу в університеті. Академічний радник є важливим ресурсом першого року навчання, допомагаючи студентам обирати заняття, які не тільки відповідають їхнім інтересам, але й дозволяють експериментувати та досліджувати нові теми. Студенти отримують доступ до освітніх, практичних і культурних можливостей за межами аудиторії, таких як дослідницькі проекти, стажування в державних установах, мистецькі події, кінопокази, екскурсії та багато іншого.

Програми академічного консультування Frosh 101 і Transfer 101 є дискусійними курсами, створеними для підтримки першокурсників у перехідний період до життя в динамічному середовищі Стенфордського університету. На цих курсах старшокурсники допомагають новачкам адаптуватися, будуючи спільноту та виступаючи «гідами» протягом першої чверті навчання. Щотижневі заходи та обговорення у рамках Frosh 101 і Transfer 101 створюють простір для налагодження дружніх стосунків, отримання корисних порад, розвитку навичок управління стресом, адаптації до різноманітного середовища, постановки цілей та рефлексії в новому університетському середовищі. Програма академічного консультування є допоміжним інструментом для адаптації в кампусі, входження в академічну спільноту та сприяє позитивному ставленню до навчання.

Програма академічного консультування доступна також для старших курсів університету. Студенти забезпечуються набором інструментів завдяки, яким вони матимуть змогу скеровувати своє мислення, полегшити академічне планування та отримати консультацію щодо післядипломної освіти. Здобувачам вищої освіти надається підтримка у вирішенні академічних та особистих проблем. Такий інструмент як академічне планування та інтелектуальний розвиток (Academic Planning and Intellectual Development) забезпечує консультування студентів з питань вибору курсів, продовження освіти після паузи. Академічний консультант допомагає розробити план подальшого навчання в університеті, розкриває можливості студента [1].

Отже, Центр викладання та навчання у Стенфордському університеті надає студентам всебічну підтримку через програму академічного консультування, яка супроводжує їх протягом усього навчального шляху. Програма допомагає з вибором курсів, спеціалізацій, плануванням кар'єри, дослідницькими можливостями та забезпечує доступ до освітніх, культурних і практичних ресурсів. Особливу увагу приділено першокурсникам і студентам, які перевелися, через програми Frosh 101 і Transfer 101, що

сприяють їхній адаптації до життя в університеті та розкриттю потенціалу. Для студентів старших курсів передбачено консультації з академічного планування, інтелектуального розвитку й післядипломної освіти. Ця програма є ключовим елементом у побудові позитивного досвіду навчання, сприяючи академічному та особистому зростанню студентів і їхній успішній інтеграції в академічну спільноту.

Література:

1. Academic advising. Retrieved from: https://advising.stanford.edu/ [in English]
2. Academic Coaching Manual 2019–2020. Retrieved from https://asc.tamu.edu/ASC/media/library/FINAL_coaching-manual_2019.pdf
3. McDaniel, N., James, J., & Davis, G. (2000). THE STUDENT SUCCESS CENTER AT AUBURN UNIVERSITY. Retrieved from: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/108648220000500106 [in English]
4. Irimie, S. (2010). MENTORING AND TUTORING IN THE STUDENT SUPPORT SERVICES CONTEXT. Review of International Comparative Management. Volume 11, Issue 1

СОЦІОЛОГІЯ
SOCIOLOGY

GLOBALIZATION IN THE CITY: IMPACT ON SPACE, CULTURE, AND EVERYDAY LIFE. A CASE STUDY OF RZESZÓW AS A CITY IN A PERIPHERAL REGION OF THE EUROPEAN UNION

Bieś Krystian
master, University of Rzeszów
krystian.bies@urz.pl

Abstract:
The article discusses the impact of globalization on urban development, social changes, and urban space. The global process of integration is associated with various phenomena, such as transformations in the structure of cities, increased mobility of people and goods, and the dominance of large multinational corporations. The authors analyze how globalization affects urban culture, social diversity, and the spatial organization of cities, emphasizing the role of technology and media in shaping contemporary urban spaces. These changes lead to new forms of modern cities, which increasingly differ from traditional urban models, creating diverse spaces in terms of functions and access to resources.

Keywords: globalization, urban development, urban space, urban transformation, mobility, multinational corporations, urban culture, global society

Introduction

The Great Geographical Discoveries, dated to the turn of the 15th and 16th centuries, transformed the face of both the contemporary and modern world. Few at the time could have imagined that such a monumental discovery or the uncovering of a new world beyond Europe would revolutionize the world as we know it in the 21st century [5, p. 81]. Researchers of globalization phenomena unequivocally date its origins to the era of the Great Geographical Discoveries, when the conquest of the world began, spreading the then-dominant culture of the European circle globally. This process simultaneously contributed to the degradation of certain native cultures and traditions of contemporary civilizations, primarily Pre-Columbian ones. [2, p. 261 – 262].

The above excerpt invites reflection on various aspects of globalization and how it is perceived by society. Globalization, as a process of spreading

dominant social, economic, and political patterns across the globe, is a complex phenomenon that touches virtually every sphere of life. As the definition suggests, it is a process of universalization in which behaviors, norms, or values become global, and the boundaries between different cultures and social systems begin to blur [6, p. 241].

It is worth noting that globalization, as a process shaping the modern world, has diverse impacts on many aspects of social, cultural, and economic life. This is reflected in research I conducted in April 2023 using the CAWI (Computer-Assisted Web Interview) technique among the residents of Rzeszów on a sample of 189 participants. The study aimed to understand how globalization influences urban spaces, culture, and the daily lives of residents.

The results [Chart 1] illustrate that the residents of Rzeszów primarily associate globalization with the economy and society, identifying these areas as the most significant in the context of its impact on daily life. Less emphasis on politics and culture suggests that, although these spheres hold importance, they are not perceived as crucial in people's everyday experiences. Globalization, understood as a process of universalization where values and norms transcend cultural boundaries, becomes the foundation of many changes that permanently embed themselves in the structure of modern societies.

Chart 1 - Respondents' Associations with the Concept of Globalization

Globalization and the Shaping of Contemporary Cities

The process of globalization has significantly influenced the shape of contemporary cities, which until recently stood out against the backdrop of surrounding areas. According to data from the KOF Globalization Index 2024, which monitors the changes in the level of globalization across countries since 1970 in the economic, social, and political spheres [9], Poland has achieved a score of 78%. For Polish cities, this means they are also becoming part of a global network of connections, which is associated with the growing influence of globalization processes on their structure, economy, and society. The changes brought by the 21st century have caused cities to lose their uniqueness, becoming part of larger global processes. In the past, cities served as socio-economic centers, gathering strategic objects, which have now moved into the virtual sphere, as seen in the case of financial markets [1, p. 233]. This change marks the breakdown of the traditional idea of a city as a center of life with a unique national structure. Contemporary urban agglomerations and their inhabitants transcend local boundaries, with companies and organizations having branches all over the world. Cities are becoming transnational spaces, losing their local uniqueness in favor of a global network of connections [4, p. 94-106]. This phenomenon also has a distinct impact on the consumer market. In the past, a trip to the city was an event that provided access to products that were unavailable locally. Today, shopping mainly takes place in the virtual world, with consumers having the opportunity to purchase products from around the globe, with home delivery options [1, p. 233]. Globalization has also affected local communities, which have become places for the development of new trends. Despite the loss

of local values, contemporary cities are able to use the unique characteristics that distinguish them to preserve their identity in the global context. This process, although it may lead to homogenization, simultaneously allows cities to draw from their own uniqueness, creating spaces with a universal dimension [4, p. 94-106].

Rzeszów, although located on the periphery, is an excellent example of a city that is developing dynamically, attracting attention thanks to unique architectural elements, rich culture, and a skillful combination of tradition and modernity. Symbolic for the city are buildings like SkyRes, one of the tallest buildings in the region, which underscores Rzeszów's aspirations to be a modern center of eastern Poland. Through organizing numerous cultural events, local festivals, and developing tourism infrastructure, the city proves that its peripheral location does not exclude it from becoming an important point on the cultural and tourist map of the country.

As further inspiring examples of cities with global renown, London and Edinburgh can be mentioned. These metropolises attract tourists from all over the world due to their unique atmosphere, rich history, and literary connections. Edinburgh has become a symbol of the magical world of Harry Potter, gaining iconic status in the eyes of millions of fans. London, on the other hand, being J.K. Rowling's second home, has served as a backdrop for many significant literary events, attracting lovers of culture and history. While both London and Edinburgh are metropolises, their examples show how unique characteristics can attract attention, inspiring cities like Rzeszów to develop their own potential.

An interesting aspect of contemporary cities, especially in the context of Edinburgh and London, that sets them apart in the global space, is the phenomenon of "Instagrammable places." These popular locations, due to their uniqueness, have become destinations for mass travel and are often photographed, serving as a sort of showcase of a given place in the digital world. Research in this area has shown that almost 82% of respondents consider these places to be a manifestation of globalization, with 43% being entirely certain of this statement. Only 7% of people disagreed, and just 2% expressed doubts. This trend fits perfectly into the modern world, where social media, especially Instagram, has a huge influence on the perception of places, thus shaping the global image of reality. Particularly among younger generations, social media dictate what is popular and what is not, and the research results show a clear relationship between age and the attitude towards this phenomenon. This phenomenon not only highlights the growing role of technology in shaping contemporary tourism but also shows how globalization influences the perception and popularity of traditional, historical places in the context of the modern world.

Chart 2 - Opinions on the Relationship Between the Emergence of Instagrammable Places and Globalization

Changes in cities related to migration, the flow of cultural, social, and economic capital, are leading to greater diversity. The emergence of new local communities with unique cultures contributes to the creation of the transnational character of cities [4, p. 94-106]. This phenomenon is evident not only in the

social sphere but also in daily life, including in fashion. According to the research conducted [Chart 3], 85% of respondents perceive the influence of globalization on shaping fashion, pointing to the dominance of global clothing brands such as Zara, H&M, Reserved, and sports giants like Nike and Adidas. This phenomenon highlights how fashion has become a global trend, which is clearly visible in urban spaces and present in every corner of the city.

Chart 3 - The Influence of Global Trends on People's Fashion Style

As cities become increasingly diverse and globalized, their spaces are shaped by the presence of transnational corporations, which have a decisive impact on social, political behaviors, and urban economies. According to data [Chart 4], 55% of respondents notice the presence of global brands in their daily urban space, such as Tesla, Apple, Samsung, and Nestlé. Another 27% of respondents claim that they encounter these brands rather sporadically. As a result, urban space is dominated by the presence of international companies, which affects the lifestyle of residents, consumption patterns, and the organization of space. Changes have also affected the dimension of work. Nowadays, it is possible to work from any location and at any time, which was not possible before. Manuel Castells believes that globalization has positively influenced the innovativeness of cities, enabling work in transnational corporations from anywhere in the world [1, p. 233].

Chart 4 - The Presence of Global Brands in the Place of Residence, Work, or Study

Not only global brands shape contemporary cities, but also cultural changes resulting from the growing international exchange. One example of this phenomenon is the increasing popularity of world cuisines, such as Asian, American, Mediterranean, etc., in cities, especially in European countries like Poland. Research shows that 89% of respondents from Rzeszów perceive the impact of globalization on the development of foreign cuisines, considering it a natural element of the internationalization process. Respondents note the rise in the number of restaurants offering dishes from various parts of the world. Only 11% of respondents do not notice this phenomenon. This illustrates how globalization permeates local culinary customs, changing not only lifestyles but also the eating habits of urban residents.

Chart 5 - The Presence of Restaurants Serving International Cuisine in the Respondent's Surroundings

In the context of changes in urban space, globalization also influences the development of new technologies that have become an integral part of the urban landscape. According to research [Chart 7], 82% of respondents noticed the presence of new technologies in urban spaces, such as multimedia information boards and self-service ticket kiosks. Interestingly, 36% of respondents stated that these changes are clearly noticeable, while 46% considered them to be somewhat visible. Only 9% of respondents did not notice such innovations, suggesting that these technologies have already become a common element of urban infrastructure. They are changing the way we navigate cities and shaping daily interactions between residents and public spaces in line with the concept of

a Smart City. A smart city is considered to be a space where traditional networks and services become more efficient through the use of digital technologies, benefiting both residents and businesses [8].

Chart 6 - Noticeability of the Impact of New Technologies in Urban Spaces

One of the most important aspects related to globalization is the organization of urban space. Research has shown that 77% of respondents believe that the most important institutions, such as shopping centers, galleries, or train stations, are located in the central points of cities. Only 17% of respondents consider the most important facilities to be located outside the city center. This demonstrates how globalization impacts urban planning, leading to the centralization of the most important functions of the city in its heart. As a result, residents have easier access to key services, but at the same time, competition for space increases, which changes the character of cities.

Chart 7 - Concentration of Key Institutions and Centers in the Central Points of the City

Disneyfication and Urban Space in the Context of Globalization

Globalization, a phenomenon that influences all aspects of contemporary life, brings about various changes in urban space. One of the more controversial and ambiguous processes associated with globalization is known as disneyfication. This process refers to the transformation of authentic, local cultural, historical, and spatial elements into simplified, idealized, and often commercialized products and experiences that are more attractive to the mass audience. Initially related to Disney theme parks, disneyfication extends to urban spaces worldwide, leading to the erasure of the uniqueness of places and their identities. As a result, original, culturally rich spaces are replaced by uniform, visually attractive spaces that better meet the expectations of tourists and consumers [3, p. 300-301].

Disneyfication has a significant impact on the quality of urban space. In global cities, where social, economic, and cultural processes are tightly interconnected, changes in public space are not just the result of local needs but also global trends. Urban space becomes a field where these phenomena meet. As a result of this process, both the external aspects of the space—such as the appearance of streets, squares, and buildings—and the way the space is experienced by residents change. While in traditional cities, space was a place for local communities to interact, in global cities, it becomes a place for the consumption of global experiences, adjusted to universal norms and expectations [7, p. 5].

Disneyland and California Adventure in Los Angeles are perfect examples of disneyfication, where authentic, local cultural and spatial elements have been transformed into simplified, idealized, and commercialized products that are attractive to the mass audience. Disneyland, created as a critique of dirty, overcrowded industrial cities, offers a safe, clean, and friendly place that has become a model for other urban spaces. Disneyland's influence on urban space is visible in the creation of spaces full of commerce and simulation, which replace authentic experiences. For some, like developer James Rouse,

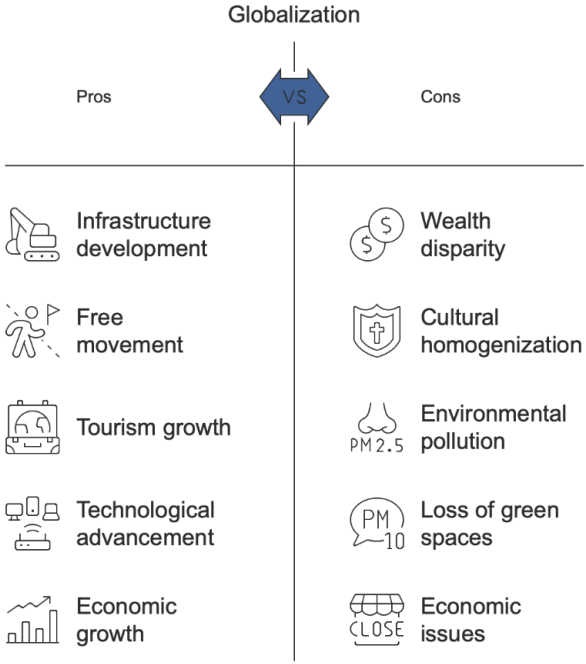
Disneyland was a model of urban planning, while others, such as theorists Jean Baudrillard and Umberto Eco, saw in it the birth of "hyperreality," where simulation replaces authenticity [10].

In global cities like Los Angeles, changes in public space result from both local needs and global trends. Disneyland and similar projects influence the appearance of streets, squares, and buildings, as well as the way the space is experienced by residents. Urban space becomes a place for the consumption of global experiences, adjusted to universal norms and expectations, which is characteristic of the disneyfication process. As a result, original, culturally rich spaces are replaced by uniform, visually attractive spaces that better meet the expectations of tourists and consumers. This process, while bringing economic benefits, also leads to the erasure of the uniqueness of places and their identities [10].

Summary

Globalization, while undoubtedly contributing to the transformation of urban spaces, is not a one-dimensional or unambiguous process, as evidenced by the results of the conducted research presented in the following diagram [Diagram 1].

Diagram 1 – Advantages and Disadvantages of Globalization

Globalization influences the shaping of societies, cultures, and economies, while simultaneously blurring the boundaries between local and global. On one

hand, it creates new opportunities, allowing cities to develop through international connections, and on the other, it raises questions about the preservation of authenticity and local identities. Processes such as Disneyfication or the dominance of urban space by global corporations lead to the creation of places with a universal character, which are more easily embraced by international tourists but may strip these places of their uniqueness.

Although globalization has many positive aspects, such as technological development, cultural exchange, and new work models, it can also lead to the erosion of traditional structures and values. What once defined the uniqueness and identity of a place may be replaced by global patterns that do not always align with the specifics of local communities. Therefore, the future of cities and globalized societies depends on the ability to balance the potential of globalization with the protection of what makes these places unique and integral.

In the face of these challenges, it is crucial to consciously shape globalization processes, taking into account the needs of both local communities and global trends. Only then will cities be able to successfully combine the benefits of globalization with the protection of their unique features, which form the foundation of their identity.

Bibliography

1. A. Giddens, *Sociology*, Warsaw 2021
2. D. Walczak-Duraj, *Foundations of Contemporary Sociology*, Pabianice 2006
3. G. Siegel, "Disneyfication, the Stadium, and the Politics of Ambiance," in: *Rethinking Disney: Private Control, Public Dimensions*, ed. M. Budd, M. Kirsch, Middletown 2005
4. J. Gałkowski, *Sociology of the City in the Global Era. Culture and Politics*, "Scientific Papers of the Higher School of Europe, Rev. Joseph Tischner in Krakow", Krakow 2008, no. 4
5. K. Mikulski, J. Wijaczka, *General History, 16th-18th Century*, Warsaw 2021
6. M. Kempny, *Globalization*, in: *Encyclopedia of Sociology*, ed. Z. Bokszański and A. Kojder, Warsaw 1998
7. M. Pacione, *Urban Geography: A Global Perspective*, Routledge 2009
8. European Commission, *Smart Cities Initiatives, Europe – Challenges and Future of Cities*, https://commission.europa.eu/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities_pl (accessed 25.12.2024)
9. [b.a.], *Globalization Index Worldwide*, arcgis.com, https://www.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=f6c71535c7ec4b3a9d9cbf57bf618a41 (accessed 25.12.2024)
10. W. Graham, "It Fakes a Village: How Disneyland and California Adventure Came to B," *LA Mag*, https://lamag.com/news/it-fakes-a-village (accessed 25.12.2024)

INWAZJA ROSJI W UKRAINĘ W POLSKIM DYSKURSIE POLITYCZNYM

Jaskólski Jacek
magister, absolwent Wydziału Nauk Społecznych
Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku
jacekjaskolski@onet.pl

Delimitacja pojęć

Inwazja

Inwazja – wtargnięcie sił zbrojnych na terytorium obcego państwa. Stanowi typ ofensywy wojskowej, w której duża część sił zbrojnych jednego podmiotu prawa międzynarodowego wkracza na terytorium kontrolowane przez inny taki podmiot, na ogół z zamiarem jego podbicia, wyzwolenia lub przywrócenia kontroli lub władzy nad terytorium, wymuszając zmianę ustalonego rządu. Inwazja może być przyczyną wojny i/lub częścią szerszej strategii do jej końca, może też stanowić całą wojnę samą w sobie. Ze względu na dużą skalę działań związanych z najazdami, są one zwykle strategicznymi punktami w planowaniu i realizacji.[1]

Dyskurs publiczny i polityczny

Wolność wypowiedzi jest podstawowym elementem konstytuującym pluralistyczny dyskurs publiczny, który jest kluczowym czynnikiem sprawczym w konstrukcji życia społecznego. Stąd, zgodnie z krytyczną analizą dyskursu Teuna van Dijka, dyskurs rozumiany w niniejszym opracowaniu to użycie języka, przekazywanie idei oraz interakcja w sytuacjach społecznych. Narzędziem dyskursu jest zarówno język, jak i inne symboliczne akty foniczne i wizualne, bo w erze mediów społecznościowych są to memy, zdjęcia, emotikony, reakcje na posty i inne.[2] Kategoria dyskursu ma tym samym szerszy zakres znaczeniowy niż kategoria debaty publicznej. W celu scharakteryzowania zagadnień związanych z rozpowszechnianiem dezinformacji przyjęto za podstawę teorię dezinformacji i propagandy Vladimira Volkoffa.[3]

Mediatyzacja stała się podstawową kategorią charakteryzującą współczesny dyskurs społeczny i polityczny. Mediatyzacja rzeczywistości to także wyraz uzależnienia rzeczywistości od nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Wraz z nadmiarowością informacji i kultury masowej mediatyzacja może prowadzić do dysonansu poznawczego, obciążenia emocjonalnego odbiorców informacji, ale także „naskórkowego", „powierzchownego" odbioru znaczeń.

Dyskurs w szerokim znaczeniu to symboliczny wyraz myślenia, wiedzy czy paradygmatu postrzegania świata, na który według Teuna van Dijka

1 *Inwazja*, [w:] *Encyklopedia PWN* [online], Wydawnictwo Naukowe PWN.
2 T. A. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 10.
3 V. Volkoff, *Dezinformacja – oręż wojny*, Wydawnictwo Delikon, Warszawa 1991; idem, *Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet*, Antet, Bukareszt 1999.

składają się trzy wymiary: użycie języka, przekazywanie idei oraz interakcja w sytuacjach społecznych. Pierwotnym narzędziem dyskursu jest język, jednakże dyskurs manifestuje się także w innych aktach symbolicznych, tj. fonicznych i wizualnych. Debaty są warunkowane dyskursywnie, a z drugiej strony w ich ramach są tworzone, manifestują się, a także ścierają dyskursy.[4]

W mediach występuje świadoma fragmentaryzacja przekazu (ramowanie wiadomości), która powoduje ukierunkowanie odbiorcy na określone treści, wedle zamierzenia autora komunikatu.[5]

Bogusław Skowronek stwierdził, iż wielu jest takich odbiorców, którzy naturalizując ideologiczną ofertę mediów, traktują medialne obrazy świata jako odbicie rzeczywistości i zapoznając się z nimi, rzadko wykazują potrzebę weryfikowania informacji. Tego rodzaju odbiorcy są szczególnie „pożądani" przez nadawców instytucjonalnych, a zwłaszcza przez polityków. Chociaż doświadczenie przeżyte wciąż pozostaje dla większości ludzi doświadczeniem głównym, to jednak niektórzy uzupełniają je – a niekiedy zastępują – doświadczeniami medialnymi. I tak, pewna część odbiorców całkowicie zdaje się na przekazy medialne, które stają się dla nich podstawowym źródłem informacji o świecie, w miejsce chaosu i nieoznaczoności proponują bowiem gotową i spójną interpretację rzeczywistości, a co więcej – odbiorcy ci odbierają te przekazy jako relację i sprawozdanie dotyczące realiów społecznych, a wymieniając informacje z innymi, powołują się właśnie na przekazy medialne. Tym samym społeczny obraz rzeczywistości jest konstruowany wyłącznie na podstawie tych przekazów i ulega „obiektywizacji". Ten model zachowań reprezentuje biegun braku (lub małych) kompetencji odbiorczych, biegun bezkrytycznego ufania „prawdzie medialnej".[6]

Operacjonalizacja pojęcia dyskursu skłania do pytania o rangę uczestników procesu dyskursywnego oraz o reguły, którymi się kierują. Takie spojrzenie na dyskurs wiedzie nas ku sferze władzy i tym samym do zagadnień politycznych.

Przyczyna zainteresowania dyskursem politycznym leży w szczególnej roli, jaką pełni on w formowaniu rzeczywistości społecznej i cementowaniu zachodzących w niej praktyk komunikacyjnych w powiązaniu z występującymi nierównościami i dysproporcjami sił. Jako główne nurty refleksji nad dyskursem politycznym możemy przytoczyć wspomnianą wyżej myśl Michela Foucaulta, idee socjologii refleksyjnej Pierre'a Bourdieu oraz nurt krytycznej analizy dyskursu.

Michael Billig, jeden z najważniejszych obok Teuna van Dijka współczesnych badaczy dyskursu, źródeł swojej dyscypliny upatruje w greckiej tradycji retorycznej wykorzystującej perswazyjny charakter języka.

4 Ł. Łotocki, *Kryzys imigracyjny w Europie w polskim dyskursie publicznym w latach 2015–2018*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019, s. 44.

5 M. Kaczmarek-Śliwińska, *Dyskurs polityczny w mediach instytucjonalnych i społecznościowych podczas kampanii wyborczej*, [w:] *Technopolityka w świecie nowych mediów*, (red.) M. K. Zwierżdżyński, M. Lakomy, K. Oświecimski, Wydawnictwo Akademia Ignatianum, Kraków 2015, s. 63.

6 B. Skowronek, *Współczesny dyskurs polityczny a zjawisko nowomowy*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Linguistica"* 2016, issue 11, s. 111.

Podkreśla się dziś postępującą różnorodność opisów i definicji w prezentowaniu pojęcia opinii publicznej. I tak na przykład ukazuje się ją jako synonim tego, co wykazują sondaże. W języku publicystycznym oznacza ona znaczącą część społeczeństwa (najczęściej większość), która wyraża stanowisko w konkretnej sprawie i podziela opinie na jej temat. W ostatnich latach podkreśla się legitymizacyjny charakter opinii publicznej. Występuje on zwłaszcza wtedy, gdy w debacie społecznej używa się argumentu „rozstrzygającej większości" (w sprawach polityki, a także w problemach natury moralnej). Gdy opinia publiczna odnosi się do postaw i cech moralnych jednostki lub grupy ludzi, przyjmuje wtedy znaczenie „reputacji".

Wprawdzie termin „opinia publiczna" ukuty został w XVIII wieku, to jednak samo zjawisko uświadamiane było już w starożytności. W ateńskiej Agorze podejmowano publiczne debaty, których najważniejsze tezy i wnioski przedostawały się do wiadomości obywateli. Grecy jednak nie mieli terminu, który byłby ekwiwalentem „opinii publicznej". Używali natomiast słowa „pogłoska" (feme), które w jakimś stopniu odzwierciedlało zjawisko opinii publicznej. Z kolei starożytni Rzymianie pod koniec swojego imperium używali już zwrotu voxpopuli, voxdei, który wskazywał dobitnie na istnienie w ich świadomości przekonania o istnieniu pewnej szerszej opinii, wyrażającej poglądy większej liczby obywateli. Ceniono tę opinię tak dalece, że przypisywano jej autorytet boski (voxdei).

Uważa się, że sam termin „opinia publiczna" sformułował Jean Jacques Rousseau, który użył go w 1750 roku w dziele Discourssur les Scienceset les Arts. Pojęcie opinii publicznej spopularyzował w Europie Jacques Necker, minister finansów Ludwika XVI. W oparciu o stosowane obecnie definicje opinii publicznej należy ją określić jako ogół dominujących w społeczeństwie opinii, które wyrażane są w sprawach dla niego ważnych.

Definicja Judith Lazar - opinia publiczna jest procesem złożonego komunikowania się osób, obejmującym zarówno ich stosunki międzyosobowe, jak i odpowiednie mechanizmy mediów. Autorka stwierdza, że funkcjonowanie mediów i opinii publicznej jest często rozpatrywane odrębnie. Tymczasem opinia publiczna, jej zdaniem, nie da się oddzielić od mediów. Dlatego, aby poznać ich wzajemne relacje, należy dokonać analizy zarówno natury opinii publicznej, jak i współdziałających z nią mediów.[7]

Na kształtowanie opinii publicznej mają wpływ różnorakie czynniki. Najczęściej mówi się i pisze o takich, jak polityka informacyjna ważnych instytucji (rządu, partii politycznej itp.), działalności opozycji czy wystąpieniach osób znaczących (na przykład tak zwanych autorytetów).

Nie sposób w trakcie niniejszych rozważań – uwzględniających formułę Monteskiusza w kwestii trzech rozdzielnie ujmowanych władz (legislatywy, egzekutywy, judykatury) – pominąć wyraźną od drugiej połowy XX wieku obecność w przestrzeni politycznej czegoś co określa się mianem „czwartej władzy". Integruje ona wszystkich tych, którzy komentują w mass mediach

7 J. Lazar, *L'opinion publique*, Paris 1995, s. 1-42.

aktualne wydarzenia polityczne oraz zachowania przedstawicieli trzech władz, a nawet wywierają na nie swego rodzaju presję. Znamienne jest to, iż gremiom związanym z „czwartą władzą" może grozić wyobcowanie, czemu towarzyszy nierzadko deprecjacja przekazu w wymiarze intelektualnym i moralnym.

Dez(czy)informacja?

19 listopada 2024 r. minęło tysiąc dni od rozpoczęcia przez Rosję pełnoskalowej inwazji w Ukrainę. Wydarzenie to zostało również wykorzystane przez osoby szerzące dezinformację. 20 listopada na Facebooku opublikowano post, w którym podano, że prezydent Rosji przez to, że zaatakował Ukrainę w lutym 2022 roku, „pozbył się" koronawirusa. Treść tego posta przekopiowano z wpisu w serwisie X, który oryginalnie opublikował wówczas poseł Jacek Wilk. Treść wydaje się ironiczna, jednak pod przykrywką satyry znalazły się błędne informacje. Jak czytamy [pisownia oryginalna]: *„1000 dni temu Władimir Putin dokonał cudu w medycynie – za pomocą czołgów i armat w jeden dzień zabił raz na zawsze śmiercionośnego wirusa w koronie"*. W dalszej części wpisu pojawiły się inne informacje na temat pandemii COVID-19, m.in. o tym, że koronawirus [pisownia oryginalna] *„zabił ok 25 000 Polaków, ale za to rząd […] zomordował ok. 250 000 Polaków"*. Wspomniano również, że lekarze nie leczyli pacjentów zakażonych wirusem, aby zarabiać na „szpitalach covidowych". Wśród komentarzy pojawiły się głosy osób, które negowały istnienie pandemii, np. [pisownia oryginalna]: *„Dokładnie masz rację. Wystarczył jeden dzień i srandemia się skończyła ale covidianie nadal nie łączą kropek. Nie wiem jakim trzeba być idiota, aby tego nie rozumieć"* lub *„To są grosze przy ilosci zabitych i uszkodzonych przez pseudo szczepionki"*. W omawianym wpisie poinformowano, że Rosja wraz z początkiem pełnoskalowej inwazji w Ukrainę w lutym 2022 roku „zakończyła" pandemię COVID-19. *„Dziękujemy Panu, Panie Putin, że nas Pan od tego obłędu wyzwolił w jeden dzień"* – napisano w poście. W tekście pojawiły się liczne figury retoryczne o ironicznym zabarwieniu, co wzmacniało przekaz. Wyrażenia takie jak *„Putin dokonał cudu w medycynie"* lub *„w jeden dzień zabił raz na zawsze śmiercionośnego wirusa w koronie"* mogą być różnie interpretowane. Nie zmienia to jednak faktu, że sposób, w jaki przedstawiana jest obecna sytuacja, nie oddaje realiów. Zagrożenie, jakie stanowił koronawirus, nie zniknęło z chwilą rozpoczęcia wojny. Zgodnie z danymi Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), od 24 lutego 2022 roku (data rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji Rosji w Ukrainę) do połowy listopada 2024 roku, liczba potwierdzonych przypadków zakażenia SARS CoV-2 wzrosła o ok. 350 mln. W tym samym czasie zmarło ponad 1,1 mln osób. W skali globalnej, od wybuchu pandemii odnotowano ponad 776 mln zachorowań oraz ponad 7 mln zgonów. Wojna w Ukrainie trwa, a mimo to wciąż są odnotowywane przypadki zachorowań oraz zgonów z powodu COVID-19. Chociaż ich liczbę udało się wyraźnie ograniczyć (na co znaczny wpływ miały m.in. programy szczepień), koronawirus dalej stanowi zagrożenie dla zdrowia. Od początku pandemii COVID-19 zaszło wiele zmian pozwalających na lepsze radzenie sobie z COVID-19. Stało się to m.in. dzięki wprowadzeniu szczepień i uodpornieniu się części społeczeństwa na wirusa, zwiększeniu dostępności metod i środków

leczenia czy dzięki pojawieniu się wariantów wirusa wywołujących lżejsze symptomy. [8]

Na początku maja 2024 roku były polski sędzia Tomasz Szmydt po tym, jak poprosił o azyl w Białorusi, opublikował wpisy, w których wskazywał, że polski rząd i sojusznicy prowokują Rosję i Białoruś, a jednocześnie mówił, że *„ludzie chcą się przyjaźnić, Polacy, Białorusini, Rosjanie […] Ludzie nie chcą wojny, chcą pokoju i przyjaźni"*. W wypowiedziach o „przyjaźni" Tomasz Szmydt pomijał kontekst o tym, że to Rosja doprowadziła do pełnoskalowej inwazji w Ukrainę. Zgodnie z najnowszym raportem GLOBSEC aż 90 proc. Polaków uznaje Rosję za zagrożenie dla bezpieczeństwa kraju. Z kolei tylko 3 proc. Polaków widzi Rosję jako jednego z dwóch strategicznych partnerów Polski. Wypowiedzi Tomasza Szmydta w mediach społecznościowych mogą być kontrolowane przez rosyjskie i/lub białoruskie służby i są wykorzystywane w ramach przekazów zgodnych z prorosyjską propagandą – jak ocenia Michał Marek, szef Centrum Badań nad Współczesnym Środowiskiem Bezpieczeństwa (CBWŚB).[9]

Na Facebooku i TikToku opublikowano w 2024 roku film z wypowiedzią późniejszego kandydata na prezydenta RP - Macieja Maciaka. Zwracając się do Andrzeja Dudy, stwierdził on, że prezydent powinien w ukraińskiej prasie zdementować doniesienia, jakoby jego dziadkiem był Mychajło Duda, członek Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów. Autor nagrania wskazywał, że fałszywe informacje o prezydencie wciąż są rozpowszechniane w Ukrainie. Swoje słowa poparł artykułem zawierającym błędne dane na temat pochodzenia prezydenta, opublikowanym w 2022 roku w ukraińskim serwisie TSN. Wspomniany artykuł w swojej pierwotnej wersji zawierał błędne dane o pochodzeniu Andrzeja Dudy, lecz już nie wprowadza czytelników w błąd. Fałszywe informacje dotyczące dziadka prezydenta zostały z niego usunięte. W ukraińskiej sferze informacyjnej pojawiało się wiele publikacji dementujących rzekomy związek prezydenta z Mychajłem Dudą. Należy również podkreślić, że wbrew twierdzeniom Macieja Maciaka, w ukraińskiej sferze informacyjnej dementowano fałszywe informacje dotyczące pochodzenia Andrzeja Dudy. Przykładowo: na łamach ukraińskiej strony factcheckingowej BezBrekhni już w czerwcu 2022 roku dementowano rzekomy związek między prezydentem Polski a członkiem OUN. Podobne publikacje pojawiały się w takich serwisach jak np. VoxUkraine, Rayon.in.ua czy StopFake.[10]

W czołówce najpopularniejszych kont na Twitterze (medium skupiającym ponad 90 proc. antyukraińskich wpisów) szerzących dezinformację dotyczącą Ukrainy i Ukraińców, znajduje się m.in. konto Grzegorza Brauna, europosła, jednego z liderów koalicji Konfederacja i prezesa partii członkowskiej Konfederacja Korony Polskiej. Szerzenie antyukraińskiej dezinformacji ze

8 https://demagog.org.pl/fake_news/czy-tysiac-dni-temu-putin-zabil-covid-19-to-falszywa-informacja/

9 https://demagog.org.pl/fake_news/tomasz-szmydt-o-relacjach-polski-bialorusi-i-rosji-jak-jest-naprawde/

10 https://demagog.org.pl/fake_news/informacja-o-ukrainskich-korzeniach-andrzeja-dudy-wyjasniamy/

strony osób publicznych nie dotyczy jedynie polityków Konfederacji. Posty o takiej treści publikowała też choćby małopolska kuratorka oświaty Barbara Nowak, pisząc, że *„fala uciekających przed wojną Ukraińców napełniła rodzime antypolskie środowiska nadzieją na wyrugowanie choć trochę polskości. Postulują zaprzestanie uczenia polskiej historii i literatury, pod pretekstem dbałości o odczucia Ukraińców. Nie ma zgody na rezygnację z polskości!”*.[11]

Krążąca w mediach społecznościowych narracja dystrybuowana przez kandydata na Posła na Sejm RP Piotra Panasiuka z ramienia Konfederacji o rzekomym niedoborze krwi w polskich szpitalach z powodu oddawania jej Ukraińcom jest nieprawdziwa. W rzeczywistości Polska w ogóle nie przekazuje krwi za granicę, a Ukraina korzysta z własnych zapasów. Sprawdzane doniesienie z portalu X sugerujące, że w Polsce brakuje krwi, ponieważ jest wysyłana walczącej Ukrainie jest fake newsem. Jak poinformowała #FakeHunter Monika Rutkowska z Narodowego Centrum Krwi (NCK) – krew w ogóle nie jest przekazywana poza granice Polski. Również Krajowa Rada ds. Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa nadzorująca publiczną służbę krwi, zanegowała prawdziwość doniesienia o rzekomej wysyłce polskich zapasów do wschodniego sąsiada. *„Do Krajowej Rady ds. Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa nie wpłynęła żadna prośba o przekazanie krwi w Ukrainę i nie są mi znane przypadki jej przekazywania przez jednostki publicznej służby krwi naszego kraju”*– poinformował #FakeHunter prof. Piotr Radziwon, przewodniczący rady. Choć podczas rosyjskiej inwazji zapotrzebowanie na krew i jej składniki w Ukrainie znacznie wzrosło (według ukraińskiej organizacji pozarządowej DonorUA nawet o 60 proc.), ukraiński system krwiodawstwa jest samowystarczalny. Jak tłumaczył niedawno w wywiadzie dla specjalistycznego portalu „The Pharma Media”, Ołeksandr Sergienko, zastępca dyrektora Ukraińskiego Centrum Koordynacji Transplantacji, mimo obaw, że ukraińskie krwiodawstwo, załamie się w pierwszych dniach wojny, przetrwało i jest w stanie zaspokoić potrzeby wojska i cywilów.[12]

„Realnym problemem jest to, że jako Polacy finansujemy w tej chwili emerytury dla innego narodu — dla narodu ukraińskiego. Na bazie umowy zawartej przez rząd Donalda Tuska i niewypowiedzianej przez rząd PiS-u. To jest prawdziwy skandal, bo wystarczy jeden dzień pracować w Polsce, osiągnąć wiek emerytalny, zadeklarować, że się tutaj mieszka i polski podatnik musi płacić kilkukrotnie wyższą minimalną emeryturę” – Krzysztof Bosak, Wicemarszałek Sejmu RP. Polska i Ukraina w 2012 roku podpisały umowę, na podstawie której Ukraińcy mogą nabywać świadczenia emerytalne dzięki pracy w Polsce, a Polacy – analogicznie w Ukrainie. Teoretycznie osoba z Ukrainy zyskuje prawo do emerytury po jednym przepracowanym dniu w naszym kraju, oczywiście, jeśli osiągnęła wiek emerytalny. W Polsce nie ma wymaganego minimalnego stażu ubezpieczeniowego. Co prawda, by uzyskać minimalną emeryturę, kobiety muszą przepracować 20 lat, a mężczyźni: 25 lat. Jednak jeśli ktoś pracował krócej, to otrzyma odpowiednio

11 https://www.amnesty.org.pl/antyukrainska-propaganda-szerzy-sie-w-internecie-rzad-ma-obowiazek-reagowac/

12 https://fakehunter.pap.pl/raport/67081470-358b-4b97-b19d-4695959853ba

niższe świadczenie zależne od wypracowanych składek. W efekcie za jeden przepracowany dzień zarówno Polakom, jak i Ukraińcom przebywającym w naszym kraju na stałe przysługuje świadczenie emerytalne, ale jest ono liczone w groszach. Z kolei Krzysztof Bosak sugeruje, że po jednym dniu osobie z Ukrainy będzie przysługiwała pełna polska minimalna emerytura. Wyższa niż ta, którą otrzymałaby w swojej ojczyźnie. W Ukrainie rzeczywiście minimalna emerytura jest niższa niż ta w Polsce. Stanowi 40 proc. minimalnej płacy w Ukrainie, która od stycznia tego roku wynosi 6 300 hrywien. Taka emerytura to ok. 313,29 zł według kursu z dnia debaty. To nadal Ukraina wypłaca Ukraińcom i Ukrainkom emeryturę za przepracowane w ich kraju lata. W przypadku gdy taka osoba przepracuje w Polsce dzień (lub więcej), Polska jedynie dopłaca różnicę między tym świadczeniem a emeryturą minimalną. W kwietniu 2023 roku z takich dopłat korzystało 1170 osób. Co więcej, aby otrzymać takie wyrównanie, emeryt nie tylko musi zadeklarować, jak twierdzi Bosak, że mieszka w Polsce, lecz faktycznie w niej przebywać. ZUS sprawdza to, korzystając m.in. z danych Straży Granicznej. Wypowiedź Bosaka ocenić należy jako fałsz. Po jednym przepracowanym dniu Ukraińcy w wieku emerytalnym przebywający w Polsce na stałe nabędą świadczenie, ale jest ono groszowe. W przypadku, gdy osiągnęli oni odpowiedni staż pracy w Ukrainie, Polska nie wypłaca im całej emerytury minimalnej, lecz tylko wyrównanie. Ponadto nie wystarczy do tego sama deklaracja zamieszkiwania w Polsce.[13]

Skrajna prawica nakręca nastroje antyukraińskie, rozsiewając fake newsa na temat morderstwa na Nowym Świecie w Warszawie. Niektórzy politycy Konfederacji, eksperci oraz dziennikarze twierdzą, że mężczyznę zabił Ukrainiec, mimo że policja wykluczyła udział cudzoziemców w zbrodni „*Na tym etapie nie ma żadnych przesłanek, które wskazywałyby, że mamy do czynienia z obcokrajowcami"* – poinformował nadkom. Sylwester Marczak, rzecznik prasowy Komendy Stołecznej Policji. Fake news oparty jest o film, nagrany feralnej nocy na Nowym Świecie. Widać na nim bójkę, w czasie której mężczyzna został pchnięty nożem. Nagrywający video komentuje zdarzenie po ukraińsku. Najwyraźniej dla skrajnej prawicy jego język był wystarczającym dowodem na to, że mężczyznę zamordował Ukrainiec. Po raz kolejny od rozpoczęcia wojny politycy Konfederacji angażują się w rozpowszechnianie fałszywych informacji, które wywołują negatywne nastawienie wobec uchodźców i eskalują społeczne emocje. Pierwszy raz doszło do tego na przełomie lutego i marca, kiedy Konfederacja podchwyciła fake newsy o zagrożeniu, jakie mieli stwarzać uchodźcy z Afryki i Azji, przekraczający granice polsko-ukraińską. Zorganizowała konferencję w Sejmie, potem niektórzy jej politycy eskalowali sytuację swoimi wpisami w sieci. W efekcie w Przemyślu podkarpaccy kibice zorganizowali „patrole obywatelskie" i wyszukiwali w mieście ludzi o ciemniejszym kolorze skóry. Doszło do przemocy. 13 maja, w rozpowszechnianie antyukraińskiego fake newsa włączyła się Konfederacja. Już przed dziewiątą rano głos zabrał Grzegorz Braun: *„Nikt dziś nie jest bezpieczny na ulicach Warszawy – ani zagraniczny*

13 https://demagog.org.pl/wypowiedzi/emerytura-dla-ukraincow-po-1-dniu-pracy-sprawdzamy/

dyplomaci, ani polscy obywatele!". I zapowiedział konferencję prasową swojej partii, Konfederacji Korony Polskiej. Podczas briefingu stwierdził, nawiązując bezpośrednio do warszawskiego zabójstwa: *„Ostrzegaliśmy, że otwarcie Polski na niekontrolowaną migrację o charakterze masowego przesiedlenia będzie skutkowało poważnymi konsekwencjami w wymiarze społecznym i politycznym"*. Konferencję zwołał też Ruch Narodowy, kolejna partia wchodząca w skład Konfederacji. Pochwalił się nią na Twitterze jeden z działaczy RN, Aleksander Kowaliński: *„Ruch Narodowy na czele z Krzysztofem Bosakiem na konferencji o skutku otwarcia Polski na imigrację. Jest nim wzrost przestępczości cudzoziemców w Warszawie: morderstwo na Nowym Świecie, fala gwałtów, gangi. To nie incydenty. To kilkuletni trend. Ostrzegaliśmy!"*. Natomiast poseł Konfederacji Michał Urbaniak zestawił morderstwo z innym zdarzeniem: *„Ząbki, pijany do nieprzytomności Ukrainiec prowadzi auto i rozbija 2 inne. Nie jest w stanie poddać się badaniu alkomatem"*. (Zdarzenie opisane przez portal warszawawpigulce.pl) Cytowane wpisy doskonale pokazują, jak wyglądała ewolucja fake newsa. Od pierwszych stwierdzeń o „pijanych obcokrajowcach porozumiewających się po ukraińsku", przez Ukraińca lub grupę Ukraińców, dezertera z armii ukraińskiej, po stwierdzenia polityków o rosnącej przestępczości, fali gwałtów i gangach jako kilkuletnim trendzie w efekcie „otwarcia Polski na imigrację"! Jak widać, niepasujące do narracji fakty zupełnie nie przeszkadzały w rozpowszechnianiu antyukraińskiego przekazu. Swój komentarz napisał także Leszek Sykulski, ekspert od polityki wschodniej, który pod koniec kwietnia zasłynął przeprowadzeniem wywiadu z rosyjskim ambasadorem w Polsce. Tym razem stwierdził: *„Tak się kończy bezmyślna polityka migracyjna: Ukrainka bezkarna po ataku na ambasadora; Ukraińcy bezkarni po zabójstwie Polaka w centrum Warszawy. A to tylko ten tydzień i sprawy nagłośnione. Warto pomyśleć, co będzie, jak »heroje« wrócą do swoich żon i partnerek w Polsce…"*. Ten wpis wyraźnie sugeruje, że problemy z przestępczością w Polsce zintensyfikują się wtedy, gdy do Ukrainek w Polsce dojadą ich mężowie, czyli walczący obecnie za wolność Ukrainy żołnierze. Piotr Szlachtowicz, kolejny dziennikarz WRealu24, nawiązywał natomiast do wersji o ukraińskim dezerterze: *„Ponoć każdy obywatel UKR, w wieku poborowym ma bronić ojczyzny przed ruskimi? Więc dlaczego aż tylu chodzi po ulicach Wawy? Ci co zasztyletowali Polaka na Nowym Świecie, to nie były dziadki? Ta wojna to istny festiwal kłamstwa, podtrzymywany przez Sakiewiczów i innych…"*. Jeden z użytkowników X stworzył nawet sondę z pytaniem: *„Czy żądasz kary śmierci dla obywatela Ukrainy, który zamordował Polaka 8 maja na Nowym Świecie w Warszawie?"*. Kiedy w piątek (13 maja) po południu policja oficjalnie poinformowała, że nie ma żadnych dowodów i poszlak, które wskazywałyby w ukraińskie pochodzenie sprawcy morderstwa, kilka tweetów na ten temat zniknęło. Ale większość została. Ich autorzy zapewne wciąż są przekonani, że mają rację. Wywoływanie antyukraińskich nastrojów w Polsce trwa.[14]

14 https://oko.press/tak-skrajna-prawica-wykorzystala-fake-newsa-o-morderstwie-byszczuc-polakow-przeciwko-ukraincom

Podsumowanie

Inwazja Rosji w Ukrainę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku, miała istotny wpływ na polski dyskurs polityczny, w tym na sposób, w jaki różne partie i środowiska polityczne reagowały na ten konflikt. Polityka Polski wobec wojny w Ukrainie była generalnie oparta na wsparciu dla Ukrainy, jednak w przestrzeni publicznej pojawiły się również kontrowersje, szczególnie w kwestii informacji i narracji dotyczących wojny.

W polskim dyskursie politycznym, oprócz głównych ugrupowań rządowych, czy opozycji parlamentarnych, pojawiły się także głosy krytyczne, które kształtowały się w bardziej sceptycznym stosunku do konfliktu. Szczególną rolę w tej debacie odegrała Konfederacja, której przedstawiciele, w tym niektórzy posłowie i liderzy, wyrażali wątpliwości co do pełnej solidarności z Ukrainą, a także propagowali alternatywne narracje o wojnie, które spotkały się z oskarżeniami o szerzenie dezinformacji i fake-newsów.

Przykładem takich kontrowersyjnych opinii były wypowiedzi niektórych przedstawicieli Konfederacji, którzy kwestionowali pełne poparcie dla Ukrainy, w tym dostarczanie broni czy przyjmowanie uchodźców wojennych, argumentując, że wojna nie ma wpływu na bezpieczeństwo Polski, a pomoc Ukrainie jest niepotrzebna i kosztowna. Część polityków Konfederacji była również krytyczna wobec działań rządów, oskarżając o nadmierne podporządkowanie się polityce USA i Unii Europejskiej.

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych aspektów było szerzenie przez niektóre osoby związane z Konfederacją narracji, które podważały sensowność ukraińskiej oporu, a także stawiały wątpliwości co do charakteru samej inwazji, zasiewając wątpliwości co do rosyjskiej odpowiedzialności za wybuch wojny. Na przykład, w przestrzeni publicznej pojawiły się spekulacje o „prowokacjach" ze strony Ukrainy, a także wątpliwości co do prawdziwego celu agresji Rosji, co miało charakter dezinformacyjny i było postrzegane jako forma tworzenia alternatywnej rzeczywistości politycznej.

Warto dodać, że takie wypowiedzi i narracje były szeroko krytykowane przez inne partie polityczne, media głównego nurtu oraz ekspertów, którzy wskazywali na ryzyko dezinformacji w dobie wojny, zwłaszcza w kontekście roli Rosji jako głównego agresora. Fake-news i manipulacje informacyjne stały się więc ważnym elementem dyskursu politycznego, w którym Konfederacja była jednym z głównych podmiotów wzbudzających kontrowersje.

Podsumowując, inwazja Rosji w Ukrainę w polskim dyskursie politycznym wywołała zróżnicowane reakcje. Chociaż większość partii politycznych wspierała Ukrainę, to w ramach Konfederacji pojawiły się głosy, które szerzyły wątpliwości i dezinformację, często podważając jednoznaczne stanowisko w sprawie Rosji i Ukrainy. Narracje te, choć obecne w debacie, były krytykowane za ich potencjalnie szkodliwy wpływ na postrzeganie konfliktu, a także za ich rolę w dezinformowaniu opinii publicznej w Polsce.

Bibliografia

1. T. A. van Dijk, Dyskurs jako struktura i proces, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 10.

2. J. Lazar, L'opinion publique, Paris 1995, s. 1-42.
3. M. Kaczmarek-Śliwińska, Dyskurs polityczny w mediach instytucjonalnych i społecznościowych podczas kampanii wyborczej, [w:] Technopolityka w świecie nowych mediów, (red.) M. K. Zwierżdżyński, M. Lakomy, K. Oświecimski, Wydawnictwo Akademia Ignatianum, Kraków 2015, s. 63.
4. Ł. Łotocki, Kryzys imigracyjny w Europie w polskim dyskursie publicznym w latach 2015–2018, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019, s. 44.
5. B. Skowronek, Współczesny dyskurs polityczny a zjawisko nowomowy, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Linguistica" 2016, issue 11, s. 111.
6. V. Volkoff, Dezinformacja – oręż wojny, Wydawnictwo Delikon, Warszawa 1991; idem, Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet, Antet, Bukareszt 1999.
7. Inwazja, [w:] Encyklopedia PWN [online], Wydawnictwo Naukowe PWN.
8. https://demagog.org.pl/fake_news/czy-tysiac-dni-temu-putin-zabil-covid-19-to-falszywa-informacja/
9. https://demagog.org.pl/fake_news/tomasz-szmydt-o-relacjach-polski-bialorusi-i-rosji-jak-jest-naprawde
10. https://demagog.org.pl/fake_news/informacja-o-ukrainskich-korzeniach-andrzeja-dudy-wyjasniamy/
11. https://www.amnesty.org.pl/antyukrainska-propaganda-szerzy-sie-w-internecie-rzad-ma-obowiazek-reagowac/https://fakehunter.pap.pl/raport/67081470-358b-4b97-b19d-4695959853ba
12. https://demagog.org.pl/wypowiedzi/emerytura-dla-ukraincow-po-1-dniu-pracy-sprawdzamy/
13. https://oko.press/tak-skrajna-prawica-wykorzystala-fake-newsa-o-morderstwie-by-szczuc-polakow-przeciwko-ukraincom

OBYWATELE UKRAINY NA POLSKIM RYNKU PRACY – O WŁĄCZENIU DO POLSKIEGO SYSTEMU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Zboralska Grażyna
asystent-specjalista ds. orzecznictwa
w Izbie Pracy iUbezpieczeń Społecznych SN, Warszawa
GrazynaZboralska@interia.eu

dr Grażyna Zboralska, LL.M.

I. Wstęp

Przedmiotem niniejszego artykułu[1] jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy obywatel Ukrainy, który podejmuje działalność zarobkową w Polsce, w formie umowy o pracę bądź umowy zlecenia, podlega ubezpieczeniom społecznym niezależnie od charakteru jego pobytu na terenie Polski[2]. Jest

1 Wyrażane w referacie stanowisko odzwierciedla wyłącznie prywatne poglądy autorki, odnoszące się do badanej problematyki.

2 Zgodnie z art. 22 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, tj. Dz. U. z 2024 r., poz. 167: „Obywatel Ukrainy jest uprawniony do wykonywania pracy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli spełnione są łącznie następujące warunki:

to kwestia bardzo interesująca nie tylko od strony praktycznej, ale też od strony teoretycznej, a zarazem budząca istotne wątpliwości w orzecznictwie i piśmiennictwie prawniczym. Ilość sporów sądowych pokazuje, że problem ten warto przedstawić, koncentrując się zarazem na dominującym dziś stanowisku orzecznictwa. Kwestie związane z podleganiem przez obywateli Ukrainy powszechnym ubezpieczeniom społecznym w Polsce były bowiem w ostatnich latach często przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. Spory sądowe odnoszące się do omawianej w artykule problematyki dotyczyły głównie spraw dotyczących odwołań pracodawców od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, w których organ rentowy uznał za nieprawidłowe stanowisko zawarte we wniosku o interpretację złożonym przez pracodawcę, stojącego na stanowisku, że brak jest obowiązku podlegania ubezpieczeniom społecznym przez pracowników z Ukrainy, których pobyt w Polsce nie ma charakteru stałego.

II. Obywatele Ukrainy na polskim rynku pracy – zarys informacji statystycznych

Dalsze rozważania poprzedzić warto przytoczeniem wybranych danych statystycznych odnoszących się do aktywności zawodowej obywateli Ukrainy na polskim rynku pracy. Zgodnie z danymi podanymi przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych[3] w 2022 r., liczba wszystkich obcokrajowców zgłoszonych do ubezpieczeń emerytalno-rentowych przekraczała łącznie milion osób i odnotowywano wzrost w porównaniu do miesięcy wcześniejszych. Od lat najliczniejszą grupę pracujących w Polsce obcokrajowców stanowią obywatele Ukrainy[4]. Zakład Ubezpieczeń Społecznych wskazał, że w drugim kwartale 2022 roku 729 tysięcy Ukraińców odprowadzało składki do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

---

1) przebywa legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub jego pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się za legalny na podstawie art. 2 ust. 1;

2) podmiot powierzający wykonywanie pracy powiadomi, w terminie 7 dni od dnia podjęcia pracy przez obywatela Ukrainy, powiatowy urząd pracy właściwy ze względu na siedzibę lub miejsce zamieszkania podmiotu o powierzeniu wykonywania pracy temu obywatelowi;

3) wymiar czasu pracy nie jest niższy niż wskazany w powiadomieniu lub liczba godzin nie jest mniejsza niż wskazana w powiadomieniu;

4) otrzymuje wynagrodzenie w wysokości nie niższej niż określona w powiadomieniu lub ustalonej według stawki określonej w powiadomieniu, proporcjonalnie zwiększonej w przypadku podwyższenia wymiaru czasu pracy lub liczby godzin pracy;

5) wynagrodzenie, które otrzymuje obywatel Ukrainy, spełnia wymogi określone w przepisach o minimalnym wynagrodzeniu - w przypadkach gdy przepisy te mają zastosowanie".

3 Raport ZUS „Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych 2023", Warszawa 2024, s. 20: https://www.zus.pl/documents/10182/2322024/Cudzoziemcy+w+polskim+systemie+ubezpieczeń+społecznych_2023.pdf

4 Szeroka eksploracja odnoszących się do tego źródeł danych dokonana przez G. Uściska, Cudzoziemcy na polskim rynku pracy i w ubezpieczeniach społecznych, w: E. Bojanowska, G. Uścińska (red.), Wybrane zagadnienia współczesnej polityki społecznej – między nauką a praktyką: kontynuacja, Warszawa 2024, s. 93 i nast. Por. także G. Uściska, Cudzoziemcy w ubezpieczeniach społecznych https://debaty.ipiss.com.pl/images/13022024/transkrypcja.pdf, B. Samoraj-Charitonow, Citizens of Ukraine in the Polish social insurance system, Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka nr 1/2020. Na temat sytuacji osób z wysokimi kwalifikacjami por. S. Kubiciel-Lodzińska, B. Solga, M. Filipowicz, Wykwalifikowani uchodźcy z Ukrainy wyzwaniem dla rynku pracy, Horyzonty Polityki 2023, nr 14, s. 187 i nast.

Z danych Głównego Urzędu Statystycznego[5] wynika natomiast, że liczba pracujących w Polsce obywateli ukraińskich zaczęła w ostatnim okresie ulegać zmniejszeniu. W styczniu 2024 roku w Polsce pracowało 686 700 pracowników z Ukrainy. Była to nadal największa grupa wśród łącznie 999 800 pracujących cudzoziemców, jednak w stosunku do stycznia 2022 roku grupa pracujących obywateli Ukrainy zmniejszyła się o 4,56%.

Z badania „Barometr polskiego rynku pracy"[6] przeprowadzonego na przełomie stycznia i lutego 2024 roku wynika, że 43% polskich przedsiębiorstw ma w swojej kadrze co najmniej jednego pracownika z Ukrainy. Najwięcej pracowników z Ukrainy pracuje w firmach zatrudniających ponad 250 osób – w roku 2022 (w poprzedniej edycji badania) było to aż 57% firm.

Sytuacja pracowników z Ukrainy jest przedmiotem wielu obszernych, profesjonalnych badań, jak np. badanie Polskiego Instytutu Ekonomicznego z 2023 r. pod tytułem „Uchodźcy z Ukrainy na polskim rynku pracy: możliwości i przeszkody"[7]. Badanie to pokazuje, jak wysoki jest poziom aktywności zawodowej uchodźców z Ukrainy. W 2023 roku pracowało 65% uchodźców z Ukrainy przebywających w Polsce. Kluczowy dla szans zdobycia pracy był poziom znajomości języka polskiego – pracowało 82% uchodźców znających język polski i tylko 50% osób bez znajomości języka polskiego. 46% uchodzców z pracuje poniżej swoich kwalifikacji. To właśnie brak znajomości języka polskiego stanowi główną barierę w integracji na polskim rynku pracy, choć na pierwszym miejscu wymienianych trudności jest rozłąka z rodziną, na którą wskazuje 62% pracowników.

Interesujące są także wnioski z badania OTTO Workforce z grudnia 2023 r. noszącego tytuł „Jak pracownicy z Ukrainy oceniają pracę i życie w Polsce w 2023 roku?"[8]. Poziom zadowolenia z pracy w Polsce w tym badaniu wahał się od 94% w roku 2017 do 75% w roku 2023. Co ciekawe, pracownicy z Ukrainy nie są gotowi przeprowadzać się do innego miejsca zamieszkania w poszukiwaniu lepszej pracy w Polsce. Tak i raczej tak na pytanie o gotowość zmiany miejsca zamieszkania w Polsce odpowiedziało 7 i 12% pracowników, raczej nie i nie odpowiednio 36 i 23 % pracowników. Jeśli pracownicy decydują się na zmianę miejsca zamieszkania w poszukiwaniu pracy to najchętniej wyjeżdżają za granicę, w tym do Niemiec.

Badania opublikowane w ramach przywołanego już powyżej „Barometru rynku pracy" pokazują, że z pracy pracowników z Ukrainy zadowolona jest większość pracodawców: 42% deklaruje zadowolenie, 36% neutralne nastawienie, niezadowolonych jest jedynie 13%. Najbardziej zadowoleni są właściciele średnich firm (47%), w 44% dużych a w 34% małych.

Niezwykle obszerne badania na temat ukraińskich pracowników w Polsce przynosi też raport Narodowego Banku Polskiego z 2023 r. „Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce w 2023 roku. Raport z badania

5 https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/cudzoziemcy-wykonujacy-prace-w-polsce-w-styczniu-2024-r-,15,14.html

6 **Raport „Zatrudnianie cudzoziemców w Polsce. Wyzwania i szanse"** https://pl.gigroup.com/dla-pracodawcow/raporty-rynkowe/zatrudnienie_cudzoziemcow_2024/

7 https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2024/01/Uchodzcy-z-Ukrainy-.pdf

8 https://ottoworkforce.com/pl/obywatele-ukrainy-o-zyciu-w-polsce

ankietowego”[9].

III. Regulacje prawne dotyczące podlegania ubezpieczeniom społecznym

Podstawowy akt prawny regulujący kwestie podlegania ubezpieczeniom społecznym w Polsce stanowi ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, powszechnie określana mianem ustawy systemowej[10]. Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 1 i 4 tej ustawy osoby fizyczne, które na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej są pracownikami lub osobami wykonującymi pracę na podstawie umowy zlecenia objęte są w Polsce tytułami obowiązkowych ubezpieczeń społecznych[11]. W przypadku zawarcia przez cudzoziemca umowy o pracę zakres ubezpieczeń obejmuje ubezpieczenia: emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe, a w odniesieniu do umowy zlecenia ubezpieczenia: emerytalne, rentowe, wypadkowe, natomiast podleganie ubezpieczeniu chorobowemu jest dobrowolne[12].

Podleganie ubezpieczeniom społecznym uzależnione jest zatem[13] od posiadania jednego z określonych w art. 6 ustawy systemowej tytułów ubezpieczenia[14], do których należą umowa o pracę i umowa zlecenia. O podleganiu obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym decyduje fakt wykonywania aktywności stanowiącej tytuł ubezpieczenia na obszarze Polski[15].

Unormowaniem, na gruncie którego powstają podstawowe wątpliwości prawne w odniesieniu do omawianego zagadnienia, jest natomiast art. 5 ust. 2 ustawy systemowej, który określa wyłączenia osób z powszechnego sytemu ubezpieczeń społecznych. Przepis ten brzmi: „Nie podlegają ubezpieczeniom społecznym określonym w ustawie obywatele państw obcych, których pobyt na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej nie ma charakteru stałego i którzy są zatrudnieni w obcych przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych, misjach, misjach specjalnych lub instytucjach międzynarodowych, chyba że umowy międzynarodowe stanowią inaczej.” W odniesieniu do wyłączenia z podlegania ubezpieczeniom społecznym, regulacja ta posługuje się określeniem „obywatele państw obcych, których pobyt na obszarze

9 https://nbp.pl/wp-content/uploads/2024/01/raport_migranci_z-Ukrainy_2023.pdf

10 Dz.U. z 2024 r., poz. 497 ze zm. Pojęcie ustawy systemowej powszechnie stosowane jest w orzecznictwie i piśmiennictwie – por. np. E. Maniewska, Pojęcie pracownika dla celów ubezpieczeń społecznych (art. 8 ust. 2a ustawy systemowej), PiZS 2021 nr 11, s. 58 i nast.

11 Por. szerzej K. Antonów, w: Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych, red. K.W. Baran, Warszawa 2022, s. 756 i nast.; I. Jędrasik-Jankowska, Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego, Warszawa 2016, s. 70 i nast.

12 Zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 grudnia 2016 r., III AUa 1250/16, LEX nr 2660577.

13 W ocenie Sądu Najwyższego wyrażonej m.in. w wyroku z dnia 15 maja 2024 r., I USKP 2/24, LEX nr 3713971, art. 2a ust. 1 ustawy systemowej zawiera zamknięty i wąski katalog kryteriów dyskryminacji, wśród których brak obywatelstwa. W konsekwencji dopuszczalne jest „różnicowanie sytuacji prawnej cudzoziemców, w każdym razie odnośnie do podmiotów określonych w art. 5 ust. 2 ustawy systemowej” i nie narusza no „zasady równego traktowania z art. 2a tej ustawy”.

14 M. Bartoszewska w: J. Wantoch-Rekowski (red.), Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, Warszawa 2015, art. 5, nb. 1.

15 W odniesieniu do pracowników delegowanych do państw członkowskich Unii Europejskiej por. jednak także art. 12, 13 i 16 rozporządzenia (WE) nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego i rozporządzenie wykonawcze (WE) nr 987/2009.

Rzeczypospolitej Polskiej nie ma charakteru stałego". Budząca wątpliwości, w odniesieniu do objęcia powszechnym ubezpieczeniem społecznym, jest zatem wykładnia pojęcia „pobytu o charakterze stałym", bowiem wielu obywateli Ukrainy pracuje w Polsce i przebywa przez określony, czasem krótki czas, a następnie powraca do Ukrainy na stałe, albo ewentualnie po upływie pewnego czasu ponownie podejmuje pracę w Polsce. Sytuacja tych właśnie osób budzi wątpliwości prawne. Nie budzi ich natomiast pozycja prawna pracownika, który na stałe przeprowadził się do Polski i tu pracuje, a do Ukrainy wyjeżdża jedynie np. w trakcie urlopu wypoczynkowego. Pracownik taki, podobnie jak pracownicy, będący obywatelami polskimi, podlega w Polsce ubezpieczeniom społecznym.

Rozważenia wymaga zatem zagadnienie podlegania ubezpieczeniom społecznym pierwszej grupy obywateli Ukrainy, przebywających na obszarze Polski w związku z wykonywaniem aktywności zawodowej na podstawie umowy o pracę lub umowy zlecenia, których pobyt na terytorium Polski ma charakter czasowy.

Na wstępie podkreślenia wymaga, że Polskę w odniesieniu do zabezpieczenia społecznego łączy z Ukrainą umowa międzynarodowa, a więc mająca zgodnie z Konstytucją z 1997 roku pierwszeństwo przed ustawą. Jest to Umowa między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym, sporządzona w Kijowie dnia 18 maja 2012 r.[16], która weszła w życie w dniu 1 stycznia 2014 r. Art. 6 tej umowy ustanawia zasadę, zgodnie z którą osoba, do której stosuje się niniejsza Umowa podlega ustawodawstwu tej Umawiającej się Strony, na której terytorium wykonuje pracę. Wyjątki od niej zawarte są w artykułach 7 i 8 powołanej Umowy. Odnoszą się one do pracowników delegowanych, osób prowadzących działalność na własny rachunek, wykonujących zwykle swą działalność na terytorium jednej Umawiającej się Strony, która przenosi czasowo tę działalność na terytorium drugiej Umawiającej się Strony, podróżujący personel przedsiębiorstwa transportowego, załogi statku morskiego, urzędników i osób z nimi zrównanych, członków personelu misji dyplomatycznych oraz urzędów konsularnych (art. 7). Możliwe jest również ustalenie wyjątków od postanowień artykułów 6 i 7 ustępy od 1 do 5 Umowy w odniesieniu do jakiejkolwiek osoby lub grupy osób, w ich interesie, przez właściwe władze obu Umawiających się Stron lub wyznaczone przez nie instytucje (art. 8).

IV. Stanowisko piśmiennictwa

W piśmiennictwie prawniczym reprezentowane są zróżnicowane stanowiska odnośnie do wykładni art. 5 ust. 2 ustawy systemowej, określającego wyłączenia osób z powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych. Część autorów przyjmuje, że art. 5 ust. 2 ustawy dotyczy dwóch niezależnych od siebie grup podmiotów - pierwszej grupy, którą stanowią obywatele państw obcych zatrudnieni w placówkach, wymienionych w tym przepisie oraz drugiej grupy obywateli państw obcych niezatrudnionych w takich placówkach, jeśli ich pobyt na obszarze Polski nie ma charakteru stałego[17].

16 Dz.U. z 2013 r., poz. 1373.

17 Por. np. D. Wajda, w: Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych, red. B. Gudowska, art. 5, nb. 11 i nast, Warszawa 2014; M. Kuśmierczyk, Podmioty niepodlegające ubezpieczeniom

Rozróżnienie to jest istotne, bowiem przy przyjęciu takiego stanowiska osoby podejmujące pracę, których pobyt na obszarze Polski nie ma charakteru stałego, nie podlegają obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym i to niezależnie od tego czy ubezpieczeniem takim objęte są w kraju pochodzenia.

Nieproblematyczna jest natomiast kwestia podlegania obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym przez bezpaństwowców[18].

Zgodnie natomiast z drugim stanowiskiem, wyrażanym w piśmiennictwie, a także prezentowanym w praktyce przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych[19], art. 5 ust. 2 ustawy systemowej dotyczy jedynie pracowników placówek dyplomatycznych[20] i służy wykonaniu art. 37 Konwencji Wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych sporządzonej w Wiedniu 18 kwietnia 1961 r.[21] W ten „łączny" sposób interpretują oni zawarty w art. 5 ust. 2 ustawy spójnik „i".

V. Stanowisko orzecznictwa

Art. 5 ust. 2 ustawy systemowej rozumiany jest w orzecznictwie sądowym odmiennie niż w ostatnim z wymienionych poglądów piśmiennictwa. Zgodnie ze stanowiskiem orzecznictwa art. 5 ust. 2 ustawy systemowej to przepis odnoszący się do dwóch sytuacji i tym samym dwóch kategorii osób. Wyłączenie obejmuje z jednej strony obywateli państw obcych zatrudnionych w placówkach wymienionych w tym przepisie, z drugiej strony obejmuje również obywateli państw obcych niezatrudnionych w takich placówkach, o ile ich pobyt na obszarze Polski nie ma charakteru stałego[22].

We wcześniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreślano, że o zastosowaniu art. 5 ust. 2 ustawy systemowej decyduje to, gdzie w okresie

powszechnym, BISP 2021 nr 5, Legalis.

18 Raport „Sytuacja osób bezpaństwowych w Polsce", UNHCR 2019, s. 38, https://www.unhcr.org/pl/wp-content/uploads/sites/22/2016/12/UNHCR-Statelessness_in_Polland-POL-screen.pdf.

19 Por. stan faktyczny w wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 grudnia 2016 r., III AUa 1250/16, LEX nr 2660577.

20 Tak z obszernym uzasadnieniem, K. Ślebzak w: K. Antonów (red.), Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz 2024 r., art. 5 uwaga 3. Tak też K. Stopka, O okolicznościach wyłączających podleganie ubezpieczeniom społecznym obywateli państw obcych na tle oglądów judykatury (art. 5 ust. 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych), Przegląd Prawa i Administracji 2022, nr CXXX, s. 62. Konsekwencją tego stanowiska jest, że „pozostali obcokrajowcy, którzy na terytorium RP znajdują się w sytuacji opisanej w art. 6 ustawy systemowej, ocenianej z uwzględnieniem przepisów art. 13 i 8 tej ustawy, podlegają ubezpieczeniom społecznym w Polsce" – K. Stopka, ibidem, s. 62. Autorka ta trafnie wskazuje, że wyjątek od podlegania ubezpieczeniu takich osób może natomiast. wynikać z umowy międzynarodowej.

21 Dz. U. z 1965 r., nr 37, poz. 232.

22 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 r., I USK 170/22, LEX nr 3565880: „Użycie w treści przepisu art. 5 ust. 2 u.s.u.s. spójnika „i" stanowi koniunkcję (złączenie) dwóch zdań odnoszących się do niezależnych od siebie dwóch kategorii określonych w nim osób niepodlegających obowiązkowi ubezpieczenia społecznego (tych, których pobyt na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej nie ma charakteru stałego i tych, które są zatrudnione w wymienionych placówkach niezależnie od charakteru pobytu na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej). A zatem zakresem podmiotowym art. 5 ust. 2 ustawy są objęci zarówno obywatele państw obcych zatrudnieni w placówkach wymienionych w tym przepisie (niezależnie od charakteru ich pobytu na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej), jak również obywatele państw obcych niezatrudnieni w takich placówkach, o ile ich pobyt na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej nie ma charakteru stałego" nawiązujące do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2008 r., I UK 303/07, OSNP 2009 nr 17-18, poz. 243. Zob też. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2011 r. I UK 60/11, LEX nr 1102994 i z dnia 6 stycznia 2009 r., II UK 116/08, LEX nr 738351.

wykonywania czynności stanowiących tytuł do podlegania ubezpieczeniom społecznym, znajduje się centrum interesów życiowych i zawodowych danej osoby, co z kolei należy analizować z perspektywy sposobu realizacji działalności, z której wynika ustawowy obowiązek podlegania ubezpieczeniom społecznym.[23] W tym rozumieniu pobyt stały, to pobyt niezmienny w okresie realizacji tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym. Formalny status pobytu cudzoziemca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest zatem nieistotny[24]. Orzecznictwo podkreślało, że nie ma zatem znaczenia sam charakter dokumentu pobytowego, którym legitymuje się cudzoziemiec. Legitymowanie się zezwoleniem na pobyt czasowy nie wykluczało zatem przyjęcia pobytu stałego w rozumieniu wykładanego przepisu. Decydującego znaczenia nie nadawano również samej długości pobytu cudzoziemca, a temu gdzie w okresie wykonywania zatrudnienia znajduje się centrum jego interesów zawodowych i życiowych, i temu czy jest to „pobyt niezmienny w okresie realizacji tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym". Jako przykład wskazać można, że w konsenwencji uznawano, że gdy dana osoba przyjeżdza do Polski z zamiarem aktywności zawodowej w szkole wyższej, np. prowadzenia wielokrotnie wykładów w trakcie semestru, jednak jej każdorozowy pobyt trwa krótko i ma na celu tylko przeprowadzenie wykładu w danym dniu po czym osoba ta wyjeżdza, aby następnie znowu powrócić tylko w celu wygłoszenia kolejnego wykładu, to jej pobyt nie ma charakteru stałego i nie podlega ona polskim ubezpieczeniom społecznym. W sytuacji natomiast, gdyby osoba ta w całym okresie semestru, w którym prowadzi wykłady, przebywała w Polsce, to jej pobyt uznać można za stały i podlegać będzie polskim ubezpieczeniom społecznym.

Zgodnie z przedstawionym poglądem, dla określania podlegania obywateli Ukrainy ubezpieczeniom społecznym, nie sięgano do umowy międzynarodowej łączącej oba kraje. Koncentrowano się natomiast na wykładni pojęcia „pobyt, który nie ma charakteru stałego".

Drugi, godny odnotowania pogląd wyrażany w orzecznictwie, odwoływał się dla stwierdzenia podlegania ubezpieczeniom społecznym, do art. 6 wskazanej wyżej umowy z dnia 18 maja 2012 r. łączącej Polskę z Ukrainą. Zgodnie z tym stanowiskiem jest to przepis o charakterze kolizyjnym odsyłający do prawa polskiego – materialnego, czyli m.in. do przywołanego wyżej art. 5 ust. 2 ustawy systemowej[25].

W najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego zaproponowano jeszcze inne rozwiązanie. Przyjęto, że art. 6 umowy międzynarodowej łączącej Polskę z Ukrainą stanowi materialnoprawną podstawę podlegania ubezpieczeniom

23 Por. wyroki Sądu Najwyższego: z 6 dnia września 2011 r., I UK 60/11, LEX nr 1102994 i z dnia 17 września 2009 r., II UK 11/09, OSNP 2011 nr 9-10, poz. 134.

24 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 października 2019 r., I UK 194/18, OSNP 2020 nr 12, poz. 137. Por. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2023 r., II USKP 71/22, LEX nr 3602902: „Kluczowy jest charakter aktywności zarobkowej cudzoziemca stanowiącej tytuł ubezpieczeniowy i sposób jej realizacji w okolicznościach indywidualnej sprawy".

25 Wyrok Sądu Okręgowego w Katowicach z dnia 6 lutego 2020 r. sygn. akt XI U 21/20 stanowiący orzeczenie sądu pierwszej instancji w sprawie, w której Sąd Najwyższy rozpoznał skargę kasacyjną wyrokiem z dnia 9 stycznia 2024 r., I USKP 6/23, LEX nr 3655321.

społecznym[26]. Stanowisko takie przyjęto np. w wyrokach z dnia 25 kwietnia 2023 r., I USKP 60/22 i z dnia 9 stycznia 2024 r., I USKP 6/23[27]. W orzeczeniach tych podkreślono, że przewidziany w art. 5 ust. 2 ustawy systemowej wyjątek od zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym, co wynika także z jego treści, nie znajduje zastosowania także wtedy, gdy kwestię zabezpieczenia społecznego obywateli danego państwa regulują umowy międzynarodowe (art. 5 ust. 2 ustawy systemowej in fine). Ratyfikowane umowy międzynarodowe mają pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową (art. 91 ust. 2 Konstytucji RP). Natomiast przywołana już wyżej umowa z dnia 18 maja 2012 r. między Rzecząpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym przewiduje w art. 6 jako zasadę ogólną, że osoba, do której stosuje się ten akt prawny, podlega ustawodawstwu tej Umawiającej się Strony, na której terytorium wykonuje pracę. Przewidziane w art. 7 ust. 1-6 Umowy wyjątki obejmują delegowanie, prowadzenie działalności na własny rachunek, zatrudnienie w charakterze podróżującego personelu przedsiębiorstwa transportowego lub na statku morskim, odnoszą się także do urzędników i osób z nimi zrównanych, a także członków personelu misji dyplomatycznych oraz urzędów konsularnych. Także właściwe władze obu Umawiających się Stron lub wyznaczone przez nie instytucje, mogą na postawie art. 8 Umowy, za obopólną zgodą, ustalić wyjątki od postanowień artykułów 6 i 7 ustępy od 1 do 5, w odniesieniu do jakiejkolwiek osoby lub grupy osób, w ich interesie. W konkluzji Sąd Najwyższy w składach orzekających w powołanych sprawach stwierdził, że „wykonywanie przez obywatela Ukrainy aktywności zarobkowej stanowiącej tytuł ubezpieczeń społecznych (w tym umowy zlecenia) na terenie RP oznacza jego podleganie polskim ubezpieczeniom społecznym bez względu na charakter pobytu, gdyż wyjątek z art. 5 ust. 2 ustawy systemowej nie znajduje zastosowania".

Pogląd ten można dziś uznać za dominujący w orzecznictwie Sądu Najwyższego.

Jest on rozwiązaniem trafnym, bowiem po pierwsze ratyfikowana umowa międzynarodowa ma pierwszeństwo przed ustawą a wyjątki od objęcia ubezpieczeniem (takie jak art. 5 ust. 2 ustawy systemowej) podlegają zawężającej wykładni[28]. Powszechny charakter ubezpieczeń społecznych przemawia za objęciem ochroną także obywateli państw obcych, którzy na pewnym etapie swojego życia będą potrzebowali środków finansowych z ubezpieczenia społecznego[29].

26 Należy przypomnieć, że art. 9 Konstytucji RP statuuje obowiązek przestrzegania prawa międzynarodowego. Na temat obowiązku przestrzegania umów międzynarodowych por. np. L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Warszawa 2015, nb. 129 i nast., M. Chmaj, M. Urbaniak, Komentarz do Konstytucji RP. Art. 2, s. 161 i nast. Por. także J. Jończyk, Prawo zabezpieczenia społecznego, Kraków 2003, s. 34 i nast.

27 Por. także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2023 r., III USK 97/23, LEX nr 3645246 i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2024 r., I USKP 24/23, LEX nr 3695214.

28 Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2024 r., I USKP 2/24, LEX nr 3713971.

29 Por. szerzej K. Stopka, O okolicznościach wyłączających podleganie ubezpieczeniom społecznym obywateli państw obcych na tle oglądów judykatury (art. 5 ust. 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych), Przegląd Prawa i Administracji 2022, nr CXXX, s. 61.

VI. Wnioski

1. W konluzji należy wskazać, że od strony praktycznej zarówno stanowisko piśmiennictwa opowiadające się za zastosowaniem art. 5 ust. 2 ustawy systemowej jedynie do pracowników placówek dyplomatycznych i innych podmiotów wymienionych w tym przepisie (za czym przemawiają istotne argumenty płynące z wykładni gramatycznej i systemowej), jak i najnowsze stanowisko orzecznictwa[30] przyjmujące, że art. 6 Umowy międzynarodowej łączącej Polskę z Ukrainą stanowi materialnoprawną podstawę podlegania ubezpieczeniom społecznym, prowadzą do takiego samego rezultatu. Zgodnie z nim wyjątek zawarty w art. 5 ustęp 2 ustawy systemowej nie ma zastosowania do obywateli Ukrainy, pracujących na obszarze Polski, których podstawą prawną aktywności zawodowej jest umowa o pracę lub umowa zlecenia, bez względu na charakter pobytu.

Pogląd ten oznacza, że obywatel Ukrainy, który podejmuje pracę w Polsce na podstawie umowy o pracę lub wykonuje pracę na podstawie cywilnoprawnej umowy zlecenia podlega ubezpieczeniom społecznym, w tym ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowym, niezależnie od charakteru pobytu na obszarze Polski, czy ma on charakter tymczasowy, czy też charakter pobytu stałego.

2. Rozwiązanie przyjęte przez Sąd Najwyższy uwzględnia potrzebę zapewnienia ochrony ubezpieczeniowej obywatelom Ukrainy wykonującym na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej aktywność zarobkową, która stanowi tytuł ubezpieczeniowy.[31] Zrównuje też w związku z powyższym koszty zatrudnienia pracowników z obywatelstwem ukraińskim i pracowników z obywatelstwem polskim.

Bibliografia:

1. Antonów, K., w: Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych, red. K.W. Baran, Warszawa 2022.
2. Bartoszewska, M. w: J. Wantoch-Rekowski (red.), Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, Warszawa 2015.
3. Chmaj, M., Urbaniak, M., Komentarz do Konstytucji RP. Art. 2, Warszawa 2022.
4. Garlicki, L., Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Warszawa 2015,
5. Jędrasik-Jankowska, I., Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego, Warszawa 2016.
6. Jończyk, J., Prawo zabezpieczenia społecznego, Kraków 2003.
7. Kubiciel-Lodzińska, S., Solga, B., Filipowicz, M., Wykwalifikowani uchodźcy z Ukrainy wyzwaniem dla rynku pracy, Horyzonty Polityki 2023, nr 14, s. 187 i nast.
8. Kuśmierczyk, M., Podmioty niepodlegające ubezpieczeniom powszechnym, BISP 2021 nr 5, Legalis.
9. Maniewska, E., Pojęcie pracownika dla celów ubezpieczeń społecznych (art. 8 ust. 2a ustawy systemowej), PZiS 2021 nr 11, s. 58 i nast.
10. Samoraj-Charitonow, B., Citizens of Ukraine in the Polish social insurance system, Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka nr 1/2020, s. 3 i nast.
11. Stopka, K., O okolicznościach wyłączających podleganie ubezpieczeniom społecznym obywateli państw obcych na tle oglądów judykatury (art. 5 ust. 2 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych), Przegląd Prawa i Administracji 2022, nr CXXX, s. 45 i nast.

30 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 stycznia 2024 r., I USKP 6/23, LEX nr 3655321.

31 Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2023 r., I USKP 79/22, LEX nr 3616248.

12. Ślebzak, K. w: K. Antonów Kamil (red.), Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz 2024.
13. Uściska, G., Cudzoziemcy w ubezpieczeniach społecznych https://debaty.ipiss.com.pl/images/13022024/transkrypcja.pdf.
14. Uściska, G., Cudzoziemcy na polskim rynku pracy i w ubezpieczeniach społecznych, w: E. Bojanowska, G. Uścińska (red.), Wybrane zagadnienia współczesnej polityki społecznej – między nauką a praktyką: kontynuacja, Warszawa 2024, s. 91 i nast.
15. Wajda, D. w: Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, red. B. Gudowska, Warszawa 2014.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ
PHILOSOPHY

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ЗВО
Васюк Ірина Василівна 5

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ І МАШИННЕ НАВЧАННЯ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ
Глушаєв Денис Ярославович 8

КЛІКБЕЙТ У ЗМІ: МІЖ УВАГОЮ ЧИТАЧІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ АВТОРІВ
Кузнецов Вадим Сергійович 11

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ
Шагун Євгенія Максимівна 14

КУЛЬТУРОЛОГІЯ
CULTUROLOGY

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ПРИМІТИВНОГО МИСТЕЦТВА
Зінченко Олександр Володимирович 18

DILEMMAS OF INTERCULTURAL INTERACTION IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF ASSYRIAN IDENTITY
Krawiec Grzegorz, Rucki Mirosław, Abdalla Michael 21

ЕСТЕТИКО-ХУДОЖНЯ ТРАДИЦІЯ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ
Кратюк Юлія Василівна 25

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ПРИМІТИВНЕ МИСТЕЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ
Мартинюк Аліна Михайлівна 28

ІСТОРІЯ
HISTORY

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСМАЇЛА ГАСПРИНСЬКОГО
Горохова Галина Іванівна 31

ZBORY EWANGELICKIE I ICH AUDYTORZY W RZECZPOSPOLITEJ W XVI WIEKU
Piotrowski Jarosław 34

ЗНАЧЕННЯ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ
Ступак Федір Якович 43

ПСИХОЛОГІЯ
PSYCHOLOGY

СЕКСУАЛЬНІСТЬ ТА САМООЦІНКА: ДВОСТОРОННІЙ ВПЛИВ
Малигін Олександр Павлович 46

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Гордєєва Марина Олександрівна 48

ПОВЕДІНКОВІ ТА ЕМОЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМПАТІЇ В ОСІБ РІЗНОЇ СТАТІ
Левчук Микола Юрійович 51

ПЕДАГОГІКА
PEDAGOGY

THE CONCEPT OF A DIGITAL UNIVERSITY: INNOVATIONS, RESOURCES AND PROSPECTS
Bobro Natalia 54

КІБЕРБЕЗПЕКА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
Губчик Вероніка Григорівна 57

ЦИФРОВІ ОСВІТНІ ЗАСТОСУНКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВМІННЯ СПІВПРАЦЮВАТИ В КОЛЕКТИВІ
Карпенко Ольга Анатоліївна 59

АНАЛІЗ ОЧІКУВАНОГО ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ЗАСОБІВ ОБТЯЖЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВИБУХОВОЇ СИЛИ
Кострица Ерік Володимирович 63

SZKOŁA DOŚWIADCZANIA ŚWIATA
Kryńska Magdalena 66

ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ
Миронова Л.А., Григораш В.С., Ульянова В.О., ... 73

КОМПЕТЕНТНОСТІ З НЕЗНІМНОГО ПРОТЕЗУВАННЯ НА ОСНОВІ РОЗБОРУ КЛІНІЧНИХ ВИПАДКІВ ЯК ОЧІКУВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
Нелюба Ярослав Олексійович 76

ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОЇ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДНІШНІХ РЕАЛІЙ УКРАЇНИ
Нікуліна Вікторія Богданівна 79

SLOW EDUCATION IMPLEMENTATION PROJECT IN THE DIDACTICS OF TECHNICAL SUBJECTS IN THE FIELD OF LOGISTICS
Nowicka Joanna 83

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ГОЛОСОВИХ ІНТЕРФЕЙСІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
Романюк О.Н., Снігур А.В., Величко Н.П. 92

ЗМІСТОВНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ НАПОВНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ АКАДЕМІЧНОГО УСПІХУ В УНІВЕРСИТЕТАХ США: АКАДЕМІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ
Цимбалюк Світлана Миколаївна, ...95

СОЦІОЛОГІЯ
SOCIOLOGY

GLOBALIZATION IN THE CITY: IMPACT ON SPACE, CULTURE, AND EVERYDAY LIFE. A CASE STUDY OF RZESZÓW AS A CITY IN A PERIPHERAL REGION OF THE EUROPEAN UNION
Bieś Krystian.....98

INWAZJA ROSJI W UKRAINĘ W POLSKIM DYSKURSIE POLITYCZNYM
Jaskólski Jacek.....105

OBYWATELE UKRAINY NA POLSKIM RYNKU PRACY – O WŁĄCZENIU DO POLSKIEGO SYSTEMU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH
Zboralska Grażyna 114

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 55

У збірнику подано наукові матеріали за результатами
II Міжнародної науково-практичної конференції
«Наука та суспільство: міждисциплінарні підходи та новітні дослідження»
(31 січня 2025 р.).

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 15.04.2025 р.
Формат 60x84/16. Друк цифровий.
Умов. друк. арк.: 8,0
Наклад прим.: 15
Замовлення № 15-04/25
Видавець: ТОВ «НВП »Інтерсервіс»,
м. Київ, вул. Бориспільська, 9а,
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.
Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.
м. Київ, вул. Бориспільська, 9а,
Свідоцтво: серія В03 № 919546 від 19.09.2004 р.